

İKTİSAT

Dergisi

Sayı 362

Aralık

Fiyatı 200 . 000 TL

KÜRESELLEŞME , ULUS - DEVLET VE KİMLİK
■ EMPERYALİZMİN ANLAMIMI NEDİR ? ■ MİLLİYETÇİLİĞİN POLİTİK NİTELİĞİ ■ MİLLİYETÇİLİK VE DİL ■ MİLLİ GÖRÜŞÜN TEMELLERİ
■ ANA VATAN / DEVLET BABA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER ■ MİLLİYETÇİLİK VE SOVYETLER BİRLİĞİ SONRASI DEVLET KRİZİ

H a y a t ı m ı z ı n yeni normları

İş dünyasına yeni çözümler sunan Sümerbank, özelleştirilmesini izleyen son bir yılda çok yüksek performans gösterdi. Örneğin; mevduatı 2.6 trilyondan 61 trilyona, mudi sayısı 40.000'den 203.000'e çıktı. Sümerbank, şimdi 1997'ye bu hızla giriyor. Geniş boyutlu yatırım bankacılığı, Kişiyeye Özel Bankacılık hizmetleri, kişiyeye özel krediler, saygın kredi kartları, yüksek ve güvenli kazanç, sayısı sürekli artan çağdaş şubeler... Sümerbank'a gelin, bankacılıkta alışılmış kalıpların dışına nasıl çıkıldığını görün.

İçindekiler

- 5 Açık oturum :
Küreselleşme,
Ulus - Devlet
ve Kimlik**
*Nail Satlıgan, Etyen
Mahçupyan*
- 31 Küreselleşme**
Mahmut Mutman
- 37 Emperyalizmin
Anlamı Nedir ?**
Harry Magdoff
- 40 Ana vatan / Devlet
Baba Üzerine Notlar**
Sibel Özbudun
- 44 Milliyetçiliğin Politik Niteliği**
Milliyetçilik ve ulus - devlet
Montserrat Guibernau
- 54 Milliyetçilik ve Dil**
Yusuf Çotuksöken
- 58 Milliyetçilik ve Sovyetler Birliği
Sonrası Devlet Krizi**
Jack Snyder
- 72 Fderal Almanya'daki Türkler'de
Sosyal - Kültürel Değişim ve
Entegrasyon Sorunları**
Çiğdem Akkaya - Güray Öz
- 78 Milli Görüş'ün temelleri**
Prof. dr. Alpaslan Işıklı

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır. İktisat dergisi, aylık olarak yayımlanır.

Kurucuları: Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur. **Sahibi:** İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Alpay Biber **Genel Yayın Yönetmeni:** Işıtan Gündüz **Yayın Koordinatörü:** Teoman Gülsever **Sorumlu Yazışmaları Müdürü:** Hikmet Akçiçek **Yayın Kurulu:** Işıtan Gündüz, Yasemin Öztürk, Teoman Gülsever, Osman Zeki Çetinkaya, Tahir Mutlu, Atıf Evren, Gündüz Fındıkçıoğlu, Kaan Ökten, Fuat Ercan, **Kapak Düzenleme:** Semih Poroy **Reklam ve Halkla İlişkiler Sorumlusu:** Deniz Turhan **Yönetim Yeri:** Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim-İstanbul. **Tel: (0212) 250 50 34-250 16 42 Fax: (0212) 235 73 43**

Baskı: Ceylan Mat.ltd.Tel:(0212) 517 0081 -82

2 Kasım

● Japonya 300 milyon dolarlık Eximbank kredisini dondurdu. Kredi, IMF ile Refahiyol hükümeti arasındaki görüşmelerin sonuçlanmasına bağlandı.

3 Kasım

● Mini yerel seçimde DYP 7, RP 3, ANAP 1 ve CHP 1 yerde seçim kazandı. Refah yüzde 30'luk oy oranını korurken, DYP % 27'ye çıktı, ANAP ise % 8,5'e geriledi.

● Susurluk'taki kazada aynı araçta bulunan İstanbul eski Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, 1978'deki Balgat katliamı sanıklarından ülkücü Abdullah Çatlı ve Gonca Uz öldü; DYP Urfa Milletvekili Sedat Edip Bucak ağır yaralandı. Mehmet Özbay adına düzenlenmiş sahte kimlik taşıyan Çatlı'nın Interpol'ün kırmızı bülteniyle de yıllardır aranıyor olması ve bu kişi ile diğer şahısların bir arada yolculuk etmesi, ülke gündemini alt üst etti. (Arabada tabancalar, susturucular, otomatik tüfekler ve sahte otomobil plakası bulunduğu iddia edildi.)

4 Kasım

● Ekim ayı enflasyonu DİE'ye göre toptan eşyada % 5,5, tüketicide % 0,5 oldu. Yıllık enflasyon da toptan eşyada % 82,8, tüketicide % 85'e ulaştı. İstanbul'da Ekim ayın enflasyonunu İTO endeksine göre % 14,5 oldu.

● Özelleştirme Programı belirlendi; 1997 hedefi 4,1 milyar dolar. 21 kuruluş özelleştirme kapsamında...

● Susurluk kazası yeni boyutlar kazanıyor. İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek tarafından açıklanan ve 22 Eylül 1996'da *Aydınlık* dergisinde yayınlanan MİT Raporu'nda, İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'ın başını çektiği bir özel ekibin elemanları arasında "kazazedeler" in de adının zikredilmesi ve bu ekibin uyuşturucu kaçakçılığından faili meçhul cinayetler tertiplemeye kadar bir dizi faaliyet yaptığının ileri sürülmesi tartışmaları alevlendirdi.

5 Kasım

● Hazine'nin ilk kez gerçekleştirdiği % 10 stopajlı bono ihalesinde, 244 trilyonluk hedefe karşılık ancak 39 trilyon liralık bono satılabildi. Dolar 97 bin 850 lira'ya fırladı.

6 Kasım

● CHP ve ANAP Susurluk olayı için Meclis'e araştırma önergesi verdi. CHP ayrıca Ağar için 14 Kasım'da oylanacak bir de gensoru önergesi verdi.

● İstanbul ve Ankara'da YÖK'ün 15. kuruluş yıldönümünde boykot düzenleyip protesto gösterisi yapmak isteyen öğrenciler, polis tarafından çok sert biçimde dövüldü. Yüzlerce yaralı ve 350 gözaltı oldu.

● Demirel 4 günlük Almanya ziyaretinde Dışişleri Bakanı Kinkel'e yazılı bir nota vererek, Türkiye'nin AB üyeliği ve GB sürecinde önüne çıkarılan engellerin kaldırılması için Almanya'nın AB üzerindeki etkisini kullanmasını istedi.

7 Kasım

● 10 aylık ihracat artışı % 4 olarak gerçekleşti. Ekim ayında – bir önceki yıla göre – en yüksek artış % 183 ile tütün ve 144 ile çimento ve toprak ürünlerinde oldu. Yalnızca Ekim ayında hazır giyim ve konfeksiyon ihracatındaki düşüş % 15'i, otomotiv ve yan sanayiinde % 13'ü buldu.

8 Kasım

● Ağar istifa etti. Yerine Çiller'e yakın isimlerden Meral Akşener getirildi.

● ANAP, çeteler konusunda ellerinde belgeler bulunduğunu, ancak hükümete vermeyeceklerini açıkladı.

● "YÖK dayacı", İ.Ü. önünde toplanan bir grup öğretim üyesi ve öğrenci tarafından protesto edildi.

● 9 aylık bütçe açığı 807 trilyon 56 milyar TL'na ulaştı.

● Kayseri'nin RP'li belediye başkanı Şükrü Karatepe 10 Kasım törenleri sonrasında, "İçimiz kan ağlayarak, mecburen katılıyoruz" deyince, yoğun tepki aldı.

10 Kasım

● Geçici verilere göre ilk sekiz ayda ithalat 27 milyar dolar oldu. Yatırım malları ithalatı ilk sıraya yükselirken, hammadde ithalatı 2. sıradan 3. sıraya geriledi; tüketim mallarının payı ise değişmedi.

● Refahiyol özelleştirme hedefini 4,1 milyar dolar dan 5,9 milyara yükseltti. Yalnızca Telekom ve lisans satışından 4,3 milyar dolar bekleniyor.

12 Kasım

- 36 Demokratik Kitle Örgütü ortak bir metinle TBMM Başkanlığı'na

başvurarak, başta Çiller, Ağar ve Bucak olmak üzere tüm sorumluların dokunulmazlıklarının kaldırılması ve Yüce Divan'da yargılanmalarının sağlanmasını istedi.

- Susurluk için Meclis araştırma önergesi TMBB'nde oybirliğiyle kabul edildi.
- Mesut Yılmaz, ellerindeki belgelere ilişkin "devletteki adresleri" Demirel'e iletti.
- RP'li Ceylan'ın "orduya sızma planları"na ilişkin sözleri tepki ve tartışma yarattı.
- Aydın cezaevinde 115 PKK'lı tutuklunun 51 gündür süren açlık grevi, anlaşmayla sona erdi.
- Hazine ihalelerinde hükümetin faizi düşürme ısrarı geri tepti. Piyasa borç vermeyince Hazine faizi tam 13 puan yükseltip % 117,58'e çıkardı. Dolar 200 lira primle 98.400 liraya yükseldi.
- Çiller'in Ürdün ziyaretinde, iki ülkenin öncülüğünde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) benzeri bir "Müslüman Örgütü"nin kurulması kararlaştırıldı. Ürdün ile ayrıca askeri işbirliği yapılacak.

13 Kasım

- Karapara suçlarıyla ilgili kanun Meclis'te kabul edildi. Mali Suçlar

Araştırma Kurulu oluşturulacak.

- TÜSİAD'ın Kalite Kongresi'nde Susurluk tartışıldı. Kongre'ye katılan İtalyan savcı Di Pietro "çözüm süper savcı değil, yargı bağımsızlığıdır" dedi. Kissinger ise Güneydoğu ve Kıbrıs sorunlarını halletmesi koşuluyla Türkiye'nin 21. yüzyılın önde gelen ülkelerinden olacağını söyledi.
- Susurluk Savcısı, fezlekeyi hazırlayarak DGM'ye teslim etti. Fezlekeyi inceleyen Baro başkanları, tahkikatın yetersiz ve çelişkilerle dolu olduğunu açıkladılar.
- TOFAŞ 1.011 işçinin iş akdinin 2 Ocak'ta feshe-dilmesi kararı aldı. Ayrıca, tek vardiyaya inilecek.

14 Kasım

- Mesut Yılmaz, kumarhaneler kralı Ömer Lütfü Topal'ın, Sedat Bucak'ın

korumalığına verilen Özel Tim mensubu üç koruma tarafından öldürüldüğüne ilişkin ellerinde belgeler bulunduğunu ve bunların devlet birimlerinde de mevcut olduğunu açıkladı.

15 Kasım

- İngiliz İng Baings mali analiz kuruluşu "Türkiye Mart 1997'ye kadar bir

krize girebilir" uyarısı yaptı.

- Bedelsiz oto ithalatının kapsamına yurt içinde 50 bin marklık hesap açtıracaklar da dahil edildi.
- Dövizli tahvillerde stopajın sadece faizden kesilmesi kararlaştırıldı.
- RP tarafından hazırlanan bir raporda "terörle mücadele" için 6 yılda yaklaşık 48 milyar dolar harcan-dığı belirtildi.

18 Kasım

- İTO, kayıtdışı altına stok affı yasa tasarısı kap-samına, % 10 vergileme suretiyle tüm emtia ve sektörlerin alınması için hükümete ve partilere baş-vurdu.

19 Kasım

- Japon rating kuruluşu JCR, Türkiye'nin kredi no-tunu BB+'dan BB'ye dü-şürdü. Borsa bileşik en-deksi % 4 oranında geriledi.

- 182 günlük Hazine ihaleleri öncesinde faizlerin % 100'ün altına çekileceğini açıklayan Erbakan'a karşın, Hazine 135 trilyonluk iç borç geri ödemesi ihalesinde faizi 9 puan yükseltmesine rağmen net 32,4 trilyon borçlanabildi. Refahyol, ayrıca son üç ihaledir yabancı yatırımcılardan teklif alamıyor.
- İşletmeciler KİT ürünlerine 1997 yılında asgari % 77,7 oranında zam yapılması kararlaştırıldı.
- SSK'da yeni açılan 2.500 kişilik kadro için 75 bin kişi başvurdu.
- Erbakan, Susurluk olayını araştırmak üzere MİT'e görev verildiğini açıkladı.
- Yılmaz'ın konutunda dinleme cihazı bulunduğu saptandı.

20 Kasım

- Sedat Bucak konu-ştu: "Olay bir komplodur. MİT her şeyi biliyordu.

Devlet için yapılanların belgesi olmaz, ama gerekirse çok şeyi belgeleyebileceğimi bilsinler."

21 Kasım

- Rahmi Koç "İcap eder-se TOFAŞ yarın kapanır. Hiçbir şey de olmaz" dedi.

● Hükümetin 20 Kasım'a kadar süre tanınmasına rağmen, üç büyük kent başta olmak üzere Türki-

ye'nin birçok ilinde ekmek 15 bin liradan satılmaya devam ediliyor.

22 Kasım

● Sanayi Bakanı Erez, TOFAŞ'tan işçi çıkarılmasını "Koç Grubu'nun senaryosu" olarak değerlendirdi.

● Demirel, kritik durumlarda sistemin daha iyi işle-
mesi için Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanı'na
Meclis'i seçime götürebilme yetkisi verilmesi gerek-
tiğini savundu.

● Hazırladığı "Basına Sansür Yasası"nı savunan
Şevket Kazan, "devletin itibarını korumak için bu
çalışmayı yapmaya mecburduk" dedi.

● Çatlı'nın karısı, kocasının İsviçre'de hapiste iken
Türkiye'deki yetkililerince cezaveinden kaçırıldığını
ve yurtdışında Oral Çelik'in kendilerine destek oldu-
ğunu açıkladı.

23 Kasım

● Eğitim-Sen'li öğret-
menler Ankara'da sendi-
kal haklar ve şartların iyi-
leştirilmesi için yürüyüş yaptı.

● The Economist dergisinin "1997'de Dünya" adlı
ekinde, gelecek yıl Türkiye'de bir döviz krizi çıkabi-
leceği uyarısında bulunuldu.

24 Kasım

● Mesut Yılmaz'a Buda-
peşte'de bir otel lobisin-
de yumruklu saldırı... Saldırgan kaçtı.

25 Kasım

● TEDAŞ Komisyonu
Çiller'i suçsuz buldu.
"Görevi ihmal" iddiası
koalisyon partilerinin oylarıyla reddedildi.

● Erbakan 10 milyar dolarlık 3. Kaynak Paketi'ni
açıkladı: Enerji santralleri ve şebekeleri kiralana-
cak, yurtdışında çalışanlar da emekli olabilecek, ka-
muya ait vadesi geçmiş borçlarını ödemeyenler, ta-
hakkuk eden faiz oranının % 50 indirimlisini ödeye-
cekler. Otoyol ve köprülerden geçişlerde toplu bilet
alanlara indirim getirilecek. Türk bankalarının port-
föyündeki yabancı kağıtlara vergi getirilecek. Yolcu
beraberinde götürülen ihraç mallarında işlemler ko-
laylaştırılacak. (Laleli piyasası)

26 Kasım

● ISO Başkanı Kavi,
AB yerine İslam Birliği
arayışlarının sonuç ver-
meyeceğini söyledi.

● Çiller: "Devlet uğruna kurşun atanda, kurşun yi-
yen de bizim için saygıyla anılır. Onlar bizim için şe-
reflidir" dedi.

● Orgeneral Eşref Bitlis için İTÜ uzmanlarınca ha-
zırlanan bilirkişi raporunda, uçağın buzlanma nede-
niyle düşmediği, sabotaj ihtimalinin gözden uzak tu-
tulmaması belirtildi.

● TOFAŞ'ta 1.011 işçinin işine son verilmesi ve zo-
runlu iznin ardından tek vardiya olarak üretime baş-
landı.

● RP tarafından hazırlanan Basın Yasası tasarısı,
yoğun tepkiler üzerine geri çekildi. Yeni tasarımı
DYP hazırlayacak.

27 Kasım

● IMF'den rapor: "Denk
bütçe ve özelleştirmenin
hiçbir garantisi yok. Kre-
di notu düşerse, ülkeye para akışı kesilebilir, iç
borçlanma artabilir, enflasyon tırmanabilir."

● İstanbul ve İzmir'de mahkeme kararlarıyla ku-
marhaneler Türk müşterilere yeniden açıldı.

28 Kasım

● Çiller, RP'nin oylarıyla
TOFAŞ Komisyonu'nda
da aklandı.

● ILO'nun Dünya İstihdam Raporu'na göre dünya-
da çalışabilir nüfusun % 30'u, Türkiye'de de % 27'si
işsiz...

● Türk-İş araştırması: KİT'lerden son üç yılda 115
bin işçi çıkarıldı.

● OHAL 9 ilde 29. kez uzatıldı.

● Ufuk Söylemez, 1997 yılı borçlanma programın-
da, ortalama vadenin 10 ay, ortalama faiz oranının
da % 90 olmasının öngörüldüğünü söyledi.

29 Kasım

● Cezayir'deki referan-
dumda seçmenlerin %
85'i dinci partilerin ya-
saklanması yönündeki anayasa değişikliğine "evet"
oyu verdi.

● Diyarbakır Cezaevi'nde Eylül ayında ölen 10 tu-
tuklunun "taammüden öldürüldüğü" otopsi raporla-
rıyla belgelendi.

30 Kasım

● Ocak-Eylül geçici ra-
kamlarına göre büyüme
% 7,5. Temmuz-Eylül
döneminde ithalat vergisindeki büyüme ise % 33,4
oldu.

Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik

17 Ekim 1996 tarihinde düzenlediğimiz **Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik** konulu yuvarlak masa toplantısına Nail Satılğan ve Etyen Mahçupyan katıldı; dergimiz yayın kurulu üyesi Teoman Gülsever yönetti.

İKTİSAT DERGİSİ- Toplantımızın konusu, "Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik sorunu." Çok güncel bir konu, çok tartışılan bir konu. Belki şöyle bir soruyla başlayabiliriz. Küreselleşme olgusu güncel bir olgudur, yoksa kapitalizm, zaten var olduğu günden bugüne, eğer küreselleşmeden uluslararasılaşmayı anlıyorsak, böyle bir dinamik taşıyor muydu; değişen ne, farklı olan ne? Küreselleşme olgusunun ulus-devletle olan ilişkisi nasıl kurulabilir?

Küreselleşmeyle beraber, özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra gündeme gelen, belki onunla doğrudan bağlantılı veya değil, milliyetçilik konusu var. "Dünkü" milliyetçilikle "bugünkünü" birbirinden ayıran yanlar nelerdir? Milliyetçilik etnisite ilişkisi nasıl kurulabilir?

Küreselleşmeyle bağlantılı olarak çok tartışılan bir başka konu da Kimlik Sorunu...

Kimlik sorunu ne kadar günümüze özgü bir sorun. Eğer bu böyle ise, ayırt edici yanları nelerdir?

Ulusal, sınıfsal kimliklere ne oldu ki, bugün mikro ve daha alt kimliklerden söz ediliyor.

Son olarak, Türkiye'de milliyetçilik ve Kemalizmin krizini nasıl değerlendirebiliriz, bu çerçeve içerisinde?.. Belki böyle başlarsak daha sonra ayrıntılarına girebiliriz.

ETYEN MAHÇUPYAN - O zaman bir giriş yapalım, sonra nasıl giderse öyle devam ederiz. Yani tabii, tarihten bakarsak, tarihsel perspektiften bakarsak, kapitalizmin bizatihi kendisinin taşıdığı bir küreselleşme boyutu var; eğer buna bir yöresel genişleme, coğrafi bir genişleme ve aynı zamanda da bir tür ilişkilerin derinleşmesi diye bakarsak, yani bunun içinde bu var ve de belki bir açıdan çok uzaktan bakarsak, 400-500 yıldır da devam ediyor diyebiliriz.

Öte yandan da, aynı şekilde çok rahatlıkla ifade edilebilir ki, bu hiçbir zaman aynı tempoda, aynı hızda veya aynı kanallara doğru da olamaz, olmamıştır da zaten. Dolayısıyla, bunun da bir hızlanma, yavaşlama dönemleri olacaktır. İlle de kendi iç kanunlarıyla da açıklamak gerekmiyor bunu. Birçok değişik tarihsel olay var, yaşanmış; bir araştırma yaparak, şu dönemde tamamen iç dinamik neticesinde olduğu söylenebilir veya başka bir dönemde de başka türlü olduğu söylenebilir. Ama bu da bizi çok ilgilendirmiyor diye düşünüyorum ben.

Bugüne geldiğimiz zaman, önemli olan, şu anda

gözlemlediğimiz şeyin, 20-30 yıl içerisinde aniden, birdenbire, belki de beklenmedik bir yönde ortaya çıkması. Yani gene coğrafi bir yaygınlaşma, bir tür standartlaşma ve de bu standartlaşma sadece ürün bazında değil, aynı zamanda ilişkiler bazında da bir standartlaşma. Dünyanın bütün her tarafına nüfuz etmeye çalışıyor bugün. Bir öznesi de yok; yani ille birinin bir kararıyla da olmuyor bu. Kimse-nin karar vermediği bir şekilde başladı. Tabii, orta-ya çıktıktan sonra kontrol etmek isteyenler çok, o muhakkak ki öyle; ama kendiliğinden de ortaya çıkmış olan bir süreç.

Çok hızlı gidiyor ve önemli olan bir şey daha, bunu ayırt eden nitelik; birçok değişim süreçleri aslında sonradan fark edilen süreçlerdir. Yani değişim olur, biter, yaşanır ve ondan sonra bir tarihçi gelir ve der ki, işte şu dönem çok önemli bir dönemdi; çünkü orada böyle bir değişim oldu ve tarihî belirledi veyahut da, işte ondan sonrasının nasıl olacağını belirledi. Şimdi bu şu anda yaşadığımız şey, gelecekteki tarihçiye muhtaç değil. Enteresan taraflarından birisi o; yani biz içerisinde yaşarken onu zaten görüyoruz, algılıyoruz ve henüz tam oluşmadan, henüz tam sonuca varmadan bazı aktörler bunu denetlemeye soyunuyorlar şu anda. Bilinçli bir şekilde denetlemeye soyunuyorlar. Oysa küreselleşme, o yüzden bugün siyasi bir aks yaratıyor; yani küreselleşmeye karşı olmak gibi bir tanım var. Aslında anlamsız gözüküyor. Çünkü, bizim dışımızda var olan dünya ölçeğinde dinamikler. Buna

karşı olsan ne olur, olmasan ne olur diyebilirsin; fakat öte yandan da bunun bir siyasi pozisyon yaratma durumu var. Çünkü bazı dünya aktörleri bunu denetlemeye çalışıyor.

Yani dolayısıyla, eğer kapitalizmle bağdaştırarak bakarsak, farklı olan tarafı ne dediğim zaman, hızlı bir şekilde gelişiyor olması, bizim onun farkında olmamız ve de bu farkında olduğumuz olayın sonuçlarının da bizim kontrolümüzde olmama ihtimalini fark etmemiz. Yani korkulan da bir şey var. Dolayısıyla, denetlenmesi de gereken bir şey var. Yani küreselleşme, bugün ikili bir olanak yaratıyor. Bir; bazı dünya aktörlerine dünyayı denetleme şansı yaratıyor; ama aynı zamanda da "eğer denetleyemez isek" cinsinden bir korku, tedirginlik yaratıyor. Çünkü, bu kadar hızlı bir sürecin kontrolsüz olması daima bir tehdit aracı olabilir.

Böyle, bir sen bir ben konuşalım mı paslaşarak? Birbirimizden beslenme şansı olur böylelikle. Benim kapitalizmle küreselleşmeyi yan yana koyduğumuz zaman gördüğüm şey, çizeceğim tablo bu.

İ.D. - Benim soracağım soru şu olacak; "standartlaşma" dediğiniz şey... Bunu biraz açmanız mümkün mü?

E.M. - Evet, şimdi o ikinci aşaması; yani onun için ben burada durdum...

Şimdi standartlaşma, üç boyutu var bunun, bugün gördüğümüz kadarıyla.

Bir tanesi iktisadî boyutu. İktisadî boyutunun da

için ben burada durdum...

Şimdi standartlaşma, üç boyutu var bunun, bugün gördüğümüz kadarıyla.

Bir tanesi iktisadî boyutu. İktisadî boyutunun da kabaca dört akım halinde olduğunu düşünüyorum ben. Bunlar klasik şeyler, çok yazılıp çizilmiş olan şeyler. Bir tanesi, sermayenin çok uluslu hale gelmesi. Diğeri; finansal sermayenin özellikle uçucu hale gelmesi; yani herhangi bir noktada, herhangi bir yerde yoğunlaşabiliyor ve kolaylıkla başka bir tarafa doğru kaçabiliyor.

Üçüncüsü; işte bu postfordist vesaire tartışmalarda ortaya çıktığı gibi, talebin bölünmesi, ona bağlı olarak arzın parçalanması olayı.

Ve dördüncüsü ise; şu anda henüz çok az bahsedilen ve belki bunların içerisinde çok belirleyici olacak olan ileride, firma yapılarındaki çok radikal değişim, şu anda oluşmakta olan. Yani firma yapıları giderek deregülasyona uğruyor. Türkiye'de bile bu gözlemleniyor; yani ben bireysel olarak yaptığım iş nedeni ile de gözlemleyebiliyorum bunu. Ve de önemli miktarda bir deregülasyon söz konusu; yani çok belirsiz bir rekabetçi ortama adaptasyon sorunuyla karşı karşıya firmalar ve bu adaptasyonu becerebilen firmaların başarısı kanıtlanmış durumda dünyada hemen hemen son 10-15 yıl içerisinde, elektronik sanayinin de vesaire.

Bu niye çok önemli?

Çünkü insanlar teorilerle yaşamıyorlar ve günlük bire bir kendi hayatlarından çıkarak tavır alıyorlar. Dolayısıyla da, geleceğin firma yapıları, eğer çalışan kesimi, işçileri daha katılımcı hale getirebilirse kendi içerisinde, bu şu anda göremediğimiz bazı oluşumlara yol açabilir. Bu olacak mı, olmayacak mı bilmiyoruz; fakat bunu yapabilen firmaların daha çok para kazandığını ölçebiliriz.

Şimdi bunlar, iktisadî tarafları olayın.

Siyasi olarak bakarsak; en önemli unsur bence, dünyadaki bu ikili dengenin, hiyerarşik yapının bir yerde çözümlenip, tek hiyerarşik bir yapıya doğru gitmesi. Şimdi tek hiyerarşi olduğu andan itibaren de, siyasi aktörlerin, yani devletlerin kendi göreceli güç dengeleri önem kazanmaya başlıyor. Yani, Türkiye türü ülkelerin, iki büyük gücü birbirine oy-

nama şansının yok olduğu bir dünyada, tek başına kalmış olan büyük güç, yani Amerika ve onunla beraber davranan bir oligopol diyelim; yani eğer firma yapısına benzetme yaparsak; bu tür bir yapı şu anda dünyayı kendi istediği gibi belirleme şansına da

sahip olduğunu düşünmeye başlamış durumda. Dolayısıyla da, bu devletlerin veya bu devletleri yönetenlerin arzuladıkları bir standartlaşma söz konusu; yani siyasi, bilimsel bir standartlaşma söz konusu. Şimdi bunu ne kadar beceriyorlar; o ayrı bir sorun. Bir de, tabii bunun dışında, yani bunların elinde olmayan bir standartlaşma var. Bu da insan hakları gibi kavramların, şu anda tüm dünyada temel haklardan olması ve herhangi bir ulus-devletin çıkıp, ben bunu kabul etmiyorum deme şansının giderek çok aza inmesi.

Şimdi bu tabii çelişkili bir durum da yaratıyor. Şöyle ki; bu güçlü ülkeler, kendi kafalarındaki nizami veyahut da standartları yaymak üzere dünyaya kendilerini empoze etmeye giderken ve dünyayı kendi

istedikleri yönde değiştirmek üzere adımlar atarken, ama aynı anda en önemli kontrol cihazlarını da ellerinden geçiriyorlar. Yani kendi ülkelerinde, kendi toplumlarına karşı aynı güce sahip olmaktan çıkıyorlar. Güçleri azalıyor kendi toplumları karşısında.

Şimdi bu, dolayısıyla tam olarak ne tarafa gideceğini bilemeyeceğimiz bir dinamik yaratıyor. Örneğin bu devletler tüm dünyada bir liberal demokrasi rejimi yaymaya çalışıyorlar; ancak, aynı süreç içinde kendi ülkelerindeki liberal demokrasi kavramı değişiyor. Yani artık o toplumlar liberal demokrasiyle yetinmemeye başlıyorlar. Şimdi o zaman, yaydığınız şeyle, yaymak istenilen şeyle, empoze edilen şeyle, kendinizin bizzatı taşıdığı şey arasında bir çelişki doğuyor. Dolayısıyla, birkaç tür standartlaşmadan bahsetmek mümkün, siyasi kanala baktığımız zaman.

Bir de bütün bunların üstünü kapatan bir kültürel standartlaşma söz konusu. Bu da son 15-20 yıldır çok tartışılan bir şey. Yani dünyada kültürel her şeyin, kültürün bizzatı kendisinin bir metalaşma süreci içerisinde olması, araçsallaşması ve dünyanın çok değişik yerlerindeki insanların, toplumların aynı tür kültürel bombardıman altında kalmaları ve bu yeknesaklıktan ötürü de -daha ileride geleceğiz- o

kimlik olayının bir nüvesini burada aramak mümkün belki. Yani, bu yeknesaklık insanlarda ve topluluklarda, kendi kimliğiyle ilgili soruların uyanmasına neden oluyor. Aynı zamanda da, kendisinin dünyanın unutulmuş bir parçası değil, dünyanın asli bir parçası olduğuna dair de bir ortam var, yani vazedan bir ideolojik ortam var gene bu küreselleşmeyle gelen.

Dolayısıyla, çok küçük grupların şimdi hem dünya ile aynı yönde standartlaştığını, hem de bu standartlaşmanın karşısında kendi kimliğini ortaya çıkarmak üzere, bunu kırmaya yönelik bir siyasi pozisyon yaratmakta olduğunu görüyoruz. Bu da belki sonuçta, mikromilliyetçilik noktasına kadar gidiyor. Her yerde, her toplumda gitmiyor ama, bazı yerlerde eğer müsait ise durum ve daha önce yaşanmakta olan toplumsal düzen birtakım çelişkileri izlemiş ise o ana kadar, o zaman bu kimlik arayışı bir tür milliyetçilik olarak da ortaya çıkabiliyor.

NAİL SATLIGAN - Küreselleşme var mıdır? Yoksa kapitalizm zaten bir uluslararasılaşma eğilimini içkin olarak taşımaktadır. Bunun devamı mı söz konusudur diye bir soruyla açtın sen.

Bence tartışmanın püf noktasına değinmiş oldun böylece. Ben de dolaysız bir cevap vereyim; bence küreselleşme diye bir şey yoktur. Şimdi bunu görelleştireyim.

Eğer küreselleşme bir kavram olarak kapitalizmin tarihi boyunca bildiğimiz, tanık olduğumuz uluslararasılaşmadan başka bir şey ifade ediyor ise, yoktur. Onun dışında eğer uluslararasılaşmayla anlamdaşsa, uluslararasılaşma yerine yer yer, zaman zaman küreselleşme diyebiliriz. Bunda bir sakınca yoktur. Ama bir terim olarak, bir kavram olarak yeni bir içerikle yüklemek istiyorsak, küreselleşme diye bir şeyin olmadığını bilmemiz gerekir ya da eğer küreselleşmeye yeni bir kavramsal değer atfetmekten kaçınmamız gerekir diye düşünüyorum.

Şimdi uluslararasılaşmanın yanı sıra da, ondan farklı olarak bir küreselleşme kavramının kullanılması, teorik açıdan ne zaman meşru olurdu? Bence, senin sorduğun soruların bir başkasıyla ilgili bu soru; ulus-devletin akıbeti... Eğer uluslararasılaşma, ulus-devleti ortadan kaldıracak boyutlara erişse idi, o zaman kapitalizmin uluslararasılaşmasında yeni bir evrenin yaşandığı, hatta belki kapitaliz-

min aşılmış olduğu tespitine ulaşmamız gerekirdi. Ama benim gördüğüm kadarıyla, ulus-devletin aşılması, sosyo-ekonomik işlevliğini yitirmesi diye bir süreçle karşı karşıya değiliz. O zaman cevaplandırmamız gereken ya da karşımıza çıkan sorun şu oluyor: Küreselleşme diye bir kavram neden ortaya atıldı, neden bu kadar rağbet görüyor?

Bence, 1980'lerde başlayan bir neo-liberal ya da yeni muhafazakâr dalganın ilk atılımında uğradığı başarısızlığın yaratmış olduğu gerilemeyi telafi etmek için ortaya atılmış olan ideolojik bir kavramdır. Dünya olaylarında meydana gelen bazı gelişmeler, bu kavramın ortaya atılmasını mümkün kıldı ve yayılmasını kolaylaştırdı. En önemli olan, elbet-

te 1989'da başlayan bir süreçle Doğu blokunun ve ardından da Sovyetler Birliği'nin yıkılması. O zamana kadar sermayenin uluslararasılaşmasının coğrafi anlamda yeryüzünün tümünü kapsamı diye bir şey söz konusu değildi. Yani koca bir blok, sermayenin uluslararasılaşmasının dışına kendini görel olarak, nispi olarak çıkarabiliyordu. Bu bloğun yıkılması, bunun dünya pazarıyla çeşitli düzlemlerde eklemelenmeye başlanması, sermayenin uluslararasılaşmasının önündeki politik engeli ortadan kaldırdı ve böylece uluslararasılaşmadan küreselleşme diye bahsetmek daha kolay, daha mümkün hale geldi. Ama teorik açıdan bakacak olursak, bence, ulus-devletin ortadan kalkmış olması ya da olmaması, küreselleşmeye yeni bir teorik terim olarak başvurmamız gerekip gerekmediği sorusunu cevaplandıracak temel ölçüttür.

Şimdi Marx, kapitalizm teorisini geliştirdi. Daha sonra Lenin, kapitalizmin son aşaması olarak emperyalizm teorisini ortaya attı, çağdaş bazı teorisyenlerin katkılarının üzerinde yükselerek. Şimdi Lenin'in emperyalizm teorisi ile Marx'ın kapitalizm teorisi arasında her şeyden önce bir soyutlama farkı var. Sermayenin bir uluslararasılaşma eğilimi taşıdığı, bir dünya pazarı oluşturma eğilimi taşıdığı, Marx'ın kapitalizm teorisinde yer alır; yani onun temel direklerinden bir tanesidir.

Lenin'in emperyalizm teorisi daha somut bir düzlemde. Orada, sadece sermayenin uluslararasılaşmasından bahsedilmez, sermaye ihracından bahsedilir. Yani, Lenin'e göre, kapitalizm yeni

Siyasi olarak bakarsak; en önemli unsur bence, dünyadaki bu ikili dengenin, hiyerarşik yapının bir yerde çözümlenip, tek hiyerarşik bir yapıya doğru gitmesi. Şimdi tek hiyerarşik olduğu andan itibaren de, siyasi aktörlerin, yani devletlerin kendi göreceli güç dengeleri önem kazanmaya başlıyor.

bir evresi olarak tekelci kapitalizmin ya da emperyalizmin ayırt edici vasfı, sermaye ihracının belli başlı özelliği haline gelmesi, yani kapitalizmin genişlemesi. Şimdi ihraç kavramı, ister istemez ulus-devleti hatıra getiriyor. Çünkü ihraç kavramı, ancak ulusal sınırlarla bölünmüş bir dünya üzerinde anlam taşır; yani sermayenin çeşitli biçimlerinin bir ulusal devletin sınırlarını aşır bir başka ulusal devletin sınırlarının içine girmesi söz konusudur. Şimdi ulus-devletlerin belirlediği bu sınırlar, eğer sermayenin akışkanlığı, hareketliliği, uçuculuğu karşısında işlevini yitirmişse, o zaman gerçekten emperyalizmin aşıldığını düşünmemiz gerekir, bu sonuca varmamız gerekir. Emperyalizmin aşılması demek, kapitalizmin aşılması mı demektir; yoksa kapitalizm teorisi doğrudur da, Lenin mi yanılmıştır, yani kapitalizmin son evresi emperyalizm değildir, başka bir evresi emperyalizmin yerini almıştır; bu bir tartışma konusu ama, bizi şimdilik ilgilendirmiyor.

Benim açımdan önemli olan; ulus- devletin, sosyo-ekonomik işlevini yitirmediği, devam ettiği, işte Anglo-Saksonların bir deyişi ile, sıhhat ve afiyette olduğu.

Şimdi burada ben rakamlara girecek değilim, zamanımız kısıtlı, böyle bir şey sıkıcı da olur. Sadece nitel bir kritere başvurmak istiyorum, Etyen'in söylediklerinden ilham alarak.

Etyen, finans kapitalin hız bakımından daha öncekiyle karşılaştırılamayacak bir uçuculuğa, hareketliliğe sahip olduğundan bahsetti. Şimdi, bu söyledikleri doğrudur; yalnız önemli olan, küreselleşme kavramının teorik meşruiyeti açısından önemli olan, bence, finans kapitalin bu uçuculuğunun, ulus-devletlerinin salt siyasetlerine rağmen mi, onlar sayesinde mi meydana geldiğidir? Benim kesin kanım, mali sermayenin, finans kapitalin, hayalî sermayenin hareketliliğinin temelinde, ulus-devletlerin iktisat siyasetlerinin yattığıdır. Yani, buna en yakın örnek olarak Türkiye'yi ele alacak olursak, çok açık bir şekilde görebiliriz. Sıcak para deyişiyle nitelenen uluslararası sermaye hareketlerinin ardında, açıkça Türkiye Devletinin gütmüş olduğu, istikrarlı bir şekilde gütmüş olduğu son yıllardaki maliye ve para politikaları yatar. Yani kamu kesiminin açık vermesi, devletin maliye politikası alanında yapmış

olduğu bilinçli tercihlerin ürünüdür. Faiz politikası da; faizlerin, yani uluslararası mali sermayenin Türkiye üzerinden bir faiz-kur arbitrajı sayesinde getiri elde etmesini mümkün kılan da, bu maliye politikası temeli üzerinde alınan para politikası kararlarına dayanır. Dolayısıyla, finans kapitalin hareketliliğinin temelinde, bence, ulus-devletlerin güttüğü iktisat siyasetleri, aldıkları iktisat siyaseti kararları yatar.

Şimdi bu noktaya değinmekle yetineyim şu aşamada. Öte yandan bu hızı mümkün kılan, bu hızın devamını mümkün kılan, keza ulusal devletlerin güttüğü iktisat siyasetleridir. Şimdi bir başka örnek vereyim, bu sefer gelişmiş kapitalist bir ülkeden örnek vereyim, Amerika Birleşik Devletleri. Şimdi, bu finans kapitalin uçuculuğu olgusu, 80'li yılların ikinci yarısında bir ivme kazandı ve o günden bu yana geldi, küçük birtakım zigzaglarla birlikte.

Şimdi 1987 yılında Amerika'da meydana gelen borsa krizi, çok kritik bir dönüm noktası idi. Eğer New York borsasında meydana gelen çöküşün, uluslararasılaşması söz konusu olsaydı, bu finans kapitalin uçuculuğu dediğimiz olguda büyük bir gerileme meydana gelecekti. Bunun coğrafi anlamda yaygınlaşmasının, yani uluslararasılaşmasının ve derinleşmesinin, bankacılık kesimine, üretken kesime sirayet etmesinin önlenmesinde en kritik rol, Amerikan Merkez Bankasının bu borsa çöküşünün hemen ertesinde almış olduğu kararlarda yatar. Yani bu kararlar alınmasaydı, bu borsa krizinin de, ekonominin bütününe uluslararası düzeyde etkileyen bir çöküşe yol açması, kaçınılmaz hale gelirdi. Bu bakımdan, finans kapitalin uçuculuğunun hızlanarak devam etmesi ve bazı tahlilcilerin deyişiyle, dünyanın bir kumarhane ekonomisine dönüşmesinin temelinde ulusal devletlerin almış oldukları iktisat siyaseti kararları yatıyor, hem pozitif anlamda, hem de negatif anlamda. Yani bazı kararları almayarak ya da bazı kararları alarak bu ivmenin devam etmesini mümkün kılıyorlar.

Şimdi son bir noktaya değinerek bu turdaki konuşmamı bitireyim.

Gözlemlenen bazı gelişmeler bu benim söylediklerimle çelişiyor gibi görünebilir. Yani, dünyada ekonomilerin bütünleşmesi diye bir eğilim var. Bu

Eğer küreselleşme bir kavram olarak kapitalizmin tarihi boyunca bildiğimiz, tanık olduğumuz uluslararasılaşmadan başka bir şey ifade ediyor ise, yoktur. Onun dışında eğer uluslararasılaşmayla anlamdaşsa, uluslararasılaşma yerine yer yer, zaman zaman küreselleşme diyebiliriz.

devletin sosyo-ekonomik rolünün devam etmekte olduğuna ilişkin gözlemlerimle çelişmez mi? Bence çelişmez.

Burada olan şey şudur: Birincisi, bu süreç çok

çelişkili bir şekilde ilerleyen bir süreçtir. İvmesi azalmıştır. Akıbeti meçhuldür ve karanlıktır. Ama gerilemeden, ilan edilen sonucuna vardığını düşünelim; yani bir Avrupa devletinin diye-
lim ki tek bir merkez banka-
sıyla, tek bir devletle, tek bir iktisat siyasetiyle, tek bir orduyla,

tek bir hükümetle kurulmuş bir Avrupa Birliğinin oluştuğunu düşünelim. Bu sosyo-ekonomik açıdan bugünün bildiğimiz ulusal devletlerinden farksız, etnik olarak heterojen, fakat yerine getirdiği sosyo-ekonomik işlevler bakımından bugünkü ulus-devletlerden farksız bir ulus-devlet olacaktır. Yani Amerika'nın, Japonya'nın, üçüncü dünyanın özellikle, yeni sanayileşen ülkelerdeki grubun rekabetine karşı bugün Alman Devletinin, İngiliz Devletinin, Fransa Devletinin kendi sermayelerini korumak, onun rekabet gücünü arttırmak için gittiği siyasetleri bu kez Avrupa çapında güdecek, uygulayacak olan yeni bir ulusal devlet olacaktır.

İ.D. - Bir sorum olacak. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile, kapitalizmin krizi ya da şu anda tartıştığımız konuların gündeme gelişi arasında ne tür bir ilişki kurulabilir? Konu daha çok ekonomik boyutuyla, pazar sorunuyla gündeme getirildi. Fakat onun ötesinde, tartıştığımız konuların ortaya çıkmasında, kriz öğeleri olarak kültürel, sosyolojik boyutun öne çıkmasında ne gibi bir rolü olabilir çöküşün?

N.S. - Ben şunu söyledim. Yani diyelim ki, küreselleşme kelimesine, içinde bulunduğumuz dönemde inandırıcılık kazandıran faktörlerden bir tanesi şüphesiz Doğu Bloku'nun dağıl-

masıdır. Şimdi uluslararasılaşmanın anlamdaşı olarak küreselleşme kelimesinin kullanılması daha önceki 10 yıllarda da olan bir şey. Ama uluslararasılaşmanın yerini alan bir kullanım sıklığı o zaman kazanamamıştı. Bunun

da anlaşılır bazı nedenleri var. Bir tanesi şudur: Dünyanın üçte biri Sosyalist Blok adı altında kapitalizmden farklı bir iktisadi sistemi yürürlükte tutarken, sermayenin genişlemesini küreselleşme olarak adlandırmak biraz abes kaçabilirdi. Çünkü dünyanın üçte biri başka bir sosyo-ekonomik sistemi

ayakta tutuyor. Şimdi, bunun çökmesi, bu blokun çökmesi ve bu blokun dünya pazarına açılması sermayenin uluslararası hareketine küreselleşme adını takmayı mümkün hale getirdi. Ama ben diyorum ki, bu önemli değil. Kavramın teorik içeriğini sorgulayacak olursak, esas kriterimiz ulus-devletin rolünün devam edip etmemesi olmalıdır. Yani ulus-devletin rolü bitmişse, o zaman uluslararasılaşmanın yerini bir üst aşamaya, küreselleşme diye niteleyeceğimiz bir üst aşamaya bıraktığından söz etmek doğru olabilir.

Şimdi senin sorduğun soruya gelince; burada iki soru olabilir. Kapitalizmin bunalımlarını ya da bu bunalımların ortaya çıkarabileceği birtakım sonuçları, ürünleri arttıracak bir niteliği var mıdır Doğu Bloku'nun dağılmasının?

Bence vardır. Yani yavaş yavaş bu etnisite, millî çatışmalar, milliyetçilik, şovenizm, bölgesel çatışmalar, o konuya geliyoruz; şüphesiz kapitalist dünya

ya sistemiyle Doğu Bloku arasında bir rekabet varken, her blok kendi içinde belli bir politik disiplini sağlama gibi bir zorunlulukla karşı karşıya itilmiştir, NATO bir tarafta, öbür tarafta Varşova Paktı bu amaca hizmet ediyordu. Bunun dışında birtakım mekanizmalar vardı. Şimdi, Doğu Bloku'nun bir

Ve bu sosyal güvenlik hizmetlerinde merkezi yönetim yerine, mümkün olduğu kadar çağdaş bir yöntem olan yerinden yönetime dönülmesi gerekir. Çünkü, yerinden yönetime geçtiğiniz zaman, kim gerçek yardıma muhtaç, kim değil görebiliyorsunuz

sistemiyle Doğu Bloku arasında bir rekabet varken, her blok kendi içinde belli bir politik disiplini sağlama gibi bir zorunlulukla karşı karşıya itilmiştir, NATO bir tarafta, öbür tarafta Varşova Paketi bu amaçla hizmet ediyordu. Bunun dışında birtakım mekanizmalar vardı. Şimdi, Doğu Bloku'nun bir rakip blok olarak ortadan kalkması, gündelik hayatta gözlemlediğimiz gibi, kapitalist sistemin kendi iç disiplini devletlerarası ilişkiler alanında zayıflattı. Bu bakımdan, belli bir geçiş döneminden sonra, mesele kapitalizm savaş dönemidir önermesinin daha gerçekçi bir hale geldiğine yakın gelecekte tanık olabiliriz. Yani Doğu Bloku çökmemişken, diyelim ki Japonya ile Amerika arasında bir sıcak savaşa imkânsız gözüyle bakılırdı ve bu gözle bakmak doğru bir şey. Ama yavaş yavaş Doğu Bloku'nun yarattığı global tehdit ortadan kalkınca bu tür ihtimallerin gerçekçilik kazanması gibi bir gelişmeye tanık olabiliriz.

Bir başka nokta şu olabilir: Yani Doğu Bloku'nun çökmesi ve bu blokun büyük nüfusuyla birlikte kapitalist dünya pazarına açılması acaba kapitalizmin iktisadî alandaki bunalımları açısından bir çözüm olabilir mi? Ya da bu bunalımların aşılmasını kolaylaştıran bir faktör olabilir mi? Benim bu soruya da cevabım hayır. Bu benim doğru bulduğum özgül Marksist Bunalım Teorisiyle ilgili. Bence kapitalizmi bunalıma sokan pazar eksikliği değildir, bunun başka nedenleri vardır. Devasa bir pazar açılmıştır ama, kapitalizmin bunalımının temelinde pazarların darlığı yatmamaktadır. O bakımdan, bu blokun kapitalist dünya pazarına hem ticaret alanında, hem yatırımlar alanında açılması kapitalizmin içinde bulunduğu bunalım açısından bir çözüm teşkil etmez.

E.M. - Ben birkaç şey söyleyeyim.

Şimdi birkaç nokta var Nail'in konuşmasıyla ilgili; bir tanesi, kapitalizmle ulus-devlet arasındaki ilişkiye baktığımız zaman, bir kere çok net olarak şunu görmek mümkün ki, ulus-devletlerin kapitalizme ihtiyaçları yok. Ulus-devletler daha önceden vardı, kapitalizmi kullanarak daha güçlü hale geldiler. Kapitalizmin de onlara ihtiyacı vardı belki. Ama bu bizim teorik yakıştırmamızla bağlantılı bir şey. Yani,

bunlar iradi aktörler değil sonuç olarak. Ve de baktığımız zaman ulus-devlet dediğimiz olgu kapitalizmden önce var olduğu gibi ondan sonra da var olma niteliklerini içinde taşıyan bir sürece sahip, bir geleceğe sahip. Çünkü zihniyeti var bu ulus-devletin ve bu açıkça otoriter bir zihniyet. Yani ulus-devlet dediğimiz zaman toplumu homojenleştirme ve tek bir hiyerarşiye oturtma mantığı demek bu. Dolayısıyla da ulus-devletlerin var olmasının bizatihi olumlu tarafı yok ki, buna karşı kapitalizmin varlığını olumsuz olarak koyalım diye düşünüyorum ben. Ve buna, bir adım daha giderek, Doğu Bloku keşke yıkılmasaydı gibi bir noktaya getirirsek eğer – Nail böyle bir şey demedi ama uzatıyorum ben şimdi üzerinde biraz spekülasyon yaparak – yani bugün dünyanın bir sürü problemi var. Bu problemler Doğu Bloku çöktüğü için ortaya çıktı. O zaman keşke çökmeseydi. Ama keşke çökmeseydi dediğimiz şey, iki tarafta da toplumsal talepleri boğan bir hiyerarşik yapı. Biz eğer var olan sorunları görmek istemediğimiz için homo-

jen ve hiyerarşik yapıları istiyor isek, o zaman o düzeni isteyebiliriz. Dolayısıyla, şu andaki düzenden veya şu anda çıkan sonuçlardan memnun olmasak bile, bunun cevabı daha önceden var olan başka olumsuzlukların tercihi değil diye düşünüyorum ben.

Ulus-devletlerin işlevlerini yitirmesinin emperyalizm olayına bağlanması ve küreselleşme olgusuyla ilgili de iki şey söyleyeceğim. Bir tanesi çok basit olarak, küreselleşme bir kavram ve eğer bizim dünyayı daha iyi anlamamıza yol açıyorsa anlam-

lıdır; eğer dünyayı daha iyi anlamamıza yol açmıyorsa anlamsız bir kavramdır. Dolayısıyla, küreselleşmenin kendisinin olmaması gereken bir kavram olduğunu söylediğimiz anda, küreselleşmeye çok acayip bir önem atfediyor oluyoruz. Küreselleşmeyi biz ideolojik hale getirdiğimiz zaman da, karşımızda eğer insanlar varsa, eğer bir saflaşma şeklinde bakacaksak, o zaman da bu insanların küreselleşmeyi yine ideolojik olarak kullanmalarından hiç gocunmamak lazım. Küreselleşme dediğimiz olay sadece şu anda yaşadığımız ve içinde yaşarken fark etmekte olduğumuz dünyanın bizim için daha anlaşılır hale gelmesi için bir kavram. Ve bu bakımdan da, geçmişteki küreselleşme ya da uluslararasılaş-

Yani Doğu Bloku'nun çökmesi ve bu blokun büyük nüfusuyla birlikte kapitalist dünya pazarına açılması acaba kapitalizmin iktisadî alandaki bunalımları açısından bir çözüm olabilir mi? Ya da bu bunalımların aşılmasını kolaylaştıran bir faktör olabilir mi? Benim bu soruya da cevabım hayır. Bu benim doğru bulduğum özgül Marksist Bunalım Teorisiyle ilgili. Bence kapitalizmi bunalıma sokan pazar eksikliği değildir, bunun başka nedenleri vardır.

ma olaylarından belirgin farkları var. Bu belirgin farkları ayrı bir kelimeye ihtiyaç göstermeyebilir. O zaman bunu bir kelime olarak söylemeyip, cümleler halinde yazmak mümkün olabilir. Dolayısıyla, burada, eğer neden bahsettiğimizi biliyorsak ve tanımını doğru yapıyorsak, karşı taraf da o tanıma anlıyorsa sonuç olarak, bu tür kavramların kullanılmasında bir sakınca görmüyorum ben.

Şimdi, daha önemli olarak ise şu var: Nail konuşmasında bu finans kapitalin seyyaliyetinde, ulus-devletlerin rolü var dedi. Tabii ki, bu aktörler edilgen olmayı kabullenecek aktörler değiller. Şu anda herkes elinden geldiği kadar bu süreci denetlemeye çalışıyor. Mutlak bir edilgenlik ancak değişik bir evreye tekabül edecekse, o zaman zaten çok uzun zaman bekleyeceğiz demektir ve ondan

toplulu dünyaya göre çok daha fazla bu tür eğilimler taşıyor. Ve bu eğilimlerin de ne tarafa doğru gideceğini ancak tarih bize göstereceğine göre, bu eğilimlerin yaşanmakta olduğu şu dönemin farklı bir adla tanımlanmasında neden bahsettiğimizi bildiğimiz sürece bir mahzur yok diye düşünüyorum ben.

İ.D. - Peki, tek kutuplu dünya olarak ifade ettiğiniz Bu dünyada, "tarih zamanla bize gösterecek" dediğiniz eğilimlerin olumlu yönde olduğunu nelere bakarak anlıyorsunuz?

E.M. - Böyle bir şey yok, olumlu veya olumsuz değil; bilmiyoruz. Olumluya da gidebilir, olumsuz da gidebilir. Her ülkenin diğer ülkelerle, her devletin diğer devletlerle birtakım çatışmaları var şu anda ve orada kendine bir yer arıyor. Aynı zamanda çok da önemli olan çatışmalar her ülkenin içinde devlet ile

toplum arasında oluyor şu anda. Ve bunların hangi yöne doğru gideceği ve kimin ağır basacağı hakkında da elimizde bir delil yok. Yani, birtakım teorilerin geleceği öngördüğünü varsayarak birtakım önermelerde bulunabiliriz, ama sadece o teorilerin geleceği öngördüğünü varsayarak bunu yapabiliriz. Onun dışında, ge-

Ama ulus-devletler daha güçlü müdür, güçsüz müdür diye baktığımız zaman şunu görüyoruz: Bazıları daha güçlenmiştir, bazıları daha güçsüz hale gelmiştir. Ve bu eski dengeleri bozan bir şey. Bazı ülkelerin lehine olacak; bazı ülkelerin de aleyhine olacaktır, bazı ülkelerin önünde önemli potansiyeller yaratılacak, bazıları o potansiyeli kullanacak, bazıları kullanamayacak. Dolayısıyla, bir değişim dönemindeyiz ve küreselleşme bu anlamda çoklu bir aktör çatışması içeriyor. Ama her aktör aynı güçte değil; ama her aktör kendi gücü çerçevesinde tabii ki, olaya etkin olarak katılmaya çalışıyor.

sonra da geriye dönüp baktığımız zamanda belki şu yaşadığımız dönemde bir durum saptaması yapamayacağız, ama bir eğilim saptaması yapabileceğiz. Yani önemli olan şey, eğer teoriden bahsediyorsak, teorik bir tartışma yapıyorsak eğilimlerdir. Eğer siyaset tartışıyorsak, o zaman tabii ki durumlardır ve durumlara baktığımız zaman ulus-devletler bugün yok olmamıştır. Ama ulus-devletler daha güçlü müdür, güçsüz müdür diye baktığımız zaman şunu görüyoruz: Bazıları daha güçlenmiştir, bazıları daha güçsüz hale gelmiştir. Ve bu eski dengeleri bozan bir şey. Bazı ülkelerin lehine olacak; bazı ülkelerin de aleyhine olacaktır, bazı ülkelerin önünde önemli potansiyeller yaratılacak, bazıları o potansiyeli kullanacak, bazıları kullanamayacak. Dolayısıyla, bir değişim dönemindeyiz ve küreselleşme bu anlamda çoklu bir aktör çatışması içeriyor. Ama her aktör aynı güçte değil; ama her aktör kendi gücü çerçevesinde tabii ki, olaya etkin olarak katılmaya çalışıyor. Ama bunun dışına çıktığımız zaman, eğer ulus-devletleri şu anda hırpalayan eğilimler var mı diye sorarsak, şu andaki tek kutuplu dünya, iki ku-

leceği öngörmek gibi bir yetimiz yok. Sadece siyaset yapma yetimiz var. Yani bunu olumluya çevirmek için eğer şans varsa siyaset ile bunu yapabilmek mümkün olabilecektir ancak. Ve dolayısıyla, siyaset söz konusu olduğuna göre de ne tarafa gideceğini bilmek mümkün değil. Kim daha güçlü çıkarsa ve kimin görece gücünü kullanma yeteneği daha fazla olursa o tarafa doğru gidecek. Dolayısıyla, küreselleşme bizatihi iyi bir şey falan değil, ama bizatihi kötü bir şey de değil.

İ.D. - Benim sormak istediğim şuydu, gördüğünüz bu süreci olumlu yönde etkileyecek aktörler kimler olabilir, var mı böyle aktörler?

E.M. - Söyleyeceğim şey şu: Küreselleşmenin bir standartlaşma olduğunu düşünürsek, bu standartlaşmanın getirdiği birtakım olumlu şeyler var. Örneğin, bugün insan hakları dediğimiz olayın kaçınılmaz bir değer olarak gündemimize gelmesi, bütün ulus-devletler için gündemde olması o ulus-devletlerde yaşayan toplumların lehine, onların avantajına kullanılabilecek bir unsur olarak gözüküyor. Yani bir tür kalkan görevi görüyor. Bugün Tür-

kiye'de olan bir sürü olay uluslararası insan mahkemelerine gidebiliyor. Sokaktaki insanlar kendi haklarını daha geniş platformda koruma şansına sahip olabiliyorlar. Dolayısıyla, bu onlara verilmiş bir avantaj. Benim bakış açım burada çok net. Benim bakış açım toplumsal talepler açısından, toplumsal taleplerin karşılanabilmesi açısından ne olumlu ise onlara olumlu diyorum ben. Ve bu açıdan da modernite tartışmalarının aynı anda gündeme gelmesi ve küreselleşmenin aslında bu modernite tartışmasını da standardize edip yayması dünyanın önündeki avantajlardan biri. Çünkü dünya, şu anda kendi kalıbına sığmayan bir hareketlilik içinde. Dünyadaki insanlar, en gelişmiş ülkelerdeki insanlarla bile konuştuğunuz zaman, o insanlar kendilerinin sahip oldukları ve parlamenter demokrasi dedikleri şeyden memnun değiller, temsil yeteneklerinden memnun değiller, vatandaşlık kavramıyla ilgili memnun değiller, ahlak açısından memnuniyetsizlikleri var ve saire... Ve bu memnuniyetsizlikler somut politikalara dönüşüyor. İnsanlar sivil toplum örgütleriyle veya başka şekilde bunu değiştirmek üzere çok daha fazla siyasete girmeye çalışıyorlar veya onun parçası olmaya çalışıyorlar. Ve bunun dışında da zaten bu olayı değiştirecek başka bir şey yok. Yani küreselleşme ve özellikle modernite tartışmaları çok daha fazla insanı ve sıradan insanı siyasete taşıma şansına sahip ve ümit verici olan şey budur. Ama bu insanlar siyasete girdikten sonra nasıl davranırlar, bunu bilmiyoruz. Ne kadar basiret sahibi olurlar ve hakikaten bunu kullanabilirler, daha iyiye götürebilirler kendileri için, daha fazla özgürlüğe, daha fazla eşitliğe götürebilirler, bilmiyoruz. Götürmeyebilirler de, tarihin zaman zaman bize gösterdiği gibi.

Küreselleşme ve özellikle modernite tartışmaları çok daha fazla insanı ve sıradan insanı siyasete taşıma şansına sahip ve ümit verici olan şey budur. Ama bu insanlar siyasete girdikten sonra nasıl davranırlar, bunu bilmiyoruz. Ne kadar basiret sahibi olurlar ve hakikaten bunu kullanabilirler, daha iyiye götürebilirler kendileri için, daha fazla özgürlüğe, daha fazla eşitliğe götürebilirler, bilmiyoruz. Götürmeyebilirler de, tarihin zaman zaman bize gösterdiği gibi.

çok daha fazla siyasallaşmış bir süreç olacağı kesin, çok daha fazla yaygın bir siyasete konu olacağı kesin. Ama bunun bile kendisinin iyi olduğunu düşünüyorum ben. Çünkü birçok insanın, en azından siyaset ile ilgili tavır koyabilmesi, o platforma katılabilmesi bile bir adım, geçmiş ulus-devlet yapıları ve ri olarak alındığında diye düşünüyorum. Ama sonucundan emin değilim.

I.D. - Şimdi çizdiğimiz çerçevede içinde kalarak etnik sorunların ve kimlik sorununun ortaya çıkışı konularına geçmenizi isteyeceğim; ama önce, benim sormak istediğim bir başka soru vardı.

Şöyle bir düşünce ileri sürülebilir: Küreselleşme eğilimi, hem iktisadî anlamda, hem de sosyal ve politik anlamda küreselleşme eğilimi ulusal devletleri daha aktif politika yapmaya zorlayabilir, özellikle pazar paylaşımı açısından. Böylelikle, manevra kabiliyeti daha yüksek devletler ihtiyacı doğacaktır. Bu ise devletin güçlenmesi anlamına gelir. Bu süreç devletin toplumdaki daha da koparak, sınıflar üstü demek anlamlı değil

belki ama, daha teknik bir aygıt dönüşmesine yol açabilir. Dolayısıyla, daha baskıcı bir yapıyı da ortaya çıkarabilir. Sonuçta toplumsal taleplerin, devletin hızlı manevra yeteneğini ortadan kaldıracak, azaltacak gerçeği söz konusu ise eğer, bu taleplerin bastırılması gibi bir durum söz konusu olabilir. Bu süreç belki siyasallaşmayı artırıcı bir ortam yaratabilir. Çeşitli toplumsal aktörlerin siyasete katılımını, siyasal taleplerini arttırmalarını da gündeme getirebilir ama, bir yandan da ciddi bir faşizan, otoriter bir toplumsal ortam da oluşabilir. Dolayısıyla, iki yönde de gelişebilecek, ama bir yerden çatlayacak bir süreç varmış gibi görülebilir, eğer söylediğim şeyler kabul edilirse.

E.M. - Şimdi şöyle söyleyeyim: Böyle bir ülke ya da böyle şeyler yaşayan ülkeler olabilir mi diye baktarsak, olabilir. Bunlar nasıl ülkelerdir? Bunlar baştan otoriter devlet-toplum ilişkilerine oturan ülkelerdir. Yani, devletin hareket yeteneği dediğimiz şey, sağlam bir devlet-toplum ilişkisine dayalı olmak zorundadır. Çünkü o zaman o devlet o kadar hareketlilik sağlayamaz. Ama eğer zaten bu otoriter bir yapıdaysa bu ilişki ve toplum bunu kabullenmişse, o

neğiyle prim toplayarak veya ekstra bir rant sağlayarak topluma, kendi gücünü çok daha konsolide edebilir ve toplumun üzerine bunu vurgulayabilir. Bu, eğilimlerden birisi ve bunu da yapmak için potansiyel alan mevcut. Fakat yine tek kutuplu dünya bunun tersi yönde işliyor. Çünkü, iki kutuplu dünyada her bir ulusal devletin o iki kutbu birbirine oynayarak kullandığı bir hareket alanı vardı. Kendi gücünden çok daha fazlasını kullanma şansına sahipti ve bunu da kendi toplumuna yansıtabiliyordu, otorite olarak yansıtabiliyordu. Fakat şimdi hem senin söylediğin şeyi yapabilecek, hem de o hiyerarşinin tepelerinde olabilecek bir ülke aramamız lazım. Çünkü aşağıdakilere izin vermeyecekler. Çünkü aşağıdakiler genel dünya barışı, dünya güvenliği vesaire gibi kavramların içinde oynamak zorundalar. Şimdi, o zaman şunu sormamız lazım: Batı ülkelerinden biri acaba bu tür bir hareket yeteneğini artırarak otoriter bir şey yaratabilir mi toplum üzerinde. Bunun ihtimali son derece az. Çünkü şu anda batıda esas dinamik bu modernite-postmodernite çatışması üzerine oluyor. Yani insanlar esas olarak devlet-toplum ilişkilerini hırpalıyorlar. İnsanların esas olarak kendi devletleriyle sorunları var ve kendi toplumuyla problemini çözemiş bir devletin başka devlete karışması son derece güç hale geliyor. Dolayısıyla, bu tehlike yine her zamanki gibi ve maalesef demek lazım, bizim tür ülkeler için geçerli, varit bir tehlikedir. Yani öyle bir tehlike var ve bizim tür ülkelerde devlet yapıları, devletçi yapılar daima zaten konjonktürü kendi lehlerine kullanmak için her fırsatı kullanacaklardır ki, bu da onların hakkı aslında. Çünkü onlar yönetiyor ve başta bu meşruiyeti kazanmışlar bir şekilde. Ve o zaman da, hakikaten bu yeteneklerini topluma yöneltmek toplumun üzerinde bir baskı aracı haline getirerek kullanma şansları var. Fakat bir adım da-

ha gidersek, bu hiç de görüldüğü kadar kolay değil. Çünkü şu andaki Kürt sorunu ele alalım ve oradan bu milliyetçiliğe geçmek çok kolay çünkü. Şu anda Türkiye dış politikada tıkanmış durumda. Hareket yeteneği daha fazla aslında, potansiyeli daha fazla, fakat daha az kullanabiliyor. Tabii, geçmişten gelen bir ataleti var. Yani gerçek dış politika hiçbir zaman yapılamamış. Gerçek dış politika sadece bir tahterevallı gibi, iki kutbun arasında oynamak veya hut da küçük pazarlıklarla sürmüş. Şimdi önüne bir hareket alanı açılıyor ve bu devletin, baktığımız zaman doğru dürüst bir dış politikası yok ve de Kuzey Irak'ta hiçbir alternatif geliştiremiyor. Tek bir sebebi var. Çünkü kendi toplumunda kendi sorununu çözemiyor. Dolayısıyla da, bu çözümsüzlükten çıkacak olan bir otoriter yönetim, daha da otoriter, daha da katı bir yönetim olacaksa eğer, bu çok uzun sürebilecek bir yönetim olamaz. Yani bu dünya müdahalesine maruz kalır ya da içeride büyük bir olay patlar. O zaman, toparlarsak, mesela Batıda böyle bir tehlike olduğunu düşünmüyorum, Türkiye gibi ülkelerde de böyle bir tehlike olduğunu düşünmüyorum aslında. Ama Irak'ta böyle bir şey olabilir diye düşünüyorum. Daha küçük, daha istibdada, otoriter yönetime alışık ve buradaki toplumsal taleplerin gündeme gelmesi geleneği açısından daha az razı toplumlarda böyle şeyler olabilir. Fakat şunu da söyleyeyim ki, bu da o devletlerin ancak uluslararası bu hiyerarşik yapıdaki nizamı uygun davranmalarıyla mümkün. Ve o nizam da, görüyoruz ki, şimdi çok fazla artık istediğiniz gibi bir devlet olmanıza izin vermiyor. Yani sizin de aslında bir uyum göstermenizi, adaptasyon geçirmenizi talep ediyor sizden. Ama, dediğim gibi, bütün bunlar sonuçta birer eğilim. Yani başa dönersek, sizin soruya, böyle ülkeler, böyle toplumlar belki de göreceğiz hakikaten. Ama esas eğilim bunlar olmayacak, bunlar bir

ucube gibi algılanacak dünya tarafından ve de çok uzun süreli olabileceklerini sanmıyorum ben.

İ.D. - Aynı çerçevede içinde milliyetçilik sorunu ile ilgili olarak ne söylenebilir? .

E.M. - Şimdi, milliyetçilik geçmişte bugünkünden farklı mıydı diye açılıştan söylemiş olduğun bir şey vardı. Oradan girebiliriz. Geçmişte milliyetçilik, bir sürü yerde bağımsızlık olayı ile beraber, bağımsızlık savaşlarıyla beraber ortaya çıktı. Bir ulus-devletleşme olayı ile birlikte ortaya çıktı ve birçok yerde devletler kendilerine ulus yarat-

söylemiş olduğun bir şey vardı. Oradan girebiliriz. Geçmişte milliyetçilik, bir sürü yerde bağımsızlık olayı ile beraber, bağımsızlık savaşlarıyla beraber ortaya çıktı. Bir ulus-devletleşme olayı ile birlikte ortaya çıktı ve birçok yerde devletler kendilerine ulus yarattılar, bir kimlik yarattılar, yine birçok yerde toplumun geneline, çoğunluğuna olumlu bir mesaj vermiş oldular. Yani toplumlar onunla kendilerini bir anlamda buldular ve bunu pozitif hane yazdılar kendi kafalarında.

Şimdi şu anda yaşanan şeyin, bununla hiçbir ortak yanı yok aslında. Tabii ki, yine bir milliyetçilik ve yine etnisite üzerinden kurulmuş kimlikler söz konusu. Fakat

şimdi hangi bağlam içinde bunların tanımlandığına baktığımız zaman, bunların çoğu belki hemen hemen hepsi bir ulus-devletin içinde ortaya çıkıyor ve o ulus-devletin o toplumu kapsayamaması sonucu ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, bir atomizasyon var. Yani, şimdi kimlik dediğimiz olay, ulus-devletin getirdiği homojenleştirme olayının karşısında bir tür heterojenlik arayışı olarak ortaya çıkmış durumda. Yine otoriter bir yapıya doğru gidebilir; yani bu mikro milliyetçilikler otomatikman demokratik hareketlerdir demek değil. Çünkü, sonuçta bir hareketin demokrat olup olmaması o toplumun taşıdığı zihniyet ile bağlantılı bir şey. Yani o toplum eğer otoriter bir yapıdaysa, milliyetçi olması veya milliyetçiliğe karşı olmasıyla otomatikman otoriterlikten kurtulamıyor genellikle. Dolayısıyla, bu tür bir uzantısından bahsetmek mümkün değil, ama var olan sistematiki bozan bir heterojenlik arayışı da olduğu kesin. Tabii, bu heterojenlik arayışı aynı zamanda bir çatışma ortamı yarattığı için, o zaman her küçük ulus veya her o mikromilliyetçi veya her etnik kimlik kendi içinde bir homojenlik yaratmaya soyunuyor. Bu da Türkiye'nin temel problemlerinden biri. Yani sırf etnisite bazında da olmuyor; mesela İslami kesim için de aynı şey söz konusu. Örneğin Refah Partisi İslamın Türkiye'de homojenleştirilmesiyle onun üzerinde yükselen bir dalga yaratmaya çalışıyor kendisine. Oysa, İslam son derece heterojen bir şey Türkiye'de. Dolayısıyla, yine aynı şey söz konusu. Yani ikili bir yol var önümüzde. Yine siyasal, toplumsal güçlü aktörler olayı kendi lehlerine çevirmek için kullanacaklardır. Ve yine buna karşılık ola-

rak halktan gelen bir açılımcı mantık, bir özgürleştirici mantık söz konusu. Ve yine hangisinin daha galibe geçeceğini bilmiyoruz.

İ.D. - Bir müdahalede bulunabilir miyiz?..

Şimdi kimlik dediğimiz olay, ulus-devletin getirdiği homojenleştirme olayının karşısında bir tür heterojenlik arayışı olarak ortaya çıkmış durumda. Yine otoriter bir yapıya doğru gidebilir; yani bu mikro milliyetçilikler otomatikman demokratik hareketlerdir demek değil. Çünkü, sonuçta bir hareketin demokrat olup olmaması o toplumun taşıdığı zihniyet ile bağlantılı bir şey.

Şimdi siyasal aktörlerden söz ediyoruz. Bunlar söylenmese de kötü olarak görülüyor aslında. Siyasal aktörler engelleyici, bastırıcı... Bir de onun dışında buna karşı olan toplumsal aktörler var. Şimdi bu siyasal aktörler neden - tırnak içinde - kötü?

E.M. - Şöyle: Sırf siyasal aktör olunmakla kötü olunmuyor; fakat bu tarihsel olarak gelinmiş bir nokta. Yani şimdi baktığımız zaman, tüm dünyadaki problem, bu siyasal aktörlerin toplumsal

talepleri yeterince temsil edememesi. Bazı ülkelerde edebilenler vardır ve zaten onlar da oy alıyordur veyahut da onların da toplumsal bağları güçlüdür. Ama genel olarak problemin nerede odaklandığına baktığımız zaman; ulus-devlet mantığını kendisi için kullanan bir siyasi zümrenin oluştuğunu görüyoruz. Belki bunu da kapitalizme bağlamak mümkün olabilir. Yani bu bir teorik arayış olabilir, ama sonuçta gözlemlediğimiz şey o. Dolayısıyla da, siyasal aktörler dediğimiz grup ya değişmemeyi savunan bir kesim oluşturuyor şu anda dünyada ya da kendi istediği yönde sadece değişime cevaz veren bir kesimi oluşturuyor. Bu Batıda böyle, yani İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da vesairede de böyle. Yani orada da toplumsal kesimlerin çıkışına baktığımız zaman, bu tepeden inmece veya tepeden tanımlanmış olan modele karşı olan insan grupları görüyoruz. Ama yine öbür tarafına gelelim, bu da toplumsal hareketleri otomatikman iyi yapmıyor. Çünkü bunlar arasında faşizmi isteyenler de olabilir, her türlü taleple çıkabilenler olabilir. Irkçılar da var bunların içinde belki. Dolayısıyla, bizatihi iyi veya kötüden bahsetmiyoruz burada. Ama son kademedede eğer bu kadar rölativist pozisyonda kalmayacaksak ve herhangi bir tarafa meyil edeceksek eğer yine de her şeye rağmen toplumsal taleplerin seslendirilmesine daha fazla prim verilmesi gerektiğini düşünüyorum ben; o kadar. Yoksa, tek tek ele alıp tek tek incelemek lazım; bu siyasal aktör veya bu toplumsal aktör iyi midir kötü müdür gibi tanımlar, öyle genelleştirecek tanımlar değil. Fakat ulus-devlet

mantığı içinde ve özellikle kapitalist dünya düzenindeki ulus-devlet mantığı içinde son derece otoriter ve baskıcı bir sistem anlayışı var. Bu baskıcı sistem anlayışı zaten mevcut iken, bu kadar güçlü iken, bunun eğer biraz çözülmesinde veya birazcık yıpranmasına yönelik hareketler varsa, bu hareketlerin de moral açıdan, ahlaki açıdan daha pozitif olarak değerlendirebileceğini düşünüyorum ben. Yoksa siyasi sonuçlar olarak hiç iyi olmayabilirler bazıları.

N.S. - Şimdi, Etyen benden sonra söz aldığı anda şöyle başladı: "Ulus-devletin kapitalizme ihtiyacı yok" dedi. Şimdi ulus-devletin kapitalizme ihtiyacı olmayabilir, yoktur da. Ama önemli olan, benim argümanımın dayandığı temel önerme şu: Ulus-devletin kapitalizme ihtiyacı olup olmaması bu tartışma açısından önemli değil. Önemli olan kapitalizmin ulus-devletlere ihtiyacı var mıdır yok mudur? Bence vardır. Yani bunun birtakım kanıtlarını ortaya koyduk. Başka kanıtlar da var.

E.M. - Niye ulus-devlet?.. Devlete ihtiyacı var.

N.S. - Kapitalizm rekabete dayanır, farklı sermaye biçimleri arasındaki rekabete dayanır. Dolayısıyla, global, küresel, uluslararası bir devlet, bir dünya devleti mümkün değildir kapitalizm altında. O bakımdan, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu devlet kurumunun parçalı olması kaçınılmazdır. İnsanlığın uluslara bölündüğü bir çağda, ulusların ortadan kalkmadığı bir çağda ve ulusların ortadan kalkması yönünde eğilimlerin de namevcut olduğu bir çağda bu çok sayıda devletin, bir ulus-devlet kimliğiyle ortaya çıkması kaçınılmazdır diye düşünüyorum.

Bir de şu kavramsal ayrımı yapmamız gerekir; birazdan değineceğim konular açısından: Şimdi, ulus-devlet dediğimiz tarihî, toplumsal, siyasal kategori, o devletin sınırları içinde etnik bir homojenliği öngerektirmez; böyle bir şey yoktur. Mesela Kanada çok uluslu bir devlettir, ama bir ulus-devlettir. Türkiye de bence bir ulus-devlettir, ama Türkiye'de birden çok ulus yaşadığını hepimiz biliyoruz; bunun sayısız örnekleri vardır.

Şimdi, biz eğilimleri tartışalım, durumları tartışmayalım dedi Etyen. Haklıdır, ama benim karşı çıktığım söylem; küreselleşmiş dünyamız diyor. Yani küreselleşmeyi tamamlanmış, olgunlaşmış, neredeyse bitmiş bir süreç olarak tanımlıyor. Ben bu söyleme karşı çıkmak için ulus-devletlerin bugün sosyo-ekonomik işlevlerini olanca ağırlığıyla sürdürdüklerine değindim. İkinci olarak ben de eğilimlerden söz ettim. Benim sözünü ettiğim eğilim, ulus-devletlerin ortadan kalkma yönünde olmadığı, kapitalist ekonomi düzleminde ve bu düzlemin de çeşit-

li alt düzlemlerinde cereyan eden gelişmelerin hep ulus-devletlerin teşviki ya da desteği sayesinde gerçekleşmiş olduğuydu. Yani ben de bir eğilimden söz ettim. Nihayet, benim açımdan önemli olan bazı yanlış anlamaları gidermek istedim. Elbette esas olan, yani insanlık için siyasi kimliğimizle bir amaç peşinde koşuyorsak, bu amaç, ancak her türlü hiyerarşinin, her türlü otoritenin, her türlü tahakkümün, her türlü baskının ortadan kaldırılmasıdır. Şimdi, bunun doğal uzantısı bizim devlete karşı olmamızdır. Devlete karşı olduğumuz için ulus-devlete de karşıyızdır. Dolayısıyla, ben küreselleşmenin ulus-devleti ya da küreselleşme diye anılan sürecin ulus-devleti ortadan kaldırmamasını olumlu bir şey olarak görmedim kesinlikle. Benim açımdan, yani siyasi kimliğim açısından amaç devletin ortadan kalkmasıdır. Kapitalizme muhalefetimin de ya da kapitalizmin beraberinde getirdiği yol açtığı süreçlere olan muhalefetimin temelinde de, kapitalizmin, devleti üretmesi ve yeniden üretmesi yatar diye düşünüyorum.

Doğu Bloku'nun çökmesi elbette olumlu bir şeydir. Çünkü bu bürokratik bir ucubeydi, tahakküme dayanıyordu; hem toplumsal düzeyde hem de ulusal düzeyde bugün artık sonuçları itibarıyla anladığımız gibi. Ama Doğu blokunun yerini kapitalizme açılmanın alması benim açımdan olumsuz bir şeydir, yani benim siyasi bakış açımdan olumsuz bir şeydir.

Şimdi, senin soruna geleyim.

Bu küreselleşme denilen sürecin derinleşmesiyle, gezegenimizi, insanlığı tehlikeye atan çeşitli süreçlerin bir parçası olarak ulusal eğilimlerin, ulusal duyguların irrasyonel boyutlar kazanması. Yani şovenizm, aşırı milliyetçilik, ırkçılık, başka uluslara düşmanlık, eski düşmanlıkların hortlatılması hatırlanması ya da yeni düşmanlıkların yaratılması, etnik çatışmalar, ulusal çatışmalar vesaire, bütün bunlar son derece bağlantılı süreçler diye düşünüyorum. Şimdi artık çok özetlenmiş bir halde görüşlerimi söylemek durumundayım, ama bütün bunların küreselleşmeyle bir ilişkisi var ve son derece yakın bir ilişkisi var.

Şimdi, Etyen'in söylediği bir şey vardı. Ben onu ya anlamadım yahut da anladıysam, katılmıyorum söylediğine. Şimdi, küreselleşmenin, ulus-devletlerin otoritesini zayıflattığını, siyasetin önünde yeni alanlar açtığını, siyaseti güçlendirdiğini ya da toplumsal aktörlerin, insanların -her neyse- siyasallaşmasını hızlandırdığını söyledi. Benim gördüğüm bunun tam tersi. Yani bugün toplumsal bilimlerde literatüründe; siyasetin krizinden, siyasi olanın krizin-

1

ELEKTRİK, DOĞALGAZ, SU,
TELEFON, CEP TELEFONU, KABLOLU TV FATURALARINIZI

2

KİRANIZI, OKUL VE EŞYA TAKSİTLERİNİZİ,
APARTMAN AİDATLARINIZI

3

TÜM VERGİ VE SSK PRİMLERİNİZİ

tıkır tıkır

Akbank Ödesin!

Akbank'ın sunduğu "Otomatik Ödeme" kolaylığından nasıl yararlanacaksınız?

*Bunun için, dilediğiniz bir Akbank şubesine gidip bir **Akhesap** açtırmanız yeterli.*

Vereceğiniz tek bir talimatla tüm ödemeleriniz sizin adınıza hesabınızdan

Akbank tarafından otomatik olarak yapılır.

Hesabınızda para olmadığına ya da yeterli para olmadığına,

*Akbank'ın sunduğu **Acil İhtiyaç Kredisi** 'nden yararlanırsınız.*

Acil İhtiyaç Kredisi, kredi limitiniz dahilinde otomatik olarak devreye girer.

Zor anlarınızda bile, ödemeleriniz gecikmeden, gününde yapılır.

Biliyorsunuz, yaşamı kolaylaştırmanın yolu Akbank'tan geçer!

AKBANK

G ü v e n i n i z i n E s e r i

Telekom faturalarını şimdilik Adana, Adapazarı, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Karaman, İstanbul, İzmir, Tekirdağ, Tokatlılar, **İSKİ**, **İGDAŞ**, **AKTAŞ** ve **BEDAŞ** faturalarını İstanbullular, **ASKİ** ve **EGO** faturalarını Ankaralıları, **BUSKİ** faturalarını Bursalıları, **kablo** ve **cep telefonu** faturalarını Ankara, İstanbul ve İzmirli, Akbank'ın sunduğu otomatik ödeme ile, AkMatik'lerden ya da Aktel aracılığıyla ödemelerini yapabilirler. Akbank'ın sunduğu otomatik ödeme, AkMatik'lerden ya da Aktel aracılığıyla ödemelerini yapabilirler. Akbank'ın sunduğu otomatik ödeme, AkMatik'lerden ya da Aktel aracılığıyla ödemelerini yapabilirler.

den ya da siyasi temsil krizinden söz ediliyor; bunun altında yatan olay, kapitalist ulus-devletlerin kapitalist birikim sürecinin yeni evresinde geçirdiği bir yeniden yapılaşma, bir değişme sonunda güçlerinde meydana gelen aşınmayla ilintili olarak kitlelerin siyasete ağırlıklarını koyma, siyasi süreçleri etkileme devlet kertesinde alınan kararları etkileme kapasitelerinin zayıflaması, siyasetin bir kurum olarak giderek anlamını kaybetmesi; benim tanık olduğum, benim gördüğüm süreç budur.

Şimdi, küreselleşme denilen sürecin çok önemli bir parçası özelleştirme. Mesela, Thatcher iktidara geldiğinde okulda çocuklara bedava süt dağıtımını durdurdu. Buna karşı protestolar falan yükseldi. Şimdi, küreselleşme ve onun bir parçası olan özelleştirme sürecinin mantıklı sonucuna uzandığını varsayalım. Eğitim, sağlık vesaire bütün kamu hizmetleri metalaştırılmış, ticarileştirilmiş ve özelleştirilmiş olsun. Şimdi bugün yaşadığımız siyasetin önemli bir parçası ortadan kalkacak demektir. Yani eğitim sistemini özelleştirmiş bir ülkede kamu okullarında bedava süt dağıtılıp dağıtılmaması bir politik sorun olmaktan tanımı gereği çıkar. Eğitim hizmetinin yaygınlaştırılması, düzeltilmesi, kapsamının genişletilmesi, içeriğinin eleştirilmesi filan gibi şeyler de ortadan kalkar. Çünkü, bu devletin ve politikanın alanının dışına çıkmıştır.

O bakımdan, dünyanın bütün ülkelerinde, gelişmiş olsun az gelişmiş olsun, dünyanın bütün ülkelerinde siyasetin krizi, temsil krizi denilen olgunun altında yatan küreselleşme ve onun bileşenleri olan süreçlerdir diye düşünüyorum.

Şimdi siyasetin geleneksel anlamıyla siyasetin özneleri olan kurumların; siyasi partiler, sendikalar, dernekler, kitle örgütleri vesaire, siyasetle birlikte işlevlerini yitirdikleri bir dönemdir. Ve işte Etyen, küreselleşme denilen sürecin aktörleri arasında gücün, iktidarın, kudretin eşitsiz dağıldığından bahsetti, "güçlü aktörler var, güçsüz aktörler var" dedi. Bu son derece doğru bir tespit; ama bunun yanı sıra bir başka tespitin yapılması gerekir. Andığımız bu süreç, bu güç dağılımını daha da gayri adil hale mi getirmektedir, yoksa aradaki farkı kapatmakta mıdır? Şimdi bireysel istisnalar bir yana, bütün empirik verilerin ortaya koyduğu gerçek, bu süreçlerin gerek tek tek ülkeler içerisinde, gerekse dünya çapında, kıtalar arasında, bölgeler arasında eşitsizliği artırdığı yönünde. Şimdi, toplumsal eşitsizliğin artması, geniş halk kitlelerinde bir güvensizlik duygusu doğuruyor. Bu güvensizlik duygusu, siyasetin geleneksel kurumlarının işlevlerini yitirmesiyle birlikte gelişen bir başka güven bunalımına yol açıyor.

Böyle bir ortamda, son derece açıktır ki, insanların önemli bir bölümü, bir güvenlik hissini başka bir takım kimlikler altında, yani siyasetin, geleneksel kurumlarının dışında arayacaklardır. İşte etnik kimlik arayışları, millî kimlik arayışları, bir sürü ülkede bunun ayrılmaz bir parçası olarak çok büyük bir kaynaşma var. Bunların yol açtığı bu kimlikler, altında gelişen rasyonellik dışı, akıl dışı tepkiler, bunun çok çeşitli yerlerde aldığı son derece zalim, insanlık dışı biçimler bu süreçlerle ilintili. Yani kapitalizmin uluslararasılaşmasının katlanarak yol açtığı toplumsal eşitsizlik devam ettiği sürece, biz millî duyguların, milliyetçiliklerin, şovenizmlerin, işte her türlü buduncenciliklerin, etnosantrizmlerin güçlenmesini önleyemeyiz diye düşünüyorum.

Şimdi, bu bakımdan yapılması gereken nedir? Yani küreselleşme ve bunun çeşitli boyutları, çeşitli somut tezahürleri karşısında yapmamız gereken nedir?

Evet, "nedir" sorusuna gelecek olursak.

Şimdi bana öyle geliyor ki, elbette yani bu küreselleşmeye karşı bir ulusal bencilliği, mevcut ulusal devletleri, bir ulusal içe kapanmayı savunmak diye bir şey olamaz. Ama bunun karşısına inandırıcı, çekici bir alternatif ortaya çıkana kadar; yani küreselleşmeden zarar gören toplumsal güçler inandırıcı bir alternatifle ortaya çıkana kadar, küreselleşmenin her tezahürüne karşı çıkmamız gerekir diye düşünüyorum. Bu karşı çıkmanın ille ulusçu, milliyetçi işte şoven, ulusal bencillığe dayalı biçimlere bürünmesi gerekmez. Avrupa solunun tutumu, bence örnek alınabilir. Orada Maastricht oylaması yapıldığında, bir taraf, mesela Le Pen, faşistler vesaire, Maastricht'e ulusal çıkarlar açısından hayır oyu vermesini savunuyorlar. Solsa, gene Maastricht'e karşı çıkıyor, ama Fransa'nın ya da Norveç'in ya da İtalya'nın ulusal bencil çıkarlarının savunulması adına değil, Maastricht'in yerine sosyal, ekolojik, demokratik bir Avrupa için karşı çıkıyor. Yani bunun uzantısı, eğer Türkiye'deki şoven yükselmeye karşı çıkmak istiyorsak, bizim Gümrük Birliğini, Avrupa Birliğini vesaire, Türkiye'nin dar ulusal çıkarları açısından değil, bir uluslararası dayanışma adına karşımıza almamız gerektiğidir.

E.M. - Ben, üç küçük noktaya değineceğim. Yani, tam aynı terminolojiyi kullanmadığımızdan olabilir veyahut da aynı bakmadığımızdan olabilir farklılık.

Bir tanesi, küreselleşmeyle veya şu anda eşitsizlikler artıyor mu, azalıyor mu? Çok kategorize edebileceğiniz bir şey değil gibi geliyor bana. Yani son derece heterojen bir boyutu var diye düşünüyorum.

rum bunun. Bazı yerde artıyor, bazı yerde azalıyor olabilir. Her zaman eşitsizliklerin arttığını ispat etmemiz mümkün; ama her çizgiyi değişik yerlerden çekerek bu mümkün. Yani, geçmişte, "a" ve "b" arasında belki eşitsizlik vardı; şimdi "a" "b"ye yanaşılıyor, belki "b" ile "c" arasında eşitsizlikler ortaya çıkıyor. Ama tabii ki, dünyadaki temel dinamik eşitsizliklere yol açan bir dinamik. Bu zaten bir veri; yani 500 yıldır yaşıyoruz bunu.

Dolayısıyla, bu dinamiğin içerisindeyiz; ama bu dinamiğin içerisindeki hangi aktörlerin lehine, hangi aktörlerin aleyhine oluyor bu iş diye baktığımız zaman, kategorik olarak şu veya bu aktörü söylemek son derece güçleşiyor; bir bu.

İkincisi; şimdi siyasetin krizi, siyasal alanın krizi falan dediğimiz zaman bahsettiğimiz şey, kendisini siyasi aktör haline getirmiş olanların krizi bu. Yani temsil krizinden bahsediyoruz; yani siyasete soyunmuş olan insanların, siyasi partilerin artık işlevlerini yerine getiremeyeşinden bahsediyoruz. Yoksa toplumun siyasetten uzaklaşmasından veya bunu tercih etmesinden bahsetmiyoruz. Tabii böyle bir psikolojik olay da olmuyor. Çünkü temsilcilerimiz bunu yapamadığı zaman, toplumun birçok kesimi tamamen daha günlük hayatın içerisinde belki apolitizasyona doğru gidiyor; ama bu apolitizasyon, daima aynı zamanda politizasyonu da beraberinde getirir. Türkiye'de 80'ler sonrasında büyük bir apolitizasyondan bahsediliyor; ama İslami kesimde öyle değildir. İslami kesim de tam tersine politizasyon olmuştur.

Dolayısıyla, gene burada geniş kategorilerden bahsetmek çok doğru olmayabilir. İki türlü eğilimin de olduğunu söylemek mümkün; ama esas krizin toplumsal aktörlerin krizi olmayıp, siyasal aktörlerin krizi olduğunu düşünüyorum ben ve siyasetin krizinden de bahsettiğimiz zaman asıl söylenmek istenilen şey o. Yani liberal demokrasi dediğimiz düzenleme aracı, bugün bu toplumları artık doğru bir şekilde siyasi bir platforma yansıtmıyor. Problem budur. Liberal demokrasinin de aksaklıklarını, tüm toplumların bizzatıhi aksaklıkları haline getirmemek lazım diye düşünüyorum.

Bir üçüncü nokta da, bu özelleştirmeyle ilgili. Nail'in verdiği örneğe tabii tamamen katılıyorum; yani bir tekelden alıp herhangi bir şeyi, KİT'ten alıp, kamudan alıp gidip bir tane özel sektör tekeline verdiğiniz zaman, daha iyi değil, daha kötü hale getirirsiniz olayı.

Buradan çıkarak, söylediği ikinci şeye de katılıyorum; yani o zaman kamu sahasını boşaltmış oluyorsunuz ve siyaset alanını daraltmış olursunuz;

ama eğer özelleştirmeyi böyle yaparsanız, bu böyle olur. Özelleştirme de ille, şu veya bu şekilde yapılacak bir olay değil ve özelleştirmeyi veya bu siyasi alanı -şimdi birleştirirsek iki şeyi- kamuyla özeli bir araya getiren başka ortak alanlarla çözmek mümkün. 1960' lardan beri Amerika'da bu siyasallaşmamış küçük toplumsal modellerle yapılıyor. Yani zincirlerle beyazların ortak olarak okuduğu okullarda, hastanelerde, hapishanelerde çok değişik yönetim biçimleri söz konusu. Bunlar makro ölçekli siyasallaşmıyor; fakat Amerika'nın böyle bir deneyimi var ve şu anda Londra Belediyesinin başlattığı İngiltere'de böyle deneyimler var. Yani insanlar tamamen kamu otoritesinin eline de düşmemek ve tamamen herhangi bir özel sektör tekelinin de eline düşmemek üzere daha katılımcı modeller üretiyorlar. Ve özelleştirmeyi eğer siz bu modellere doğru yaparsanız, o zaman otomatikman siyasi alanı genişletmiş olursunuz.

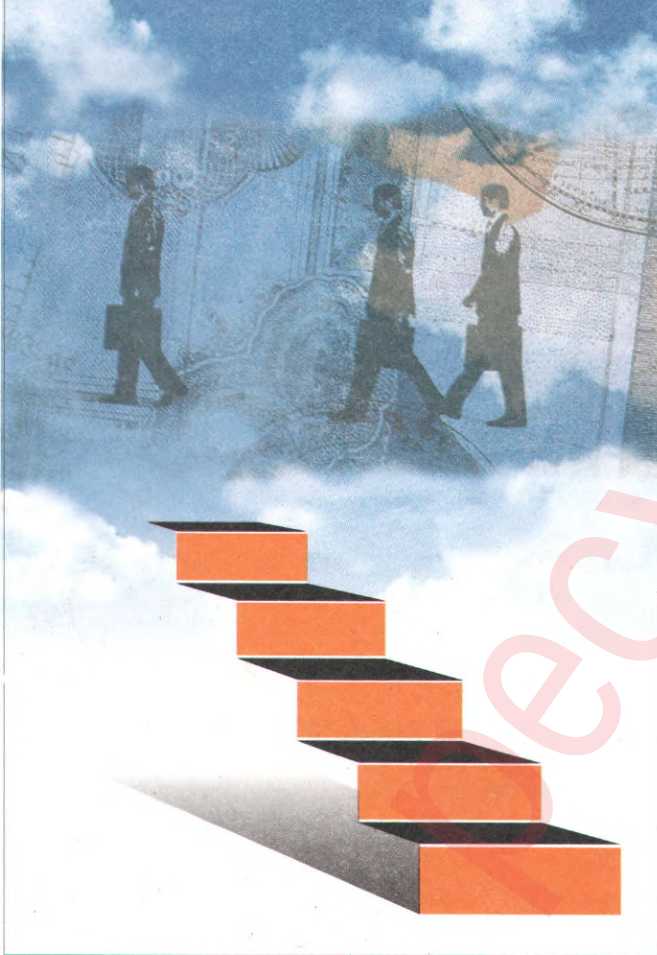
Evet, dipnot gibi söyleyeceğim şeyler bunlar.

N.S. - Ben dipnota bir dipnot koyayım...

Şimdi siyasetin krizi konusunda, yani benim söylediklerimi görelileştirici şeyler söyledi; onlara katılıyorum büyük ölçüde.

Şimdi geleneksel kurumların dışında siyaset yapma biçimleri ister istemez ortaya çıkıyor siyasal alanın, siyasi kurumların krizinin bir ürünü olarak. Yani bunun en taze, en canlı örneği belki, yani gelecek açısından da bir müjde ya da bir vaat niteliği taşıyan örneği Meksika'daki Zapatista hareketi. Şimdi Meksika'daki Zapatista hareketi, geleneksel kurumların dışında bir siyasallaşmaya ifade ediyor elbette; ama kurumların dışında farklı bir siyasallaşma biçimi ve siyasetin krizi dediğimiz olguyu nakse-den bir şey değil, teyit eden bir şey; bunun üzerinde durmak lazım.

İkinci nokta; şimdi gerçekten Etyen'in işaret ettiği bir noktaya ben de katılıyorum, yani bu siyasetin krizi ya da siyasi temsil krizi, bu deyim ben çok uzun süre büyük bir şüphe ile yaklaştım, sonra, sizin derginizde çıkacağını umduğum bir yazıda kendim de kullandım. Çünkü ben şu tespiti yapıyordum: Yani siyasi temsil krizi Türkiye'de çok hızlı bir şekilde merkez sağ ve merkez sol partilerin gerilemesiyle özdeşleştiriliyor. Ama, yani Etyen'in de işaret ettiği gibi, merkez sağ ve merkez soldaki aşınma, erozyon, ifadesini, mesela seçime katılma oranında radikal bir düşüşle değil, işte İslamcı yada faşist partilerin güçlenmesinde buluyor. O bakımdan, eğer siyasi yelpazenin bir yerinden, merkeze yakın bir yerinden kitleler o yelpazenin ucuna doğru savruluyorlarsa, yani siyasi bir temsil krizinden, bir re-

En güçlü'yu seçin

T.Halk Bankası ve OYAK öncülüğünde

1991 yılında kurulan Halk Leasing ,

5. yılında 2 trilyon liraya yükseltilen sermayesi ile

Leasing firmaları arasında

en güçlü sermayeye sahiptir.

HL **HALK LEASING**
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

19 Mayıs Cad. No.1 Golden Plaza Kat.2 80220 Şişli - İstanbul

Tel. (212) 230 92 48-234 48 79 Fax. 230 46 69

Ankara Temsilciliği: Tel. (312) 440 55 82-440 71 96-440 50 06 Fax.440 65 37

SIEMENS

DECT

[DECT geldi. Kordonlar uçu.]

Kordonsuz

iletişim teknolojisi

gigaset ile Türkiye'de!

Öncü Dijital Üstünlükler

- Kordonsuz } Ses Kalitesi
- Kordonsuz } Hareket Özgürlüğü
- Kordonsuz } Konuşma Güvenliği

g i g a s e t

D i g i t a l E u r o p e a n C o r d l e s s T e l e c o m m u n i c a t i o n

jim krizinden bahsetmek biraz zor olur diye düşünüyorum. Ama, şimdi gördüğüm kadarıyla, alternatif siyaset yapma biçimleri açısından, yani burada tek vaat, tek alternatif bence soldur ve daha açık söylemek gerekirse sosyalizmdir. Yani, o kendini canlı ve inanılır bir şekilde ikame etmezse siyaset sahnesinde, o zaman birincisi, bunun bir temsil krizine dönüşmesi, yani oy verme davranışlarına, Parlamente'ye, seçimler karşısındaki davranışlara yansımaları kaçınılmazdır.

İkinci nokta; işte benim demin söylediğim milliyetçi çatışma, milliyetçileşme tehlikesi, bunun beraberinde getirdiği çatışma tehlikesi, bunun insanlığı bir felakete sürüklenme tehlikesi vesaire, bütün bunları derinleştirici yönde tezahür edecek. Çünkü merkez sağ ve soldan kaçıp da uç sağa giden deminki siyasi tercihlerin bizi daha çatışmalı, kanlı, kavgalı bir ortama sürüklediği açık.

Şimdi üçüncü nokta, Etyen, benim anladığım kadarıyla özelleştirmeye karşı değil, -yani bunu burada anlamam gerekmezdi tabii- sadece devlet tekelinin ve özel tekelere dönüştürülmesine karşı. Ama, öyle olduğunu varsayalım, diyelim ki Türkiye'de eğitimde özelleştirmenin, özellikle yüksek eğitimin özelleştirilmesinde bugün bir tekel tehlikesi söz konusu değil. Yani çok sayıda vakıf, özel üniversite açıyor. Şimdi, bu sürecin mantığı uzantısını düşünelim; yani bütün devlet üniversiteleri özelleştirilmiş olsun ve ayrı ayrı özel birimlere devredilmiş olsun, yani adı ister vakıf olsun, ister özel sermaye olsun; şimdi bu gene eğitim sektörünün, eğitim alanının çok geniş bir bölümünü kamunun denetimi ve etkisi dışına çıkarılması anlamını taşıyor ve benim sözünü ettiğim sakıncalar açısından bir farkı yoktur; yani benim sözünü ettiğim sakıncalar açısından.

Benim dipnotlarım bu kadar.

İ.D. - Siyasi temsil konusunu ben şöyle anlıyorum: Temelde liberal demokrasinin genel bir krizidir söz konusu olan. Belli ülkelerde görülen kriz değildir. Devletin bütünüyle çıplak bir zor aygıtına dönüşmesi sonucu ortaya böyle bir kriz çıkıyor.

E.M. - Ben de, bazı ülkelerde var demedim.

İ.D. - Yanlış anladım o zaman.

Şimdi şöyle bir kayıt düşmek istiyorum: Refah

Partisinin yükselmesini, aslında temsil krizinin olmadığının bir göstergesi olarak ileri sürmek ne kadar doğru? Liberal demokrasi bugün artık merkeze topluyor siyasi aktörleri, belli bir merkezde odaklıyor. Dolayısıyla, Refah Partisi merkeze kaymış gözüküyor. Toplumsal tabanının, temelde bu düzen içerisinde yer alma eğiliminde, temel karakterinin o yönde oluşu, hızla merkeze doğru kaymasına yol açtı.

N.S. - Tamam...

İ.D. - Böylelikle kriz ortadan kalkmadı; yani...

N.S. - Tamam söylüyorum, ben de onu söyledim demin. Katılıyorum sana, yani şu açıdan katılıyorum:

Bu geçici bir durumdur dedim; yani merkez sağ ve soldan kaçan seçmen tercihlerinin, yelpazenin bugün ucunda bulunan partilere gitmesi geçici bir durumdur. Şimdi senin söylediğin gibi, Refah Partisi bu tehacüm, seçmen tehacümü karşısında eğer merkeze kayacak olursa, o zaman seçmenin önemli bir bölümü siyaset alanında temsilcisz kalacak demektir değil mi? Kriz sürecektir demektir ve bunun çeşitli uç tezahürleri, istenmeyen diyelim, çatışmaya dayanmayan bir toplumsal hayat açısından istenmeyen sonuçları olacaktır. Yani Refah'ın yerine mesela bir İBDA-C siyasi aktör olarak ya da bir siyasi güç olarak güçlenecektir.

Şimdi liberal demokrasiye gelince; şimdi bu liberal demokrasi ne demek ben bilmiyorum doğrusu, yani benim hoşlandığım bir terim değil. Şimdi ben parlamenter demokrasi demeyi tercih ederim. Dolaylı demokrasi demektir.

Bugün var olan hâkim biçimiyle parlamenter, yani dolaylı, işte emredici denilen vekâlete dayanan, görevden alma mekanizmasını içermeyen bir demokrasi türünü kastediyorum. Şimdi, ben bu anlamda parlamenter demokrasinin veya liberal demokrasinin bir bunalım içinde olduğu gözlemini yapmıyorum. Parlamenter demokrasinin, parlamentarizmin, parlamentoculuğun bunalıma girmesi için alternatif demokrasi biçimlerinin hayatiyet kazanması gerekir diye düşünüyorum. Yani, diyelim ki bir işyerine dayalı temsil gruplarının ortaya çıkması, bunların oluştuğu yerdeki kitleleri temsil etmesi, onlar nezdinde bir otorite kazanması ve var olan siyasi rejimin kurumlarına meydan okumaya başlaması; yani böyle bir süreç varsa o zaman liberal demokrasi ya da

parlamentar demokrasi bir bütün olarak bunalıma girmiştir, bunalıma girmektedir diye düşünebiliriz. Ama, bugün dünyanın hiçbir yerinde ben böyle bir eğilim görmüyorum. O bakımdan, demokrasinin bir tarihî biçim olarak ve onun ileri biçimi olan parlamentar demokrasinin ya da liberal demokrasinin bunalıma girdiğinden söz edemiyorum; alternatif mekanizmalar, alternatif temsil kurumları ortaya çıkmadığı için.

Öte yandan, bu parlamentar demokrasi içindeki dolaylı ve o bakımdan, yani benim kendi demokrasi ideallerim açısından eksik olan bir temsil ilişkisinin, temsil mekanizmalarının zayıfladığı tespitini yapıyorum. O bakımdan, yani ben liberal demokrasinin başlı başına genel olarak bunalımından değil, siyasetin bunalımından, siyasi temsilin bunalımından söz etmeyi yeğliyorum.

E.M. - Yani benim anladığım kadarıyla şu söylenmiş oluyor: Benim şahıs olarak veya birçok insanın temsil edilmesiyle ilgili bir sorun var. Fakat bu mekanizmanın alternatifi henüz çıkmadığı için, mekanizmanın da bir bunalım içinde olduğundan bahsetmek mümkün değil. Ama işlevini yerine getirmiyor, ama getirmese de bunalım kelimesini o radde kullanmayı tercih ediyorsunuz diye algılıyorum ben. Çünkü işlevini yerine getirmiyorsa bir problemi vardır. Belki de beş sene bekleyeceğiz, ondan sonra bunalım mı diyeceğiz? Yani eğilimlerden bahse dersek, böyle bir şey dünyanın her yerinde veri olarak var; yani artık bizi istediğimiz gibi yansıtmıyor bu olay; dolayısıyla öyle bir şey var.

İ.D. - Kriz, bu mekanizmanın ortadan kaldırılması ve değiştirilmesini gerektirecek düzeyde değil demek istiyorum ben. Alternatif şeyler ortaya çıkmadığı için, liberal demokrasinin krizi liberal demokrasiyi ortadan kaldıracak boyutlarda değil...

N.S. - Senin bu formülasyonuna karşı değilim. Ama şunu vurgulamak isterim: Siyasetin bugünkü bunalımının yol açtığı yeni siyasi gerçekler, parlamentar demokrasinin ortadan kaldırılması koşullarını giderek olgunlaştırıyor. Yani seçmen tercihlerinin merkezden uçlara savrulması bu haliyle devam edecek olursa, bizim bildiğimiz biçimiyle parlamentar demokrasi ortadan kalkar. Yani bugün için bir aşırı sağ uca, uç sağa savrulma söz konusudur. Bu uç sağın parlamentar demokrasinin kurallarına bağlı kalacağının bir garantisi yoktur, tam tersine kanıtlar var. Tersine olabilirdi, bu siyasetin bunalımı sol uca bir savrulmaya yol açabilirdi; ama bu yine parlamentar demokrasinin bunalımı anlamına gelir. Çünkü siyasi tercihlerin sol uca kayması demek; benim demin sözünü ettiğim alternatif doğrudan

temsil mekanizmalarının ortaya çıkması ve bunların parlamentar kurumları, yani geleneksel siyaset kurumlarını sorguya çekmesi ile mümkündür. Yani, her halükarda bugünkü eğilimler istikrarlı değildir.

E.M. - Bir de, parlamentar demokrasi veya liberal demokrasi dediğimiz zaman, yine homojen bir şeyden bahsetmiyoruz. Her ülkede bunun uygulanma şekli farklı. Avrupalı bir insana göre baktığınız zaman, Türkiye'deki siyasi partiler siyasi parti bile değil, başka bir şey onlar. Dolayısıyla, sadece zihniyet değil, aktörler de farklı olabiliyor. Şimdi dolayısıyla Türkiye'de, herhangi bir analiz yaparak, var olan bir krizden bahsediyorsak, bunu sadece liberal ideolojiyle veya parlamentar demokrasiyle açıklamamız mümkün değil. Türkiye'de çok güçlü bir devletçilik nosyonu var. Bunun öyle bir belirlenmesi var ki, zaten bunun içinde liberal demokrasi tanımlanmış durumda, onun çizdiği çerçevenin içinden liberal demokrasiyi bir oyun gibi oynuyoruz biz. Dolayısıyla, Türkiye'deki krizlerden söz edeceksek, o zaman bu genellemeler çok anlamlı olmayabilir. Çünkü Türkiye'nin kendi geleneği, ithal ettiği gelenekten çok daha güçlü bir engelleyici nosyon taşıyor.

İ.D. - Bununla bağlantılı olarak hemen Türkiye'deki milliyetçilik ve Kemalizmin krizi konusuna geçebilir miyiz?

E.M. - Kısaca şunu söyleyeyim: Türkiye'de milliyetçilik olayı belli evrelerden geçerek, yani 1840'lar-dan sonra adım adım oluşmuş olan bir olay. Önce Osmanlı Milliyetçiliği olarak başlamış bir olay, sonra İslamın içinde aranmış, daha sonra Pantürkist hareketler içinde aranmış, sonra giderek o dünyanın getirdiği konjonktürün de uygun düşmesiyle, parçalanmasıyla toplumun vesaire, belirli bir coğrafya üzerindeki milliyetçilikte karar kılınmış. Şimdi, bu karar kılma noktası, aynı zamanda bir ulusal kurtuluş savaşıyla bağdaştığı için bunun üzerinde bir örtü var. Bu işin tarihsel boyutu.

Bir de ideolojik boyutu var; o da şu ki, Türkiye'de yeni bir devlet, yeni bir toplum yaratma süreci içinde o toplumun bir kimliğe ihtiyacı var ve bu kimlik sadece laiklikle olmuyor. Çünkü, laiklik de içi boş bir kavram. Yani laiklik, sadece bir şeye karşı olarak tanımlanmış bir kavram Türkiye'de. Dolayısıyla, toplum veya devlet ne olmayacağına karar veriyor ama laiklikle, tam olarak ne olmak istediğini bilmiyor. Şimdi bu durumda o boşluğu dolduracak kavram milliyetçilik olarak çıkmış ve milliyetçilik geleneği de reddetmeme durumunda olduğu için, yani tüm toplumu kapsayacak şekilde anlamak olduğu için, İslami öğeler içeren bir milliyetçilik olarak ortaya çıkmış. Yani etnik açıdan homojenleştirici, ama

EVİNİZE KOMPLE ENERJİ KAYNAĞI AYGAZ MERKEZİ ENERJİ

Evlerine Aygaz Merkezi
Enerji sistemi bağlatanların
sayısı binleri aştı.
Aygaz Merkezi Enerji
evinizin ısıtma, banyo ve

mutfak ihtiyaçlarını tümüyle karşılıyor.
LPG (sıvılaştırılmış petrol gazı) dolu
Aygaz Merkezi Enerji tankı,
evinizin bahçesine monte

ediliyor, evinizin enerji
ihtiyaçlarının tümüne cevap
veriyor. Ekonomik, güvenli,
konforlu. İşletimi, bakımı
çok kolay. Çevreye zarar

vermiyor. Üstelik LPG tankları ve kesintisiz
LPG ikmali Aygaz garantisinde. Siz de evinize
Aygaz Merkezi Enerji'yi bağlatın,
enerjiniz tam olsun.

Aygaz

Büyükdere Cad. No: 145/1 Aygaz Han Zincirlikuyu 80300 İstanbul
Tel: 02121 274 30 00 Faks: 02121 288 39 63

Bir yatırım

kararı için

sağlığınızla

cynamaya

değer mi?

Bilgi için:

BANKAPITAL

içinde kültürel açıdan son derece muğlak bir kavram olarak yaşanmış milliyetçilik. O zaman da, bu milliyetçiliğin tezahürünün uzun vadede, aslında çok beklemeye de gerek yok, – bir sene sonra ilk Kürt isyanı vesaire var – bir karşı etnisite olarak şekil alacağı öngörülebilecek bir olgu, zaten hemen yaşanmaya başlanmış olan bir olgu. Çünkü genel, muğlak bir kılıf olarak sunulmuş olan bir milliyetçilik var ama, operasyonel hale nasıl geliyor diye baktığımız zaman, çok daha etnisite bazında uygulamalar görülüyor. Bunun da getirdiği bir tepki var. O zaman da, bugüne baktığımız zaman, bugün Kürt sorununu dediğimiz olaya baktığımız zaman söyleyeceğim şey şu benim: Uygun bir dünya konjonktürü yakalamış olan bir geçmiş tepkinin, yüzyıllardan beri gelen, ama son 70-80 yılda çok daha güçlü olarak ortaya çıkmış olan bir tepkinin bugün siyasallaşması hareketini yaşıyoruz. Ve bugün yine küreselleşme dediğimiz olay küçük aktörlere hareket alanları sağladığı ölçüde alt etnisitelerin kendileri için siyaset yapma şansları doğuyor, ki biraz önce o temsil sorunu, siyasetin tıkanması gibi olaylardan bahsettik; aynı şey, o da bunu güçlendiriyor. Çünkü siz bir siyasi temsil sorunu yaşıyorsanız, eğer siyasetin bir tıkanması söz konusuysa, yani farklı bir etnisitenin taleplerini siyasete taşıyamıyorsanız veya bunun karnalarını kesiyorsanız, bu farklı etnisitenin kendisini bizatihi siyasallaştırması çok daha olabilir hale geliyor.

Bugün bir Kürt partisi kuruldu diye düşündüğümüz zaman, duyduğumuz zaman, kimsenin aklına "acaba özelleştirme hakkında ne düşünüyorlar" diye gelmiyor. Sırf Kürt olmak bir parti kurmak için yeterli olabiliyor bugün. Bunun da nedeni, Türkiye devlet mantığının, Türkiye'deki yönetim zihniyetinin esas olarak birkaç ayağı var ve bu birkaç ayağından bir tanesi, çok güçlü bir ayak olarak konmuş olan milliyetçilik ayağı. Yani milliyetçilik aslında bir yönetim aracı Türkiye'de. Türkiye'de belirli bir grubun veya devleti elinde tutan aktörlerin toplumu yönetebilmesinin, topluma kendi iradelerini empoze edebilmenin bir aracı olarak kullanılmış, yani bir iktidar alanı yaratmış milliyetçilik. Ve bu iktidar alanının dışında kalanlar, uygun bir konjonktürde bizatihi kendilerini farklı bir kimlik olarak bugün siyasallaştırıyorlar.

İ.D. - Yalnız önemli bir noktayı atladık kimlik sorununu tartışırken. Ulusal kimliklerin yanında farklı birtakım kapsayıcı üst kimliklerin de olduğunu görüyoruz. Sınıf kimlikleri gibi; bu konuda ne söyleyebiliriz?..

E.M. - Ben hemen çok kısa olarak şöyle söyleyeyim: Hiçbir kimlik evrensel değildir. Hiçbir kimlik-sel kategorinin evrensel olma özelliği yok. Biz ona evrensellik atfederiz, belirli dönemlerde veya belirli coğrafyalarda hakikaten de egemen hale gelebilirler. Sınıfsal kimlik böyle bir kimlik. Sınıfsal kimlik, toplumların onu anlamlı bulduğu noktaya kadar işlevseldir. Ve eğer o toplumsal dinamik, sınıfsal dediğimiz şeyi anlamlı bulmuyorsa o zaman otomatikman işlevselliği biter. Başka bir zaman tekrar işlevsel olabilir ama. Yani hiçbir zaman ortadan kalkmaz, fakat göreceli gücü, etkileme, belirleme yeteneği hiçbir zaman düzenli ve bir çizgiye oturan şekilde değildir. Dolayısıyla, şimdi baktığımız zaman, bugünkü dünya değişik eğilimleriyle sınıfsal kimliği an-

Parlamente demokrasi, parlamentarizmin, parlamentoculuğun bunalıma girmesi için alternatif demokrasi biçimlerinin hayatiyet kazanması gerekir diye düşünüyorum. Yani, diyelim ki bir işyerine dayalı temsil gruplarının ortaya çıkması, bunların olduğu yerdeki kitleleri temsil etmesi, onlar nezdinde bir otorite kazanması ve var olan siyasi rejimin kurumlarına meydan okumaya başlaması; yani böyle bir süreç varsa o zaman liberal demokrasi ya da parlamente demokrasi bir bütün olarak bunalıma girmiştir, bunalıma girmektedir diye düşünebiliriz.

lamlı olmaktan çıkartıyor, o sınıfa ait olan insanlar için anlamlı olmaktan çıkartıyor. Bunu beğenmeyebilirsiniz veya bunun karşısında olabilirsiniz, ama bu bir vakıa. Bunu tersine çevirmek için gayret de sarf edebilirsiniz, ama olan bu. Dolayısıyla, siyaset ile gözlemi birbirinden ayırmak gerekir diye düşünüyorum böyle baktığımız zaman. Siyaset olarak sınıfsal bir kimliği savunmak başka bir şey, bir toplumu anlamak üzere baktığımız zaman o toplumu sınıfsal kategoriler içinde anlamak, anlamlandırmaya çalışmak başka bir şey.

Benim bugünkü dünyada gördüğüm kadarıyla, şu anda geline nokta, aynı liberal ideolojinin yaşadığı kriz gibi, aynı şekilde sosyalizmin de bir kriz yaşadığını, sosyalizmin kategorilerinin de şu anda yıpranmakta olduğunu, çünkü her ikisinin de aydınlanma geleneği üzerine oturduğu ve aydınlanmanın

zaten bizatihi şu anda sorgulanmakta olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla da, oradan çıkan her türlü pozitivist bilimsel bakışın da ne dünyayı anlamakta yeterli olduğunu, ne de bize ileriye dönük siyasi araç vermede yeterli olduğunu düşünüyorum. O zaman da, bu üst kimliğin şu anda potansiyel bir üst kimlik olarak belki gelecekte yine varolabilecek, geçmişte de varolmuş olan kesinlikle, yani 19 ncu yüzyılın içinde var olmuş olan, fakat şu anda bugün yaşayan toplumlar için kendilerine atfettikleri siyasi kimlik olarak işlevsiz kalmış kategoriler olarak görüyorum.

N.S. - Şimdi, bu

kimlik lafı, tıpkı toplumsal aktör lafı gibi benim için çok anlam ifade etmiyor. Ben kendi açımdan olması gereken açısından bakmıyorum olaya, yani olanlar açısından bakıyorum.

Şimdi mesela kimlik siyaseti diye bir şey var, "identity politics" deniyor İngilizce'de. Bu sınıf siyasetinin yerini aldığı ölçüde, bana öyle geliyor ki, ne dünyayı değiştirme amacına hizmet eder, yani politika yapmaya hizmet eder, ne de dünyayı anlamaya hizmet eder. Mesela toplumsal aktörler açısından dünyaya bakacak olursak, etrafında dünyanın gelişmeleri etkileyen güçler olarak aktörleri değil, toplumsal kümeler görüyorum; yani çok sayıda aktörün, bireyin bir araya gelerek oluşturduğu toplumsal kümeler gibi görüyorum. Bunlar illa sınıf olmayabilir; mesela kadın hareketi olabilir, çevre hareketi olabilir, ama kadın hareketinden toplumsal aktör diye söz etmek bana son derece aykırı geliyor.

Şimdi kimlik sorunu da öyle. Bir kere sınıfın işlevsizleştiği ve onun yerini bir toplumsal kategori olarak kimliğin aldığı tespiti bana doğru gelmiyor. İki tane örnek vereyim. Bir tanesi, bizim tartışma konularımızdan biri olan kavmiyet, etnisite, milliyetçilikle ilgili.

Şimdi bu sözünü ettiğim Avrupa bütünleşmesi, Avrupa bütünleşmesinin almış olduğu otoriter bi-

çim, yani, Maastricht, Brüksel'deki bürokrasinin tek tek ulusal parlamentolara oranla gücünün giderek artması vesaire, biliyorsunuz bütün ülkelerde, Avru-

pa'nın bütün ülke-lerinde aşağı yukarı milliyetçi, şoven, ırkçı tepkiler yaratıyor. Bunun en güçlülerinden bir tanesi de Fransa'daki Le Pen hareketi. Şimdi Le Pen hareketinin ivmesinin kırılmasında çok önemli bir rol oynayan bir hareket oldu 1995 Kasım ve Aralık'ta Fransa'daki hareket, son zamanlarda ilk kez belki sınıfın ortaya çıktığı ve sokağa döküldüğü bir hareket oldu. Le Pen, bu Kasım, Aralık 1995 olaylarının kendisi açısından bir felaket olduğunu itiraf etti. Le Pen'in şöyle bir

demeci var o tarihlerde: "Toplumsal sorun, ulusal sorunu gölgeledi." Yani bundan hayıflanarak söz ediyor.

Şimdi bana öyle geliyor ki, uzun uzun tahliline girmeye artık imkân yok; eğer milliyetçiliğin dalgasını göğüsleyecek bir güç varsa, herhangi bir toplumsal güç, o da sınıftır. Kötü deyim bu bağlamda yerindeyse, insanların sınıfsal kimliklerine yeniden bürünmeye başlamalarıdır.

Şimdi ikinci olay, Meksika'daki Zapatista'lar. Şimdi Zapatista Hareketi bir kimlik hareketi olarak gelişmiş sayılabilir. Nitekim bir yazar, bu Chiapas ayaklanmasına bir postmodern ayaklanma dedi. Çünkü Chiapas bölgesindeki bir Kızılderili köylü hareketi olarak gelişti; yani kısmen sınıfsal köylülük anlamında. Ama ağır basan niteliği, yerli, Kızılderili hareketi olmasıydı. Şimdi Zapatista hareketinin yönelişi bütün Meksika soluyla bütünleşme yönünde. İşte, Mexico City'de bir kongre düzenlendi, Zapatistaların önderi oraya katıldı. Zapatistalar bütün Meksika çapında bir siyasi parti kurma yoluna gittiler. Yani bu hareket de bir kimlik hareketi olmanın hızla ötesine geçiyor, bir sınıf hareketi ya da sınıflardan oluşan bir koalisyon hareketi olma yönünde ilerliyor.

O bakımdan, şimdi son derece özetlenmiş şekil-

SICAK KAHVE, BEYAZ G

Üstün viraj hakimiyeti ve sarsıntısız yolculuk konforu... Geniş bir konfor paketi... Aktif ve pasif güvenlik özellikleri... Antivibrasyon özelliği ve ses izolasyonu... Görkemli bir iç dizayn... Citroën Saxo büyük beklentilere göre tasarlandı.

1.4i SX - 75 HP, 0-100 km/h hızlanma 11,2 sn, 5 ileri vites, 3 veya 5 kapılı kaporta seçenekleri, hidrolik direksiyon, merkezi kilit, elektrikli ön camlar, renkli camlar, aktif gergili ön emniyet kemerleri, kapı içi darbe emici paneller.
1.6i VSX - 90 HP, otomatik vites, 0-100 km/h 12,5 sn, 5 kapılı, SX'tekilere ek olarak uzaktan kumandalı merkezi kilit, kodlu çalıştırma (immobilizer) ve klima standart.

1.6i 16V VTS - 120 HP, 0-100 km/h 7,7 sn, 5 ileri vites, 3 kapılı, VSX'tekilere ek olarak sürücü ve ön yolcu hava yastıkları standart.

TÜRKİYE GENEL DİSTRİBÜTÖRÜ:

Baylas OTOMOTİV A.Ş. TEL: (0212) 211 78 99 - 211 79 44 FAX: (0212) 211 24 51

Baylas Otomotiv bir H. Bayraktar Holding kuruluşudur.

CITROËN

ÖMLEK, KESKİN VİRAJ!

Saxo

BEKLENTİLERİNİZ KADAR RÜYK

çapında gelir dağılımı ya da toplumsal eşitsizlik derinleşti mi, ilerledi mi, geriledi mi; böyle bir tartışma konusu oldu. Dedi ki, bunu kestirmek, söylemek çok zordur. Mesela A ve B arasındaki mesafe azalmış olabilir, yani oradaki eşitsizlik daralmış olabilir, B ile C arasındaki artmış olabilir. Ama ben, bunu söyledim, istisnai bazı adalar dışında dedim, yani alt kümeler dışında. Şimdi bu konuda bir saptama yapmamıza elverişli tahlil aletlerinden yoksun değiliz. Yani mesela "gine katsayısı" diye bir şey var, Etyen de bilir bunu. Şimdi, bu konuda yapılan bütün hesaplamalar, dünya çapındaki gelir dağılımı adaletsizliğinin artmakta olduğunu gösteriyor. Yani bazı yerlerde artıyor, bazı yerlerde azalıyor; doğru, ama farklı yönlerde gelişen trendleri özetleyen bir göstergemiz var. Bu göstergeye ilişkin olarak yapılan ampirik hesaplamalar bunu gösterirken, küreselleşmenin sonucu filanca yöndedir diye kesin bir yargıda bulunmak spekülâtif bir şey değildir.

Yani bu toplumsal eşitsizlik derinleştikçe bu milliyetçi yükseliş devam edecektir; milliyetçi çatışmalar, insanlık için giderek artan bir tehdit haline gelecektir. Bunun önüne geçmenin tek yolu... "sosyalizmin krizi" diye bir şey olduğu doğru, yani sosyalizmin krizi şüphe götürmez bir olay da, sosyalist teorisinin kategorileri acaba geçersizleşmiş midir? Bu bambaşka bir tartışma, bence giderek geçerlilişiyor. İşte sosyalizmin inandırıcılık krizinin ortadan kalkmasına paralel olarak insanların sınıfsal kimliklerini yeniden edinmeye başlamaları; yani benim görebildiğim tek umut bu.

İ.D. - Tartışma konularının içinde bir de Türkiye'de milliyetçilik ve Kemalizmin krizi konusu vardı, birkaç görüş aldıktan sonra kapatalım.

N.S. - Benim gördüğüm kadarıyla gerçekten Kemalizm bunalımda. Emperyalizm çağında, mesela az gelişmiş bir ülkedeki kapitalist modernleşmenin eninde sonunda bunalıma düşmesi kaçınılmaz bir şey. Bu değişik zaman aralıklarında ortaya çıkıyor tek tek ülkelerde. Bizde belli bir zaman aralığında bu bunalım derinleşti denebilir. Kürt meselesine ilişkin olarak gerçekten Kemalizmin irrasyonel bir tavrı var. Şunu gözden uzak tutmamak gerekir: Türkiye burjuvazisi oluşumunda şovenistti. Yani şo-

venliği yapısal olarak bünyesinde barındırmıştır. Çünkü Türk burjuvazisinin yükselmesi tehcir ve katliam sayesinde mümkün olmuştur. Ama bu şovenizm Kürtlere yönelik olmayabilirdi. Yani tarihî bir tesadüf gerçekten bu. Yani mesela Anadolu Cumhuriyeti diye kurulsaydı, Müslüman bir ulusal topluluk olarak Kürtlerin Türklerle birlikte bu Anadolu Cumhuriyetinin kurucu asli unsuru olduğu tescil edilmiş olsaydı belki o Kürt isyanları yaşanmayabilirdi ve bugün Kürt sorunu bu boyutlara erişmiş olmayabilirdi.

Türkiye'deki kapitalizm Kürtlerin ezilmesini ve Kürt sorununun, yani Etyen'in söylediği gibi, bütün dış politika olanaklarını mefluç eden, felç eden bir boyuta gelmesini gerektirmezdi. Ama şöyle bir şey var: Yani Türkiye burjuvazisinin menfaatleri, Kürt sorununu azdıran devlet aygıtının tasfiye edilmesini, ortadan kaldırılmasını engeller diye düşünüyorum. Radikal bir tavır alınmamasına yol açan ya da alınmasını engelleyen en önemli faktör bu. Türkiye'de mesela işkence önenebilir mi? Önenebilir. Mesela polis aygıtı içindeki hem faşist hem sadist olan insanların temizlenmesi bunun

için yeterli olabilir. Ama Türkiye'de mülk sahibi sınıflar böyle bir şey istemezler. Çünkü bu devletin basık aygıtını felç edecektir. Yani Demirel'in ünlü deyişi, "polisini elini soğutmayalım." Kürt sorununda da buna benzer böyle bir tavır var. Yani devletin çelik çekirdeği denen aygıtı karşıya almadan, bu konuda radikal adımlar atmak mümkün değil. Bu siyasi bir altüst oluşu getirir. Yani devletin en önemli bileşeninin tasfiye edilmesini, dağıtılmasını, parçalanmasını filan gerektirir. Böyle bir şeyi göze almaz Türkiye'deki hâkim sınıflar. Kürt sorununun kangren olmasının temelinde bu yatıyor.

- Peki, teşekkür ediyoruz.

Küreselleşme

MAHMUT MUTMAN

Gerek küreselleşmenin popüler savunucuları gerekse hakim sosyolojik anlayışını izleyenler, teknolojinin gelişmesini neredeyse aklın ve teknolojinin kendi içinde, kendinden menkul bir süreç olarak almak eğilimindedirler. Halbuki teknolojik gelişme ekonomik ve toplumsal bir dinamiğin içinde anlamlandırılabilir

Globalleşme ya da küreselleşme son yıllarda sosyolojide en çok tartışılan kavramlardan biri oldu. Küreselleşme üzerine çoğalan en son sosyolojik literatürün tüm önemli örneklerinin paylaştığı ortak argümanlardan birisi bu yeni ortaya çıkan sürecin aslında çok daha öncelere dayandığı, çok daha önceki kimi süreçlerin günümüzde ulaştığı yeni bir aşama ve aldığı yeni bir biçim olduğudur. Roland Robertson'un artık klasik hale gelmiş *Globalisation*'ı ya da gene bu alanda önemli bir başvuru kitabı olan Mike Featherstone'un *Global Culture* isimli derlemesindeki pek çok makalenin ortak bir vurgu noktası şimdi "globalleşme" veya "küreselleşme" dedikleri bu yeni sürecin gerçekte modern dünyanın kuruluşuna kadar geri götürülebilen bir gelişme çizgisine bağlanmasıdır.(1) Bu araştırmacılar söz konusu evrimi klasik sosyolojik paradigmanın kavramsal çerçevesi, ilgi alanları ve belli başlı meselelerine bağlamakta özel bir hassasiyet gösterirler. Onlara göre, Durkheim'in "farklılaşma", Weber'in "rasyonalleşme" adını verdikleri modern toplumun oluşumunun temel süreçleri globalleşmenin tarihsel kökenidir. Bu sosyolojik bağlam doğal olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Parsons'un ve Amerikan sosyolojisinin "modernleşme" kavramına bağlanacaktır. Bu düz hat boyunca küreselleşme, özellikle İkinci Savaş sonrasında modernleşmeden beklenen toplumlar-arası bir sistemin yavaş yavaş doğması olarak görülür. Burada elbette ufak tefek itirazlar yapılır, çelişkiler ve çatışmalar söz konusudur, ama son çözümlemede Parsons'ın evrensel evrimleşme ilkeleri (ünlü "evrimsel evrenseller") türünden bir şey ister istemez, adeta kaçınılmaz bir zorunlulukla hatırlanmak zorundadır. Klasik Marxist modelin de bu çerçeve içinde adapte edilmesi güç

olmayacaktır. Bu yaklaşımla ilgili temel sorun, "küreselleşme" kavramını esas olarak doğduğu ve kullanıldığı biçimiyle verili alması ve böylelikle onu değiştirilmesi ve başkalaştırılması imkânsız, adeta doğal bir kader haline getirmesidir. Küreselleşme, "telos"u çağdaş Batı toplumu olan doğal bir evrimin aldığı son biçim olarak, toplumlararası homojenleşmenin, aynışmanın kaçınılmaz sonucu olarak görülür. Daha önemlisi bu terim kendinden başka bir şey saklamaz, basitçe olan bitendir, artık dünya küreselleşmektedir, bunun böylece kabul edilmesi ve incelenmesi gerekir, vb.

Tabii ki bu sosyologların söz ettiği sürecin yani "küreselleşmenin" basitçe yanlış bir kavram olduğunu söylemek mümkün değildir. Ama dikkat edilmesi gereken, yukarıda değindiğimiz sosyologların da kabul ettiği gibi, bu terimin değişik biçimlerde yorumlanmış ve bir tartışma nesnesi haline gelmiş olmasıdır.(2) Eğer bu alanda çatışmaya ve çelişkiye minimum bir yer olsun varsa ve "küreselleşme" homojen değil bölünmüş, yani karşı çıkmış, değişik yorumlanmış ve üzerine mücadele verilmiş bir süreç veya terim ise, o zaman gerçekten de başka güçlerin, süreçlerin ve terimlerin yerine geçebilecek başka terimler veya gerçekler var demektir. Gene de "global" terimini basitçe yanlış bir terim olmaktan ziyade, belli bir işi gören bir terim, zorunlu bir yanlış ad gibi görmekte yarar var. Bu terimi ve etrafında kurulan söylemi Michel Foucault'nun tanımladığı anlamıyla "güç alanı"na ait bir olgu olarak almayı önereceğim.(3) Küreselleşme, doğal bir evrimsel gelişme çizgisinden ziyade, Foucault'nun ifadesiyle, "karmaşık bir stratejik duruma verilen bir ad" olarak okunabilir.(4) Foucault'nun iktidar kavra-

Tırrrrrr, biip!

Garanti 24'lerde para bitmez.*
“Tırrrrrr, biip” sesi kesilmez.

**Garanti 24'lerin doluluk oranı: %98,55*

Sadece para çekmek için değil, diğer bankacılık işlemlerinizi için de Garanti 24'leri kullanın, zaman kazanın: Ücretsiz havale, döviz alım-satımı,

Garanti Yatırım Fonları alım-satımı, otomatik fatura ödemeleri, hesap bakiye ve hareketlerine ulaşma, kredi kartı borcu ödeme...

GARANTİ

Baska bir arzunuz?

mında kastettiği "yapabilme", "muktedir olma" (ve doğru, hakiki ya da gerçek kılma) anlamlarını da unutmazsak, küreselleşmeyi bir güç sorunsalı içinde görmek ve böylece farklı bir soru sormak imkânı belirlemektedir: "Küreselleşme" hangi gücün ("yapabilme"nin), hangi iktidarın hakikatı olarak üretilmektedir, ve bu hakikat, nasıl bir güçtür, hangi iktidarı üretmektedir ve kimleri muktedir kılmaktadır?(5) Elbette bu soruya bu makalenin sınırları içinde hakkıyla cevap vermek mümkün değil, ancak ortaya konabilir ve bir cevabın genel hatları çizilebilir. Küreselleşme, üretici güçler ve teknolojinin, özellikle bilgisayarlar ve iletişim

teknolojilerinin gelişmesi sonucu modern kapitalizmin vardığı yeni bir aşamaya bağlanıyor. Sanayi-ötesi veya postmodern olarak adlandırılan bu yeni aşamanın ortaya çıkardığı durum, aynı zamanda kapitalizmin ya da "pazar ekonomisi"nin ulusal sınırları geçen bir mantıkla uluslararası şirketler ve yatırımlar aracılığıyla yeni bir nitelik kazanması olarak görülüyor. Popüler düzeydeki savunucularının asıl vurgusu ise, küreselleşmenin tüm dünyanın standart ürünler sunan global bir pazar ve tüketim toplumu çerçevesinde kültürel ve insani bütünleşmesi olduğudur. Bu argüman hattının pek çok sorunu var elbette. İlk olarak, teknolojik gelişme anlayışına değinelim. Gerek küreselleşmenin popüler savunucuları gerekse hakim sosyolojik anlayışını izleyenler, teknolojinin gelişmesini neredeyse aklın ve teknolojinin kendi içinde, kendinden menkul bir süreç olarak almak eğilimindedirler. Halbuki teknolojik gelişme ekonomik ve toplumsal bir dinamiğin içinde anlamlandırılabilir ancak: Batı'da Keynes'ci refah devletinin krizi ve sosyal kapitalizmin geçirdiği büyük dönüşüm, yani Trilateral Commission'ın yaklaşık 20 yıl önceki ünlü ifadesiyle "demokrasinin yönetilemez" hale gelmesi dolayısıyla büyük korporasyonların ücretlerin çok daha ucuz olduğu çevre ülkelerine hızlı hareketi sonucu merkezde doğan "sanayisizleşme" ("deindustrialization") ve işsizlik, hem çeşitli tekstil ürünlerinin hem de bilgisayarların ve değişik elektronik tüketim aletlerinin en ucuz ve ehven üretiminin belirli çevre ülkelerde (özellikle Güney ve Güneydoğu Asya) yapılabilmesi, ihracata yönelik bölgeler olgusu (Meksika-ABD sınırı; Güneydoğu Asya'nın değişik yerleri), otoriter rejim al-

tındaki belirli çevre ülkelerin belirli sektörlerinde (Brezilya – oto, bilgisayar ve silah sanayileri; Tayvan, Güney Kore, Singapur, Hong Kong – tekstil, elektronik, vb.) yaptığı atılım, vb. dünya çapında bir dinamiğin en belirgin yönleri olarak karşımıza çık-

maktadırlar.(6) İkinci önemli bir nokta, global sermaye akımının eşitsiz dağılımının genellikle bu yazarlar tarafından sorunlaştırılmamasıdır. Sermayenin nereye ve nasıl gittiği, nereyi terk ettiği, hangi yerleri ve hangi koşulları tercih ettiği gibi sorunlar, küreselleşme savunucuları tarafından hep nihai olarak mutlaka

Sermayenin nereye ve nasıl gittiği, nereyi terk ettiği, hangi yerleri ve hangi koşulları tercih ettiği gibi sorunlar, küreselleşme savunucuları tarafından hep nihai olarak mutlaka çözülecek sorunlar olarak görülür; küreselleşme doğal bir evrim olarak görüldüğü için, bu sorunlar nasıl olsa çözülecektir.

çözülecek sorunlar olarak görülür; küreselleşme doğal bir evrim olarak görüldüğü için, bu sorunlar nasıl olsa çözülecektir.

Üçüncü bir sorun ise, sermayenin değişen niteliği ve emeğe göre kazandığı avantaj olarak görülebilir. Bugün söz konusu olan, basitçe elektronik veya tekstil sanayilerinin Üçüncü Dünya'nın ucuz emekgücünün olduğu bölgelerine kayması değildir; daha önemlisi, yapısı itibarıyla hareketli yeni bir uluslararası sermaye biçiminin ortaya çıkışıdır. Bu hareketliliği iki düzeyde saptayabiliriz: Bir kere, bilgisayarlar sayesinde gezegenin yüzeyinde neredeyse mutlak hızla dolaşan bir "telematik" sermayeden söz edebiliriz. Global kapitalist teorileştirmenin önemli bir çağdaş temsilcisi, Harvard Üniversitesi İşletme Okulu öğretim üyelerinden Theodor Levitt "artık paranın elektronik bir itki" (electronic impulse) olduğunu söylediğinde değer bu yeni dolaşım tarzına ve oluşturduğu yeni sermaye biçimlenişine ilişkin önemli bir ipucu vermişti. Marx'ın da, Grundrisse'de değer dolaşım hızının kavramların düşüncede dolaşım hızına ulaşması teorik olasılığından söz ederken aklında olan hiç kuşkusuz sermayenin bu yeni uğrağıdır.(7) Para (veya dijital) biçiminde değer bu olağanüstü dolaşım hızından ayrı olarak, yukarıda değindiğimiz sermayenin bir başka hareketlilik tarzından söz edebiliriz: Bugün özellikle tekstil ve elektronik sektörlerinde, koşullar elverişsiz geldiği anda hemen yer değiştirebilme yetenek ve gücüne sahip, son derece akışkan bir uluslararası sermaye söz konusudur. Emekgücünün aynı biçimde bir hareketliliğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Emekgücünün uluslararası göç hareketine bak-

tiğimizde bunun esas olarak *çevreden merkeze* olduğunu biliyoruz (örneğin 1992 dünyada en fazla uluslararası göçün olduğu yıldır ve göçün büyük kısmı bu yönde yapıldı). Merkez ülkelerin eski kuşak göçmenlerinin elde etmiş olduğu haklar (sivil haklar, çok-kültürlü yaşam ilkeleri, vb.) şiddetli bir çatışma konusu haline geldiği gibi, yeni göçmen kuşaklarının daha elverişsiz koşullara geldiği de açıktır. "Küreselleşen" çevrede ise, durum daha da ilginçtir. Greve gittikleri ya da ücret artışı talep ettikleri anda, isteklerini kabul etmektense fabrikayı Filipinlere taşımayı daha kârlı bir yol olarak tercih eden uluslararası patron karşısında Meksikalı kadın işçilerin yapabilecekleri fazla bir şey yoktur. Bu tür yerlerdeki küreselleşmenin ölçüsü olarak, bu kadınların Batılı bir tüketim kültürüne girmiş olmaları ileri sürülür (örneğin makyaj malzemesi veya giyecek olarak "global" markaları tüketmeleri). Halbuki, sadece bu tüketim kültürüne giriş sınırlı olmakla kalmaz, bu kadın işçilerin, küresel hareketliliğe sahip bir sermaye karşısında aynı küresel düzeyde bağlar kurabilmeleri çok daha zordur.(8) Dolayısıyla küreselleşmenin tam da en "global" gözüken yerlerde, örneğin ihracata yönelik bölgeler gibi uluslararası şirketlerin nüfuzu altındaki yerlerde en az geçerli olduğu söylenebilir.(9) Öyleyse "küresel" veya "global" Foucault'nun kastettiği anlamda bir yapıbilme alanı, güçlerin farklılaşma ve oluşma alanıdır. Dördüncü olarak, küreselleşmenin savunucularının bekledikleri ve savundukları homojenleşme konusuna değinelim. Teknolojinin ve tüketime yönelik bir kapitalist pazarın ciddi bir homojenleştirme gücü olmakla birlikte, özellikle çevre ülkelerde kentli orta sınıflar (ve hatta bunların sadece üst kesimleri) dışındaki toplumsal tabakalara standart bir global kültürün simgeleri ulaşmakla birlikte ekonomik alım gücünün ulaştığını söylemek oldukça zor. Modernliğe damgasını vuran kapitalist sistemin postmodern denilen bu dönemde de hala görece yoksullaşma bölgeleri yaratmaksızın düz biçimde ilerlediğini sanmak gerçek bir safdillik olurdu (bu yoksullaşmanın en trajik biçimleri bugün Afrika kıtasında yaşanıyor). Öte yandan, özellikle İkinci Dünya savaşından sonra "dekolonizasyon" bağlamında gündeme gelen çevre ülkelerin modernleşmesi süreci ise, ne aradaki mesafeyi kapatmış ne de Batılı merkez ülkeler açısından dahi tam anlamıyla istenilen sonuçları vermiştir. Bugün benzer bir etkinin atfedildiği küreselleşme süreci-

nin, özellikle kitle iletişim aygıtları ve tüketim kültürü aracılığıyla söz konusu kültürel davranış bütünlüğünü sağlaması hiç de iddia edildiği kadar düz ve kolay değildir. Dolayısıyla "küreselleşme" basit anlamıyla homojen bir global kültür sağlayan bir süreç olmaktan ziyade, kendi önerdiği ve yaydığı global kültür, değer ve davranış standardının başka kültürlerle karşılaştığı gerilimli noktada önem kazanmaktadır. Bu anlamda globalleşme söylemi "kültür"ün görece bir gerçeklik olarak keşfedilmesi olmuştur.

Gene Theodor Levitt'in sık tekrarladığı bir sloganı hatırlayalım: "yerel davran, global düşün" ("act locally, think globally"). Rasyonelliği ve doğruluğu artık tartışılmaz hale gelen pazar ekonomisi, mesleki kurallar, tüketici değerleri, vb. eğer global standardı oluşturuyorsa, "kültür" bu global, kapsayıcı ve mutlak zeminin üstünde beliren figür ya da form olarak görülebilir.(10) Tabii ki "Batı kültürü" de diğerleri arasında "bir" kültürdür; yani o da aynı zeminin üstünde yer alır, ama bir ayrıcalıkla: Kendisi olmaksızın var olamayacak olan bu zeminin sınırlarını (yani kapitalist aksiyomlardan başka bir şey olmayan küresel üretim ve tüketim standartlarını) çizen ve böylece tüm figürleri kapsayan merkezi bir yer teşkil eder. Küresel ya da global kapitalist ekonominin antropolojik bir kavram olarak "kültür"le bu ilişkisini düşünmek istiyorsak görünürde farklı düzeylerde pek çok yönü bir araya getirmemiz gerekecektir: Antropolojinin ve etnografik yöntemin sosyal bilimlerde kazanmakta olduğu yeni önem(11); "çok-kültürcülük" ("multi-culturalism") kavramının önlenebilir yükselişi ve etrafında kopan fırtınalı tartışmalar; global kapitalist enformasyon ağının en önemli örgütlenmelerinden birisi olan CNN televizyonunun kültüre ve kültürel çeşitliliğe verdiği önem (tabii ki buna daha dar bir düzeyde MTV ya da Eurosports gibi kanalları da ekleyebiliriz); son yıllarda bu global kapitalist dolaşım ağının olağanüstü gelişmesinin bir sonucu olarak, Batılı merkezlerde işadamları için

açılan Arapça'dan Çince'ye özel yabancı dil ve kültürel oryantasyon kursları, vb. vb. Tüm bunların ideolojik retorik düzeyinde, örneğin CNN reklamlarında çizdiği figür, yerel davranan, yani dili bilen, kültüre ve çevreye saygı duyan, ama aynı zamanda global düşünen, yani telefon kartı ve "laptop"ı olan bir işadamıdır.

Böylece kültürün gitgide artan önemi bağlamında "çokkültür-

Modernliğe damgasını vuran kapitalist sistemin postmodern denilen bu dönemde de hala görece yoksullaşma bölgeleri yaratmaksızın düz biçimde ilerlediğini sanmak gerçek bir safdillik olurdu .

cülüğün" önemli bir demokratik açılım olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu elbette göreneksel modernizmin Batı-dışı kültürleri daha aşağı gören evrimci ve dışlayıcı programından farklı bir tutumu ifade etmektedir. Gelgelelim, bir yandan modernist bir disiplin olan antropolojinin "görecelikçi" (relativist) kanadına hiç yabancı değildir, öte yandan kültürel görellilik ve kimlik, her zaman için, formel ve kurumsal iktidar, ekonomik standartlar, profesyonel kurallar, teknolojik "know-how", vb. tarafından çerçevelenir. Unutulmaması gereken "global"ın çevreleyen, kapsayan, yutan gücüdür. Globalizmin sorunsal özdeşlikçi bir sorunsaldır, ve bu sorunsal içinde, ancak ve ancak kapsayıcı, çerçevelen bir artzemin varsa (görel) kültürel kimlik şekillenebilir ve ortaya çıkabilir.

Bu nedenlerden dolayıdır ki, kültürün bu yeni "görel" tanımlanışı ilk bakışta, teknolojinin doğurduğu dünyanın (mekânsal ve zamansal) sıkışması denilen sürecin coğrafi sınırları çözen bir bölgesizleştirme ve soyutlama olarak ortaya çıkmasının sonucu gibi duruyorsa da, durum bundan çok daha karmaşıktır. Çünkü söz konusu çözme hareketi aynı zamanda bir yeniden-bölgeleşme mantığına, sınır ve kimlik "mania"sına yol açmaktadır (globalizm ve nasyonalizm, zıt görüşler olmak bir yana birbirlerinin ikiz kardeşi olabilir). Bugün ulus-devletin krizi denilen olgu bu bağlamda anlam kazanıyor. Bir başka deyişle, "kültür"ün görel bir hakikat olarak "global" içinde ve "global" sayesinde belirmesi basitçe daha demokratik ve barışçı bir ortamın kurulması değil, tam tersine bölgesel düzeyde çatışmaların daha da şiddetlenmesi ve hatta özellikle kültürel kimlik etrafında şiddetin gitgide esas kural haline gelmesidir (tüm dünyada yaygınlaşan cemaatçi ve fundamentalist akımları, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkan etnik ve dinsel çatışmalar alanını düşünelim – ki ilginç olan bu "fundamentalist" akımların önemli bir kısmının global "bilimsel ve teknolojik" projeye hiçbir itirazının olmamasıdır). Küresel ve yerel düzeyler basitçe etkileşim içinde değildir, bunlar arasında bir çekim olduğu gibi ister istemez bir itme gücü de vardır. Küresel bir düzey varsa bu aslında *telematik* bir alandır, bilgisayar ve iletişim ağları, uzmanlar ve danışmanlar, araştırma merkezleri, televizyon programları vb. ile yönetilir –

IMF ile pazarlık bile Washington-Ankara *telefon hattından* geçmiyor mu? Simülasyon ile işleyen global telematik düzey, sürekli anlattığı, kodladığı yerlere esas olarak yabancısıdır. Küresel ile yerel arasındaki mesafenin gitgide açılmasının iki önemli belirtisi var: Bir yandan toplumsal karşıtıların artan bir hızla terörize olması, öte yandan siyasal temsil mekanizmalarının gitgide, paradoksal biçimde tam da rasyonelleşmenin ve bürokratikleşmenin sonucu

olarak aşınması (rüşvet, yolsuzluk, ve her şeyin gitgide iyi bir imaj kurmaya dayanır hale gelmesi). Bilgisayarların mesaj ve para akıttığı sorunsuz bir iş ve verimlilik dünyasının, parıltılı televizyon ekranının veya alışveriş merkezinin hemen yanı başına

"Kültür"ün görel bir hakikat olarak "global" içinde ve "global" sayesinde belirmesi basitçe daha demokratik ve barışçı bir ortamın kurulması değil, tam tersine bölgesel düzeyde çatışmaların daha da şiddetlenmesi ve hatta özellikle kültürel kimlik etrafında şiddetin gitgide esas kural haline gelmesidir.

silah teknolojisini, bölgesel savaşlar ve terörü, bitmek tükenmek bilmeyen "barış süreçlerini" yerleştirmemiz gerekiyor. Küreselleşme gibi bir konuya görünürde yabancı bir kültür eleştirmeni ve tarihçisinin, Walter Benjamin'in yüzyılın başında yaptığı bir gözlem bugün garip bir biçimde bir kez daha doğrulanıyor: Kitle toplumunda savaş, rasyonel-teknolojik aygıtı tümüyle harekete geçirebilmenin, verimli biçimde çalıştırabilmenin yoludur.(12) Bu noktada, yukarıda sözünü ettiğim Foucault'nun kastettiği anlamda "güç" kavramını ("karmaşık bir stratejik duruma verilen bir ad") hatırlayarak ve infial uyandırma riskini göze alarak "küreselleşme"nin tanımına yeni bir öge katmayı önerelim: Totaliter bloğun ortadan kalkmasıyla artık hiçbir olasılığı kalmadığı ileri sürülen global savaşın tüm dünya yüzeyine yayılarak gerçekleşmesi. "Küreselleşme" veya "globalleşme" bölgesel savaşlara karşı bir seçenek değil bu savaşların olduğu bir dünyanın söylemsel düzenlenişinin temel ögesidir. Bu nedenle de söz konusu terimi ve ima ettiği süreçleri verili alırsak ve her şeyi basitçe "kalkınmış" ve "demokratik" bir ülke olma (yani basitçe Avrupa gibi olma) sorunu etrafında görmekle yetinirsek gerçekte söylemsel alanı kapatmış ve tartışma olasılığını ortadan kaldırmış oluruz. Sahici bir demokratik bilinç, en geniş anlamıyla içinde yer aldığımız *uygarlık sisteminin* ekonomiye, teknolojiye, kültüre, insana ilişkin temel varsayımlarını yeniden düşünmeye açan çok daha geniş bir tartışma yaratılabildiği ölçüde yükselecektir.

Notlar :

(1) Bkz. Roland Robertson: *Globalization* (Londra: Sage, 1992); Mike Featherstone: *Global Culture* (Londra: Sage, 1991)

(2) Bu konuda Featherstone'un derlemesindeki çeşitli yazılara bakılabilir. Özellikle bkz. Arjun Appadurai "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy"

(3) Bkz. Michel Foucault: *The History of Sexuality*, Vol. 1, İng. çev. Robert Hurley (New York: Vintage Books, 1980) s. 92-95.

(4) Foucault, *a.g.e.*, s. 93.

(5) Foucault'nun iktidar ya da güç anlamında kullandığı özgün Fransızca sözcük "pouvoir", "yababilme-edebilme", "muktedir olma" anlamlarını da taşır. Bu yönde yetkin bir okuma için, bkz. Gayatri Chakravorty Spivak: "More on Power/Knowledge" *Outside in the Teaching Machine* (New York ve Londra: Routledge, 1993) içinde, s. 25-51. Yukarıdaki Foucault yorumunu büyük ölçüde bu makaleye borçlu olduğumu belirtmek isterim.

(6) Bu noktaları daha ayrıntılı bir biçimde bir başka yerde tartıştım. Bkz. Mahmut Mutman: "Kriz ve Değer: 21. Yüzyılın Eşiğinde Kapitalizm ve İdeoloji" *Toplum ve Bilim*, 63, 1994 Bahar, 7-39.

(7) Theodor Lewitt: "The Globalization of Markets" *Harvard Business Review*, 61, Mayıs-Haziran 1983; ve Karl Marx: *Grundrisse*, İng. çev. Martin Nicolaus (Harmondsworth: Penguin, 1973) 548.

(8) Bu yeni global "işçi sınıfı" konusunda, bkz: Maria Patricia Fernandez-Kelly ve June Nash: *Women, Men and the International Division of Labor* (Albany: SUNY Press, 1983).

(9) Bunlardan ayrı bir kategori olarak, ekonomik üretkenliğin yoğun olduğu yerlerde toplanmış değişik ülkelerin göçmen işçilerinden söz edilebilir. Petrol sanayiinin gerektirdiği, hizmet sektörü dahil olmak üzere pek çok yeni iş alanı, örneğin Suudi Arabistan gibi ülkelerde daha yoksul çevre ülkelerden gelen önemli miktarda işgücü yığılmasına yol açmıştır. Bu insanları, baskıcı rejimler altında "aşırı-sömürü" koşuluna rağmen buralara çeken kendi ülkelerindeki ücretlere göre daha yüksek ücretlerdir. Bu konuda bkz. Midnight Labor (der.): *Midnight Oil* (Boston: Autonomedia, 1992)

(10) Burada uyguladığım global-görelî ayrımı için, bkz: Gilles Deleuze ve Felix Guattari: *A Thousand Plateaus*, İng. çev. B. Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988) s. 494.

(11) Antropolojiyi reformize etme çabasını gösteren örnekler olarak, bkz. James Clifford ve George Marcus (der.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1986); *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature and Art* (Cambridge, Massachusetts: University of Harvard Press, 1988).

(12) Benjamin'e göre, gerek "siyasal formül" (siyasetin estetik kılınması) gerekse "teknolojik formül" (tüm teknik kaynakların mobilize edilebilmesinin yolu) sadece savaşı göstermekteydi. Bkz. Walter Benjamin: "The Work of Art in the Age of Mechanical Production" *Illuminations*, İng. çev. H. Zohn, Der. H. Arendt (New York: Schocken Books, 1968) s. 141.

Emperyalizmin Anlamı Nedir?

HARRY MAGDOFF

Mart 1973'de hakim kapitalist güçler kaçınılmaz olana boyun eğdiler ve serbest kur sistemine geçtiler. Böylece döviz piyasalarında kontrol edilemeyen bir spekülasyona ve döviz kurlarının ticari rekabet silahı olarak kullanılmasına kapı açılmış oldu ki, IMF aslında bunları önlemek

Güncel sorunlarda emperyalizmin klasik özelliklerinin bu derece merkezi bir yere sahip olduğu bir zamanda, emperyalizm teriminin artık atılması gereken bir sahra haline geldiği yolundaki önermelerle karşılaşmak gerçekten de şaşırtıcı oluyor. Soğuk Savaşın bitmiş olmasının pek bir değişikliğe yol açmadığı kesinleşmiş durumda. Panamanın istilası ve Irak'a karşı başlatılan büyük savaş, yabaninin doğasının değişmediğini göstermeye yeterli olan kanıtlar. Doğu Avrupa'daki rejimlerin çöküşü ise gelişmiş kapitalist ülkeler için yeni fırsat kapıları açtı ve aynı zamanda hakim güçlerin "yeni açılmış bölgelerin" birinde veya birkaçında belirleyici rol oynayabilmeleri, rekabetçi manevralarını sahneye koyabilmeleri için alan yarattı. Eski ve yeni periferileri hakimiyet altına almaya yönelik adımlar elbette ki dolaysız askeri müdahalelerle sınırlı değil: Bir dizi politik, iktisadi ve dolaylı askeri araçlar, koşullara bağlı olarak istismar ediliyor. Bunun da ötesinde Birleşik Devletler tek oyuncu konumunda değil. Diğer güçler- Fransa, Almanya, Japonya ve İngiltere- eski kolonilerinde veya hakimiyet alanlarında kontrol güçlerini ya da etkinliklerini arttırabilmenin yollarını aramaktan geri durmuyorlar.

Bütün bunlar bu sempozyuma katılanlar açısından yeni değil elbette ki. Fakat yine de emperyalizm kavramından mutsuzluk duyuluyor. Bu mutsuzluğun büyük kısmı kavramın katı biçimde tanımlanmasına yorulabilir ki, bu hayatı tarihin dışına itip sıkıştıran bir tanımlamadır. Bu hoşnutsuzluk ve onun nedeni emperyalizm çağının ilk günlerinden bu yana biliniyor. Ve pek çok akademisyen için emperyalizm modası geçmiş gibi gözükürken, tarih bu kavramı yeniden hatırlamamızı sağlamanın hep bir yolunu buluyor. Sanırım bu yuvarlak masa top-

lantısında yer alan kavramın gözden çıkartılması ve yerine postemperyalizmin konulması düşüncesi de buna benzer bir durumdur. Peki neden bazıları emperyalizm kavramının gözden çıkarılmasını istiyor? Çünkü, herhangi bir emperyalizm tanımlaması kapitalist politikası uygulayan, sermaye çıkışları, it-halat ve düşük maliyetli hammadde kaynakları üzerinde büyük bir kontrol tekeli kurmaya çalışan düşman imparatorlukların varlığı gibi kimi asgari karakteristik özelliklere sahip olmalıdır. Açıkçası dünya ticaretini yönlendiren IMF, IBRD, GATT kuralları böylesi bir tekelci kontrolün oluşmasını ve/veya bunun konsoolidasyonunu önleyecektir. Artık postemperyalizm dönemini yaşıyoruz.

Böyle bir değerlendirme, diyelim 1960'larda, o da eğer sadece gelişmiş kapitalist ülkelerle sınırlanmış bir bakışa sahip olarak dile getirilmiş olması durumunda, bu ülkeler arasındaki harmoni gözünün- de tutularak anlamlı bulunabilir. Bu durumda da yaşanan sessizliği takip edecek fırtınayı görmeme tehlikesi söz konusu olurdu. Kapitalizmin, genişleme dönemlerinde çeşitli ulusal bileşenleri arasında işbirliğini – ulaşım kolaylıkları, ağırlık ve ölçü birimleri, parasal düzenlemeler ve kredi düzenlemeleri vb. aracılığıyla – sağlayacağı önsel olarak varsayılır ki bu işbirliği de çoğu zaman gerçekleşir ve ulusal bileşenler bu konularda kendi ayrıcalıkları veya çıkarları için birbirleriyle mücadeleye girmezler. Ama merkezkaç ve merkezçekim güçler kapitalist sürecin özünde yer alırlar ve bunlardan bazen biri, bazen diğeri hakimiyet kazanır. Sonuç olarak barış ve uyum dönemleri yerini anlaşmazlık ve şiddet dönemlerine bırakır.

Kapitalizmin erken dönemi ile emperyalizm aşı-

masında merkezkaç ve merkezçekim güçlerin doğalarında görülen farklılıkları ele almak bu tartışmanın sınırlarının dışına çıkmamıza yol açar. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren yaşanan ve çok öncesinde boy gösteren ultraemperyalizm veya postemperyalizm kavramlarının bir illüzyon olduğunu ortaya koyan dönemin temel belirleyicisi iki gelişmeden söz etmek çok önemli: 1. Birleşik Devletlerin Uluslararası kapitalist dünya düzeninde hegemonik güç olarak yükseliş ve düşüşü; ve 2. Savaş sonrasında yaşanan çok hızlı büyüme dalgası ve 1960'ların sonunda başlayan ve günümüze kadar uzanan uzatmalı durgunluk. Eğer yukarıdaki alıntıda varsayıldığı gibi bir "postemperyalist dönem" sözkonusu olduysa bile, bu çabucak tam tersini üretmeye yetecek potansiyel çelişkileri bağrında taşıdığından kısa ömürlü bir dönem oldu.

Başlangıcında savaş sonrası düzen tatlı bir uyum atmosferi içinde oluşuyormuş gibi görünüyordu. Gerçekte ise bu Birleşik Devletler aracılığıyla ve onun büyük zorlamasıyla sağlanan bir düzendi. Bu sıralarda Birleşik Devletler silahlı güç, üretken kapasite ve finansman alanında kapitalist dünyanın geriye kalan kısmını şekillendirebilecek ve yönlendirebilecek tartışmasız hakim güçtü. Altın standartının ilk başlarında, Bretton Woods Antlaşmasıyla ABD doları, Washington'un bütün merkez bankalarına ABD sınırları dışındaki dolarlara karşılık olarak yeterince altın bulundurma yükümlülüğünü üstlenmesiyle, ledir para birimi olarak kabul edildi. Sürücü koltuğuna geçen Birleşik Devletler daha önce İngiltere'nin bolluk günlerinde yaptığı gibi serbest piyasa ve serbest ticaret ideolojisine destek verdi. Uluslararası kuruluşlar dünya ticaretinin sahasını genişletmek üzere az çok bütünleşmiş bir emperyalist ağ yaratmak, eski sömürge dünyasını dizginlemeye devam etmek ve bu ağdan kurtulmaya çalışan ülkeleri savaş ve diğer araçlarla durdurmak için adapte edildiler ve inisiyatif aldılar.

ABD hegemonyası daha önce İngiltere'ninki gibi üç on yıl bulamadan bitti. Ve İngiliz deneyimine benzer biçimde, bu dönem büyük ve alışılmadık bir iktisadi genişleme ile karakterize oldu. Ayrıca bu hegemonya *boom*'un yavaş yavaş bitişiyle birlikte sararıp solmaya başladı. 1960'ların sonlarına gelindiğinde diğer gelişmiş kapitalist ülkeler (özellikle Almanya ve Japonya) ABD'nin dış ticaret ve finansman alanındaki üstünlüğünü hızla yakalamaya ve meydan okumaya başladılar. Lider ülkeler arasındaki uyum Birleşik Devletler'in ABD dolarının ayrıcalıklı durumundan faydalanması dolayısıyla çok daha derinden zedelendi. Savaşları finanse etmek, askeri üsler kurmak, müttefik devletleri finanse et-

mek ve çok uluslu şirketlerin yabancı ülkelerdeki şubelerinde yatırım yapmak için yabancı topraklara akan kontrolsüz ve dev hacimli dolarlar, Birleşik Devletlerin ülke sınırları dışındaki dolarlar karşılığında yeterli miktarda altın bulundurma sözünü tutamamasıyla sonuçlandı. Sonuçta Birleşik Devletler politik ve askeri konularda olduğu gibi, finansal konularda da dünyanın geri kalanına yaptıklarını ya beğenmesini ya da zorla kabullenmesini söylüyordu. Birleşik Devletler altın kaynaklarının hızla küçülmesiyle birlikte, kaçınılmaz olarak Bretton Woods Antlaşmasının temeli olan IMF nezdindeki taahhütlerinden tek taraflı olarak vazgeçti.

IMF ve Dünya Bankası emperyalist sistemin koryuculuğunu yapmaya devam ettiler ve kapitalist omurganın destekçisi oldular: Periferiyi hammadde kaynağı olarak kalmaya, yatırım ve ticaret için yeni fırsatlar yaratılmasına ve son olarak, ancak önem sırasına göre son değil, para merkezlerindeki bankalara olan borçların düzenli olarak tahsil edilebilmesinin sağlama alınmasına çalıştılar. Fakat bunlar emperyalizmin omurgasında birbirine düşman imparatorlukların boy vermesini engelleyerek, uyumun garantörü olabilirler mi? Lider kapitalist ülkelerin tümünün razı olacağı kuralların düzenleyicisi olabilirler mi? Hiç bir şekilde! Sermayenin yerleştiği genel merkezlere, yani lider para piyasalarında büyüyen uyumsuzluğa özellikle dikkat etmek gerekiyor.

Birleşik Devletler IMF anlaşmasına göre uluslararası dolarlara karşılık yeterli miktarda altın bulundurmaktan vazgeçince, pek çoklarıncı bu (Birleşik Devletler için) keyifli düzenlemenin sonuna gelindiği hissedildi. Ancak böyle olmadı. Zaman içinde yurtdışındaki dolar birikimi öylesine boyutlara ulaştı ki, hiçbir ülkede doların değerini tehdit edebilecek birşey yapmayı göze alamıyordu ve özellikle merkez bankalarının kasalarında bulunan dolarlar artık diğer dünya para birikiminin hacimlerine karşılık olarak tutulan standart haline gelmişti. Sonuçta şu oldu, 1971'den sonra da öncesinde olduğu gibi Birleşik Devletler dolar ihracına devam etti ve yabancılar da bu dolarları kabuletmeye devam ettiler. 1969 ve 1977 yılları arasında Birleşik Devletler dışında bulunan dolar tutarı 4.5 kat arttı ve bu büyüme daha sonra da devam etti.

IMF antlaşmasının çöküşü ile birlikte kapitalist dünya ekonomisinin merkez ülkelerinin sağladıkları uluslararası parasal istikrar yerini enflasyonist bir likidite patlamasına ve farklı bir tür yıkıma bıraktı. Doların konvertibilitesinin sona ermesinin ardından, kısa bir süre tepedeki ülkeler dünya ekonomisinin normalleştirilmesi için temel şart olduğuna inandıkları döviz kurlarında istikrarı sağlamak amacıyla ve

galiba "post- emperyalist" çağın bekası için yeni yollar aradılar. Ancak hakim güçlerin çatışan çıkarları ve devam eden ABD hegemonyasına boyun eğmek konusundaki isteksizlik anlamlı bir anlaşmaya ulaşmayı zorlaştırıyordu. Mart 1973'de hakim kapitalist güçler kaçınılmaz olana boyun eğdiler ve serbest kur sistemine geçtiler. Böylece döviz piyasalarında kontrol edilemeyen bir spekülasyona ve döviz kurlarının ticari rekabet silahı olarak kullanılmasına kapı açılmış oldu ki, IMF aslında bunları önlemek üzere tasarlanmıştı. 1970'lerin başlarından günümüze kadar ABD doları, Alman Markı ve Japon Yeni arasındaki çapraz kur, uluslararası sermaye hareketlerindeki esaslı işlem dengesizliklerinin eşliğinde bir inip bir çımaya devam ediyor.

Sözde "post-emperyalizmin" diğer ayağı olan GATT da daha iyisini yapamadı. Serbest ticaretin dillerden düşünülmemesine karşın ithalata karşı gizli pek çok engelin uygulanmakta olduğu biliniyor. Bank for International Settlements'in 1988 raporunda şu gözlem yer alıyor:

"gri alan" olarak adlandırılan, gönüllü ithalat kısıtlamalarını, pazar paylaşımına yönelik düzenlemeleri ve gümrük duvarlarının başkaca diğer engelleri içeren düzenlemelerle GATT'ın kuralları çiğnenmeye devam ediyor ve bu yaklaşık olarak dünya ticaretinin o ya da bu yolla "düzenlediği" anlamına geliyor.

Serbest uluslararası ticaret ve ulusların ahengi için bu kadarı çok fazla!

Bütün bu sözü edilenlerin temelinde yatan ortak fenomen ise kapitalist dünyanın merkezindeki ekonomilerde görülen genel yavaşlamadır. İki on yılı aşmış bulunan yavaşlama sermayeyi yeni kâr olanakları aramaya itti. Bununla birlikte ayrıcalıklı pozisyon elde etmek için yapılan rekabetin artması, yaygın bir korumacılık, ikili antlaşmalara yönelinmesi (özellikle Kanada-ABD ve Meksika - ABD) ve zayıf ülkelerin bir veya daha çok ana güç etrafında toplanmasıyla oluşan bloklara ve kümelere doğru sürüklenilmesi geldi. Bu oluşumlar hala gelişimlerinin evrelerinde olmalarına karşın sözünü ettiğimiz yöndeki eğilimler netleşmekte. UNCTAD ve GATT raporlarında üç kutuplu ticaret bloklarının ve ticaret merkezlerinin gelişimi tartışılıyor. Birleşmiş Milletler, Center on Transnational Corporations World Investment Report 1991'e uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerde oluşan üç ana ekonomik kutuba -Avrupa Topluluğu, Japonya ve Birleşik Devletler- gönderme yaparak "Dolaysız Yabancı Yatırımda Üçlü" başlığını ekledi. Örneğin söz konu-

su raporda yer alan şu gözleme bir bakalım:

Geçen son on iki yıllık dönemde, gelişmekte olan ülkelerin ticaretlerinin, yatırımlarının ve mali ilişkilerinin gücüne bağlı olarak yer aldıkları bölgedeki hakim para birimlerinin etkisi altına girdikleri, kendi para birimlerini bu para birimlerine bağladıkları bir sisteme doğru yöneldikleri görülüyor. Böylelikle, büyük bölümü Latin America ve Karayip ülkelerinden oluşan ve bunun yanı sıra petrol ihraç eden ülkeler gibi dolara bağımlılıkları petrolün dünya fiyatının dolara kote olmasından dolayı tartışmasız olan kimi ülkeleri de kapsayan bir dolar blokunun oluştuğu görülüyor. Çoğu durumda, bu ülkeler dolara karşı planlı bir akım yarattılar ya da kendileri dolara bağlı olan iktisadi göstergelere bağlı olarak hareket ederler.

Congressional Research Service'in 7 Eylül 1990 tarihli **Japonya'nın Asya-pasifik Bölgesinde Büyüyen Rolü ve Etkisi'ne** dikkat etmek gerekiyor:

Japonya'nın Asya-Pasifik ülkelerine sanayi malları ihraç etme ve bunlardan hammadde ithal etme rolü çok eskilere dayanıyorsa da, 1985 sorasında sermaye ve teknolojiye lider kaynak ve sanayi malları için büyüyen bir pazar haline gelmesiyle Japonya bölgenin "omurga ekonomisi" ve mali sinir merkezi oldu.

Kalan süre bu türden gelişmelerle ilgili daha fazla keşifler yapmamıza izin vermiyorsa da en azından Almanya'nın Avrupa'da liderlik rolünü alma düşüncesine, Merkez ve Orta Avrupa'ya yönelik müdahalelerine ve Frankfurt para piyasasının Londra ile büyüyen rekabetine vurgu yapmak gerekiyor.

Şüphesiz ki, tarihçilere 19. yüzyılın sonu ve Büyük Bunalım gibi daha önceki dönemlerde yaşananlarla görülen benzerlikleri hatırlamaya gerek yok. Fakat bildiğimiz gibi tarih kendini tekrar ettiği zamanlarda bile bunu çok daha yeni ve farklı yollarla yapar. Benim düşünceme göre eğer bugünü anlamak istiyorsak emperyalizmden keşfedici ve açıklayıcı araç olarak vazgeçmemiz çok büyük bir hata olacaktır.

(*) *Monthly Review*'ün Eylül 1993 tarihli sayısında yer alan bu yazı Harry Magdoff'un *Radical History Review*'ün düzenlediği "Emperyalizm Tarihsel Analiz İçin Faydalı Bir Kategori mi?" konulu bir sempozyumda yaptığı konuşmanın metnidir.

Türkçesi: Kemal Ülker

Ana Vatan / Devlet Baba Üzerine Notlar

SİBEL ÖZBUDUN

Özel mülkiyet ve iktidarın yönetici-erkeğin elinde yoğunlaşması sürecine koşut olarak, insanlık bilincindeki dişil/eril özdeşliğini bozan, eril ile dişili birbirinden soyutlayarak erili özne, dişili ise "öteki" ilan eden bu zihniyet değişikliği, bozduğu dengeyi kadını "simge"leştirirerek farklı (ve kendini meşrulaştıracak) bir biçimde telafi yoluna gidecektir.

Kadınlığın tarihinin en belirgin yönlerinden biri çağlar boyu (s)imge olarak kullanılmışlığıdır, kuşkusuz. "Kadın=(s)imge" denklemi binlerce yıldır tarihin özneliğini üstlenmiş gözükten eril'in bilinç(al-tı)nda öylesine yer etmiştir ki, günümüzden 40-50 bin yıl öncesinde, Üst Paleolitik devirde insan elinin biçimlendirdiği kil/taş kadın heykelciklerine, "Paleolitik Venüs" ya da "doğurganlık/bereket (s)imgesi" yakıştırmalarını yapmakta tereddüt edilmemiştir.(1) Jung ekolünden Erich Neumann gibi psikanalistler ise, "Büyük Ana" arktipinin evrenselliği vurgusuyla "Kadın=(s)imge" denklemini bir bakıma kutsamaktadır (Neuman, 1974).(2)

İnsanlığın cinsiyete dayalı simgeler üretmeleri, kuşkusuz yaygın ve çok eski bir olgudur: Kadîm Hint kültüründe **lingam** ve **yonî**, Çin felsefe sisteminde **yin** ve **yang**. Orta Amerika yerlilerinin dünya kavrayışındaki eril/dişil düalitesi (Marcos 1991) bu bağlamda akla ilk gelen örneklerdir. Zıt cinslerin içiçeliğini vurgulayan bu kadîm düalite olasılıkla insan için yaşamsal bir değer olan türün ve canlıların büyük bölümünün üremesinde karşıt cinslerin vazgeçilmez diyalektik birliğine denk düşmektedir. Ancak ne kadîm Hint, ne Çin ne de Orta Amerika yerlilerinin düşünce sistemlerinde bu düalite cinsiyetler arası bir hiyerarşinin gerekçesi sayılmış değildir. Tersine, dişil/eril'in içiçeliği/birlikteliği, yaşamın süregenliğinin güvencesi kabul edilmiş, ve çeşitli bereket ayinleriyle kutsanagelmıştır.

İşte Batı kültür çevresinde erkeği (yönetici erkeği: Kralı, rahibi, saray mensubunu...)(3) özneleştirirken kadını "tâbiler"den (yönetilenler, güdülenler)

kılan tarihsel gelişme, kültür tarihinin bu aslî düalitesini de bozarak hiyerarşik bir ilişkiye dönüştürmüştür. Bu süreç, Mezopotamya'da ilk site-devletlerin biçimlenişleriyle başlar, Tek-tanrılı dinlerle nihaî (ve belirleyiciliğini günümüzde de büyük ölçüde sürdüren) biçimini bulur. Özel mülkiyet ve iktidarın yönetici-erkeğin elinde yoğunlaşması sürecine koşut olarak, insanlık bilincindeki dişil/eril özdeşliğini bozan, eril ile dişili birbirinden soyutlayarak erili özne, dişili ise "öteki" ilan eden bu zihniyet değişikliği, bozduğu dengeyi kadını "simge"leştirirerek farklı (ve kendini meşrulaştıracak) bir biçimde telafi yoluna gidecektir.

Ancak "kadının simgeleştirilebilmesi" için, sınıflar-öncesi toplumların yabancısı olduğu bir başka düalitenin, "beden/ruh" ikiliğinin kurgulanması gerekmiştir. Bu ikilik, tek-tanrılı dinleri önceler ve ilk ifadesini Antik Yunan düşüncesi, özellikle de Platon'da bulur; geliştirilmesi ise Hellenistik ve Roma imparatorluk çağında gnostik öğretilere nasip olacaktı. Yaşamın üretici ilkesi dişil/eril birliği, Ön Asya kaynaklı gnostik öğretilerde, karanlık-aydınlık; beden-ruh; yaratım-yıkım... çatışkısına dönüşür (Stoyanov, 1994). Kurumsallaşan ataerkil iktidar bağlamında yeni(-den) biçimlenen değerler hiyerarşisinde Eril unsur Aydınlanık/Ruh/Yaratım... ilkeleriyle özdeşleştirilirken Dişil unsurun payına ise Karanlık/Beden/Yıkım ilkeleri düşecektir. Beden (tensel hazlar) tüm kötülüklerin kaynağı, Ruh'un Yüce Varlık'a ulaşmasının önündeki en önemli engeldir. Bu arkaplan üzerinde kaleme alınan Kutsal Kitap(-lar) böylece tensel hazların kaynağı ve kışkırtıcısı olarak

gördükleri Kadın'ı "tüm kötülüklerin anası" ilan emekte tereddüt göstermeyeceklerdir. Yasak mey-
vayla Adem'i baştan çıkartan, Samson'un saçını
keserek onu gücünden eden odur. Aziz Augusti-
nus'a göre kadınlar ruhtan yoksundurlar. Hristiyan-
lık, Tanrı'nın Oğlu'nu Bakire'den doğurtacak kerte-
de cinsellik korku/nefretiyle yüklüdür. İslam içinse
"Kadın tümüyle avrettir" ve toplum içinde boygös-
termesinin (görünür/kamusal alandan tümüyle çe-
kilmesi tercih edilir, ancak boygöstermesi eğer zo-
runluysa) önkoşulu, cinselliğini erkeğin aklını çel-
meyecek biçimde tümüyle bastırması/gizlemesi/
örtmesidir.

Kadın düşmanlığının tartışmasız klasiklerinden
biri, 15. yüzyıl Avrupası'nda iki Dominiken rahibin-
ce derlenip Papa VIII. Innocent tarafından yargıç
ve prensleri bağlayıcı hukuk standardı ilan edilen
ve 1486-1669 arasında Alman, Fransız ve İtalyan
dillerinde otuz kadar baskısı yapılan **Malleus Male-
ficarum** (Cadıların Çekici) başlıklı kitaptır (Whit-
mont, 1987:124). Malleus'a göre, kadınlar duygu-
larıyla yönetilir. Aşk ve nefretteki aşırılıkları, "ten-
sel şehvetlerinden" kaynaklanmaktadır. Erkekten daha
kösnül oldukları için, "cinsel bakımdan doyumsuz,
nafile, zevk düşkünü yalancı ve baştan çıkartıcılar-
dır ve amaçlarına ulaşabilmek için her zaman
ihanete yatkındırlar." Aklî ve entel-
lektüel bakımdan düşük, kusurlu,
"zihnen ve bedenlen zaafı", zayıf
bellekli, "zekaca çocuk gibi", batıl
inançlı, kolay etkilenebilir, disiplin-
siz, "kaypak dilli", bütününde "ku-
surlu hayvanlar" gibidirler.

Ancak bu kadın korkusu/
düşmanlığının, geçerli olduğu top-
lumlarda dahi her şeye karşın nü-
fusun yarısını oluşturan, ve gerek
ana, gerek kızkardeş, gerekse eş
(-ler) olarak erkeğin yaşamından
söküp atamayacağı kadınlara kar-
şı tek-yönlü olarak uygulanması
durumunda, kişilik parçalanması-
na yolaçacak bir yönü içerdiği
açıktır. Gerçekte, Ataerkilliğin içsel mantığı da ka-
dın unsurunun yok edilmesi üzerine değil, iktidar-
dışı olan kadın(lığ)ın denetim altında tutulması üze-
rine kuruludur. "Tensel hazlar"ın taşıyıcısı, "baştan
çıkartıcı" olarak dişi ne denli lanetlenirse "Bakire",
"iffetli/dindar eş" ve "fedakar ana" o denli yüceltilir
bu kültürün taşıyıcısı toplumlar tarafından.

İşte kadını yaşamda etkin, bedensel/zihinsel ka-
pasiteleriyle bütünsel, canlı, üretken, somut bir top-

lumsal varlıktan, soyut, keyfi olarak kalıba dökülebi-
lir ve erkek-unsuru motive etmede başvurulmuş steril
bir (s)imgeye dönüştüren sürecin anahatları, böyle-
ce özetlenebilir: İlkil eril/dişil diyalektiği parçalan-
mış, bu unsurlar hiyerarşize edilmiş, özneleştirilen
eril yaratıcı/yapıcı/etkin/olumlu, "öteki" kılınan dişil
ise yokedic/yıkıcı/edilgin/olumsuz değerlerle tanımla-
nır olmuştur. Kadının ataerkil toplum içinde kendi-
ni (sınırlı ölçüde) olumlayabilmesi, ancak Ataer-
ki'nin kendisi için koyduğu standartlara sorgusuz-
sualsiz teslim olmasıyla mümkün olabilecektir. Yani
iffetli, imanlı, itaatlı ve özverili olması koşuluyla. Bu
durumda dahi, "kendini olumlama" tarih ve toplum
içinde etkin bir konuma geçme anlamında anlaşıl-
mamalıdır. Kadın, ataerkinin kendisi için koyduğu
standartlara uymakla, ancak "erkeği motive eden
olumlu (s)imge" konumuna yaklaşabilir.

"Ulus - Devlet" ve "Simge - Kadın"

Yukarıda anlatılanların yalnızca dinsel yasaların
egemen olduğu cemaatler için geçerli olduğu, mo-
dern ulus-devletlerin ise, en azından kuramsal düz-
lemde "İnsan Hakları" temeline yaslanan, akılcı ilke-
ler üzerine kurulu, kadın ile erkeğin eşit ve etkin ka-
tılımına açık (ve bunu

destekleyen) toplumsal
formasyonlar olduğu dü-
şünülmesin. Kapitalist
üretim ilişkileriyle biçimle-
nen ulus-devletlerin, Ata-
erki'nin (farklı bir düzlem-
de de olsa) yeniden üre-
tilmesinde ve sürdürül-
mesinde yaşamsal çıkarı
olduğu Engels'den bu ya-
na birçok kez vurgulan-
mıştır. "İkinci Cins" in ikin-
cil konumu, kapitalist ser-
maye birikiminin hâlâ
önemli bir unsurdur (Mi-
es, 1986). Kadın Hakla-
rı'nın Kilise ve feodal ege-
menliğe karşı mücadele
veren Batı burjuvazisine

**Ulus-devlet, dişil/eril
düalizmini Anavatan/Devlet
Baba ikiliğinde
kurmaktadır. Dişil unsur
yani Vatan, besleyici,
özverili, bereketli, iffetli,
evlatlarının uğrunda
tereddütsüz ölümü göze
alması gerektiği Kutsal
Ana'dır. Baba ise esirgeyici
olduğu kadar sert ve
otoriter, Ana'larına ihanet
eden değersiz evlatlarını en
ağır cezalara çarptıracak
somut yetki ve yaptırımlarla
donanmış Devlet'tir.**

bir savaşım motifi olarak kullanıldığını, ancak bu
hakları "haddinden fazla" cidiye alan kadınların yine
aynı burjuvazi tarafından ağır biçimde cezalandırıl-
dığını (örneğin Fransız devrimci Olympe de Gouges
gibi idama gönderildiğini) kadın hareketinin tarihi
birçok kez göstermiştir (Albistur ve Armogathe
1977). Kapitalizm de, kendini önceleyen diğer ata-
erkil sistemler gibi, kadına belirli (ve kendisi için ya-
rarlı) bir varoluş-tarzı ve bir etkinlik alanı biçimlen-

dirmiştir; Din'in toplumsal yaşamdaki belirleyiciliğini kırmak üzere "Yurttaşlık ve İnsan Hakları"na hazırlanmış, işgücünü pazarlamada (erkekler kadar olmasa da: yeniden üretim büyük ölçüde kadınların sırtındadır) özgür, karar alma mekanizmalarına katılımı görülen/görülme-ye-n koşu-l ve yaptırımlarla sınırlandırılmış, tüketici ve tüketim-kışkırtıcısı, öz-gürleşen cinsel pazarın en önemli metaidir kadın. Bu varoluş-tarzi ve etkinlik alanının dışına çıkması genellikle (maddi koşullar ve ideolojik biçimleniş nedeniyle) mümkün olamamakta, bu sınırları zorlayabilen kadınlar ise bir yandan "Erkekler Dünyası"nda yalnız adacıklar olarak olağanüstü gerilim ve desteksizlik koşullarına mahkûm kılınırken, bir yandan da "çalışırsan sen de başarabilirsin!" yanılı-samasının aracı olarak sunulmaktadır öteki kadınlara.

Öte yandan (s)imge-kadın geleneği, ulus-devletle-rin biçimlenişinde de bozulmaksızın süregelmiştir. Fransız İhtilali'nin simgesi Marianne ulusal-kahraman Jeanne d'Arc, ABD'nin Özgürlük Anıtı, Türk Kurtuluş Savaşı'nın "Cepheye Mermi Taşıyan Elif Kadın"ı... vatan'ın, ulus'un ve ulusal değerlerin cinsellikleri örtülü, soyut, anonim semgeleridirler.(4) Ulus-devlet, dişil/eril düalizmini Anavatan/Devlet Baba ikiliğinde kurmaktadır. Dişil unsur yani Vatan, besleyici, özverili, bereketli, iffetli, evlatlarının uğrunda tereddütsüz ölümü göze alması gerektiği Kutsal Ana'dır. Baba ise esirgeyici olduğu kadar sert ve otoriter, Ana'larına ihanet eden değersiz evlatlarını en ağır cezalara çarptıracak somut yetki ve yaptırımlarla donanmış Devlet'tir. Vatan soyut ve duygulara seslenen dişil bir kavram, bir motif, Devlet ise somut ve yaptırımlarla bezenmiş eril bir olgu, bir devindiricidir. Evlatlar Ana'ları uğruna harekete geçmeye her an hazır olmalıdırlar; onları sevk ve idare edecek olan ise Baba'larıdır.

Ulus-devlet içindeki kadınların konumlanışı da bu kavramsal çerçevenin çok dışında değildir. Bu anlamda, ulus-devlet oluşumu Dinsel İktidar'dan ne denli radikal bir kopuşu içerirse içersin, Din'in biçimlendirdiği pürist "Kadın İdeali"nin sürdürücüsüdür. "Ulus-devlet" biçimleniş-i kadını "fedakâr ana, iyi eş" olmanın yanı sıra "savaşta kahraman, barışta aydın (vatana iyi evlatlar yetiştirebilmesi için) ol-

mak"la yükümlendirmiştir olsa olsa; ancak kadını tarihin öznesi kılamamış, daha doğrusu kılmamıştır.

Anthias ve Yuval-Davis (1989: 7), kadınların etnik ve ulusal süreçlere ve devlet pratiklerine ilişkin katılım tarzlarını şöyle sıralar:

a) etnik kolektivitelerin biyolojik yeniden-üreticileri olarak;

b) etnik/ulusal grupların sınırlarının yeniden-üreticileri olarak;

c) kolektivitelerin ideolojik yeniden-üretiminde merkezî katılımcıları ve kültürünün aktarıcıları olarak;

d) etnik/ulusal farklılıkların imlendiri-cileri olarak – etnik/ulusal kategorilerin inşa, yeniden-üretim ve dönüştürülmesinde kullanılan ideolojik söylemlerde bir odak ve simge olarak;

e) ulusal, iktisadî, siyasal ve askeri mücadelelerin katılımcıları olarak.

Ne ki bu katılım tarzlarının en etkin biçimi gibi gözük-en "ulusal, iktisadî, siyasal ve askeri mücadelelere katılım" dahi, yine yazarların deyiş-iyle "en büyük riskleri göze aldıklarında dahi erkeklerle ilişkin destekleyici ve besleyici bir ilişki olarak görülmektedir." Etnik-ulusal mücadelelerde "sırtında cepheye mermi taşıyan ana" (s)imgesi de, "silahlı kadın gerilla" (s)imgesi de nihai olarak "tarihin öznesi" rolünü sürdü-regelen erkeği harekete geçirici leitmotiv'ler-dir. Mücadele başarıya ulaştığında, onlardan evlerine geri dönmeleri, ulusun nüfusunu çoğaltmaları ya da çok çok cinsiyetlerine uygun ikincil, düşük nitelikli işlere razı olmaları istenir.

Bu durum nasıl açıklanabilir? Söyleminde Aydınlanmacı, Rasyonalist ilkelere, Evrensel İnsan Hakları'na, toplumsal yaşamın sekülerleştirilmesine dayanan ve geçmiş Dinsel Egemenlik biçimlerinden radikal bir kopuşu simgeleyen Ulus-devlet, nasıl olmuş da binlerce yıllık Ataerki geleneğinin sürdürücüsü olmayı -gönüllüce- üstlenmiştir?

Bu sorunun yanıtı kanımca, kapitalizmin biçimlendirdiği ulus-devlet formasyonunun, yöneten-yönetilen ikiliğini, yani iktidar ilişkilerini (tüm demokratikleşme iddialarına karşın, yeni biçimlerde de olsa) aslî öge olarak sürdürmesinde aranmalıdır.

Bu sorunun yanıtı kanımca, kapitalizmin biçimlendirdiği ulus-devlet formasyonunun, yöneten-yönetilen ikiliğini, yani iktidar ilişkilerini (tüm demokratikleşme iddialarına karşın, yeni biçimlerde de olsa) aslî öge olarak sürdürmesinde aranmalıdır. Çünkü Ataerki, çoğu feminist araştırmacının düşündüğü üzre salt erkek ile kadın arasındaki değil, iktidar-sahipleri ile yönetilenler arasındaki tarihsel olarak biçimlenmiş bir ilişki tarzı, bir yönetimcilik geleneğidir.

Çünkü Ataerki, çoğu feminist araştırmacının düşündüğü üzere salt erkek ile kadın arasındaki değil, iktidar-sahipleri ile yönetilenler arasındaki tarihsel olarak biçimlenmiş bir ilişki tarzı, bir yöneticilik geleneğidir. Bir egemen sınıftan diğerine devredilirken yeni sınıfın çıkarları doğrultusunda yeniden biçimlendirilir, yeni içerikler edinir, ama özünü korur. Daha sınıflı toplumların şafağında iktidar mekanizmalarından dışlanan kadınlar, yönetilenler arasında olagelmıştır. Kuşkusuz efendilerinin hemcinsi olmayı yönetilen erkeğe kendi sınıfının mensubu kadınlar üzerinde (dinler ve diğer geleneklerce kutsanan) kimi avantaj ve tasarruflar sağlamaktadır, ve bu avantaj ve tasarruflar iktidarı elde tutanlarca desteklenir de; ancak cinsiyetler arasındaki hiyerarşinin biçimlendiği alan **bu** değildir.

Kadınların (s)imge olmaktan çıkıp tarihin öznelere haline gelmeleri ile (s)imge-kadın aracılığıyla (din ya da vatan adına, ama gerçekte mevcut iktisadi ve siyasal iktidarı korumak için) harekete geçmeye çağrılan erkeklerin yazgılarını yöneticilerinden kurtarıp kendi ellerine almaları arasında yakın bir bağ olduğu kanısındayım.

Ekim 1996

Kaynakça:

Albistur M. ve D. Armogathe (1977); *Histoire du Feminisme Français, du Moyen Age à Nos Jours*, Editions des Femmes, Paris.

Anthias F. ve N. Yuval-Davis (1989); "Introduction", Anthias F. ve N. Yuval-Davis (eds.), *Woman-Nation-State*, The Macmillan Press, Londra.

Ehrenberg, Margaret (1992); *Women in Prehistory*, British Museum Publications, Londra.

Hobsbawm, Eric (1993); "Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914". E. Hobsbawm (ed.) *Invention of Tradition*, 263-307, Cambridge University Press, Londra.

Marcos, Sylvia (1991); "Sexes et Préceptes Moraux dans l'Ancien Mexique" *Concilium, Révue Internationale de Théologie*, 238:87-104.

Mies, Maria (1991); *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*, Zed Books, Londra.

Neuman, Erich (1974); *The Great Mother, An Analysis of the Archetype*, Princeton University Press, Princeton.

Özbudun, Sibel (1995); *8 Mart'tan 8 Mart'a mı?*

Diyalektik Yayınları, İstanbul.

Stoyanov, Yuri (1994); *The Hidden Treasure in Europe The Secret History of Medieval Christian Heresy*, Arcana, Londra.

Whitmont, Edward C (1987); *Return of the Goddess*, Arcana, Londra.

Notlar:

(1) Oysa Kuzey Carolina Üniversitesi'nden antropolog-arkeolog Margaret Ehrenberg, bu tekyönlü yorumu karşı çıkmakta, paleolitik kadın figürlerinin (kız çocukların eğitimi, kültür-kahramanları, büyü araçları, oyuncaklar vb.) farklı kullanım olasılıklarına dikkati çekmektedir (Ehrenberg, 1992: 73-76).

(2) "Arktip" kavramı Jung'un kuramının bir yönüdür. Başka Jung'cu psikanalistler ise [örneğin Whitmont (1987)] vurguyu kuramın bir başka unsuru, **animus** (kadındaki erillik) ve **anima** (erkekteki dişilik) kavramlarına yönelterek, erkek ve kadındaki dişiliğin bastırılmasının tarihsel/dinsel nedenlerini tartışmaktadırlar.

(3) Ataerki geleneğin "yöneticilik-zihniyetiyle" yakın bağlantısına daha önceki yazılarımda değinmiştim. Özbudun (1995)'e bakılabilir.

(4) Hobsbawm (1993: 270) 1875-1914 arasında Fransa Cumhuriyeti'nde dikilen anıtlardan söz ederken Agulhon'un, daha radikal belediyelerde Marianne'in en azından bir göğsü çıplak olarak betimlenirken, tutucu belediyelerde mazbut giysiler içinde betimlendiği yolundaki gözlemini aktarır. Ancak Marianne'in göğüslerinin çıplak ya da örtülü olması, (s)imgenin cinsellik ya da cinsel kimliğinden çok, belediye yönetiminin dine karşı tutumunun bir ifadesidir.

Milliyetçiliğin Politik Niteliği (*)

Milliyetçilik ve Ulus-Devlet

MONTSERRAT GUİBERNAU

Millet ortak kültür, değerler ve simgelere sahipken, ulus-devletin bunlara sahip olma amacıyla olduğu belirtilebilir. Bir ulusun üyeleri kendi ortak geçmişlerine sahip olmalarına rağmen ulus-devletin üyeleri, ulus devlet geçmişte varolmadığı ya da önceden farklı etnik kökenden uluslara ait oldukları iç in; geçmiş gösteren ya boş bir resim ile ya da parçalı bir resim ile karşılaşacaklardır.

Milliyetçiliği incelerken iki temel boyut ele alınmalıdır. Birincisi yalnızca modern devletin ortaya çıkışına koşutluk gösteren ve onu biçimlendiren boyutu ve milliyetçiliğin incelenmesi sadece onun politik niteliği ile sınırlı kalmayacağı için, ikincisi, çağdaş bireylerin kimlik edinmelerinin temel kaynaklarından birini sunduğu boyutu. Millet fikri özerk fakat göreceli olarak zayıf birey ile, karmaşık ama kuvvetli global güçler arasında aracılık eden bir dizi kimlik kategorisi içinde en anlamlı olanını oluşturmaktadır. Ulus-devletlerin temel siyasi etkenler olduğu dünya sisteminde bireyler sıklıkla kısıtlı doğalarını ait oldukları milletin verdiği kimlik yardımı ile aşkın kılma yeteneği gösterebilmektedirler. Giner'in tartıştığı gibi doğa üstü dinlerin göreceli olarak zayıflaması, "sivil din"nin ortaya çıkışına katkıda bulunmuştur. Bu ifade ile Giner, kamusal ritüeller, siyasi ve sivil tapınmalar aracılığı ile kimliği heterojen topluluklar içerisinde düzeni kuvvetlendirme amacı ile toplu yaşantının belli yanlarının kutsanmasını kastetmektedir. Bu bağlama, topluluk sembelleri ve epik tarihi ile aşkınlığa ulaşmaktadır.

Bu bölüm, Batı Avrupa'da milliyetçiliğin ortaya çıkışına yolaçan fikirlerin ve ulus-devletin yükselişinin genel bir bilançosunu sunmaktadır. Milliyetçiliğin siyasi niteliği üzerinde odaklanırken milliyetçilik ve ulus-devlet arasındaki ilişkiye yoğunlaşıyor ve politik meşruiyet söylemi içerisinde milliyetçiliğin hayati rolünü vurguluyorum. Böyle yaparak, milliyetçiliğin iki temel türünün, yönetilenlerin türdeşleştirilmelerinin aracı olarak ve ulus-devletin yöneticileri tarafından gündeme getirilmiş olanının, ve büyük Ulus-devlet haline ge-

lememiş uluslarınkinin, birbirinden ayırılması gerektiğini tartışıyorum. İki türdeki milliyetçiliğin de nasıl işlev gördüğünü ele aldım; birincisi ulus-devletin iktidarını kullanırken, ikincisi ise "yabancı devlet"i reddetmek için karşıt stratejiler geliştirmekte. Bölümün sonunda ise bir ideoloji olarak milliyetçilik tartışmasına girerek milliyetçiliğin siyasi eylem yol gösterme kapasitesini ele alıyorum.

Tanımlar

Milliyetçiliğin politik karakterine göz atmak için millet, devlet, ulus-devlet ve milliyetçilik arasında temel bir kavramsal ayrıma gidilmelidir. Weber'in tanımını alacak olursak, "devlet" kavramı ile, her ne kadar bütün devletler bu özelliği göstermese ve hatta bazıları bu özelliği gösterme arzusunda olmasalar bile, verili bir toprak parçası üzerinde güç kullanımını yasal olarak tekelinde bulundurma iddiasındaki bir insan topluluğunu kast ediyorum. "Millet" ile ortak bir geçmişe ve gelecek projesine sahip, kendi kendisini yönetme iddiasında bulunan, belirli bir bölge ile sınırlı, ortak bir kültürü paylaşan, topluluk oluturma bilincindeki insan grubunu anlıyorum. Böylelikle "millet" beş boyut içermiş olmaktadır: Psikolojik (bir grup oluşturma bilinçliliği), kültürel, bölgesel, politik ve tarihsel. Bu tanıma gündeme getirmekle "millet" kavramını hem devletten, hem de ulus-devletten ayırtmış olmalıyım ve daha sonra milliyetçiliğin farklı biçimlerinin ele alındığı bir çerçeve önerdiğimde bu ayrımı kullanmış olacağım. "Milliyetçilik" ile ise kendisini ortak siyasi kaderi üzerine

karar verme arzusu, ortak yaşam tarzları, inanışları ve simgeler dizisi ile tanımlayan bir gruba ait olma duygusunu kastediyorum.

Fakat yine de bir terim daha tanımlamayı ve ayırtılmayı bekliyor: Ulus-devlet, Ulus-devleti ise; türdeşleştirme, ortak bir kültür, simgeler ve değerler yaratarak, gelenekleri ve yaratılış mitlerini canlandırarak kimi zaman uydurarak halkı kendi yöntemi altında birleştirmeye çalışan, sınırlı bir toprak parçası üzerinde meşru şiddet kullanma tekeline sahip bir tür devletin oluşumu ile nitelenen modern bir olgu olarak ele almak gerekiyor. Milletın ve ulus-devletin çoğu zaman olduğu gibi çakışmaması durumunda aralarındaki temel farkın bir ulusun üyelerinin bir topluluk oluşturma bilinci göstermelerine karşılık, ulus-devletin bir millet yaratmaya çalışması ve bir topluluk duygusu geliştirmeye çabalamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Millet ortak kültür, değerler ve simgelere sahipken, ulus-devletin bunlara sahip olma amacında olduğu belirtilebilir. Bir ulusun üyeleri kendi ortak geçmişlerine sahip olmalarına rağmen ulus-devletin üyeleri, ulus devlet geçmişte varolmadığı ya da önceden farklı etnik kökenden uluslara ait oldukları için; geçmiş gösteren ya boş bir resim ile ya da parçalı bir resim ile karşılaşacaklardır. Bir ulusu oluşturan insanlar bir anayurt ve bir bölgeye bağlılık duygusuna sahipken, bir ulus-devlet uluslararası bir anlaşma ya da diğer devletlerde araya bir sınır çizmeye karar vermiş politikacıların istekleri sonucunda kurulmuş olabilir. Bunun daha net ortaya konulabilmesi için 1815 Viyana Kongresi, Birinci Dünya Savaşı sonrası Versailles Anlaşması, Hitler'in 1945'deki yenilgisini takip eden düzenlemeler ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında birbirinden ne kadar farklı Avrupa haritaları ile karşı karşıya kaldığımızı hatırlatmak yeterlidir.

Yine de bütün teorisyenler kendi milliyetçilik tanımlarını geliştirirken, milliyetçiliğin politik yönüne eşit önem yüklemiyorlar. Gellner milliyetçiliği, politik ve ulusal birimi birbiri ile uyum içinde tutan temel politik bir ilke olarak görürken, Giddens politik düzenin üyeleri arasındaki ortaklığı vurgulayan bir dizi inançlar ve simgelerle ilişkisini öne çıkartmakta ama öte yandan milliyetçilerin kendi devletlerini yaratma özgül iddiası hakkında sessiz kalarak, söz konusu politik niteliğin altını oymaktadır. Kohn da milliyetçiliği ulus-devlet ile ilişkili bir üst düzey bağlılığın hissedildiği bir akıl durumu olarak ele aldığı için psikolojik bir tanımlama yapmış olmaktadır. Bu tanım milliyetçiliği sadece ulus-devlet ile ilişkilendirdiği için en dar olanıdır. Kohn böylelikle bir devleti olmayan halkların milletçiliğini ve dolayısıyla milliyetçiliğin zamanımızda kendini ortaya en güçlü bir tarzda koyuşunu gözardı etmektedir. Bana göre ise, bir

devlet kurma iddiası ve kuruluş sürecine gönderme yapan devlet iktidarının kurulma ve kullanılma arzusunun hesaba katılması, milliyetçiliğin anlaşılmasında hayati önem taşımaktadır.

Ulusların kökeni

Milliyetçiliğin tartışılmasında ulusların kökeni ve özel olarak bunun politik göstergeleri en tartışmalı konulardan birisidir. Bu noktada iki temel konumlanış vardır: Birincisi, ulusun doğal bir olgu olduğu varsayımdır. Schleiermacher ulusu, karakterini Tanrı'nın verdiği, insan ırkının doğal bir bölümü olarak ele almaktadır. Her ulusallığın dünyada kapladığı konum ve kendine özgü örgütlenmesi ile ilahi görüntünün belirli bir yönünü temsil ettiğini savunmaktadır. Ona göre Tanrı her ulusallığa belirli özel bir görev ve belirli bir tarz vererek başarılı kılmak üzere teşvik etmektedir.

Aynı argüman tarzını izleyen Herder, her ulusallığı kutsalın bir dışavurumu ve dolayısıyla değil ortadan kaldırmak, aksine geliştirilmesi gereken bir olgu olarak değerlendirmektedir. "Bir ulus için, bir bitki, bir aile gibi doğal olanı, birden fazla kolunun bulunmasıdır" biçiminde yazmaktadır. Bu argümanın sosyobiolojik versiyonu etnisitenin akrabalığın bir uzantısı olduğu ve akrabalığın da ayakta kalabilme mücadelesindeki kolektif amaçların yerine getirilebilmesi için normal bir araç olduğu görüşüdür.

İkinci konumlanışa göre ise, millet ve milliyetçilik çağdaş olgulardır. Gellner ulusların milliyetçiliğin yaşına göre tanımlanabileceği devasa paradoksunu, zannedilebileceğinin aksine doğru bir biçimde gözlemlemektedir. "İtiraf etmeli ki her ne kadar milliyetçilik çoğu zaman tarihsel olarak miras kalan kültürleri ya da kültürel zenginlikleri seçici bir biçimde kullansa ve sıklıkla onları kökten bir dönüşüme tabi tutsa da söz konusu yapıları kullanmayı sürdürmektedir." Gellner'e göre milliyetçilik modernleşmenin bazı özel yollarının kaçınılmaz ya da en azından doğal sonucu olarak açıklanabilir. Endüstri toplumunun ortaya çıkışı ile bağlantılı bir olgudur. Giddens, ulus ve milliyetçiliği modern devletlerin ayırdedici özelliği olarak anlamakta ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını 18. yüzyıl ve sonrasına yerleştirmektedir. Anderson ayrıca, ulusallık, "ulus olma durumu" ve milliyetçiliğin kültürel yapay ürünler olduğunu tartışmaktadır.

Bana göre ise her iki perspektif de yetersizlikler sergilemektedir. Ulusların "doğallığı" tezine bağlı olan yaklaşımlar insanlığın ilk çağlarındaki insan gruplarını ulus kategorisine sokarak kavramı basitleştirmektedir. Ulusun ve milliyetçiliğin modernliğini savunan teoriler ise kendilerini uluslara ve daha sonra modern devletlere dönüştürmüş bulunan etnik toplulukların tarihsel kökenini ihmal etmektedir. Milliyetçiliğin ve ulusu anlamak için

bunlara ilişkin grup kimliği ve bağlılığı ile bundan önceki kategorilere ilişkin olanları kontrasta tutmaya değer. Bartla'nın yaklaşımına göre kendini, kendi niteliklerine gönderme yaparak değil de, dışarıda bırakarak, "yabancılar"la kıyaslayarak, tanımlar. Böylelikle 18. yüzyıl civarında bugün Galler olarak bilinen bölgede yaşayan halk, kendisini yabancı olarak tanımladıkları insanlardan ayırarak soyutları. Ancak bundan sonraki uzun süreç sonrasında ki, insan gruplarının, bizlerin ulusa yüklediğimiz fırsatları –bir topluluk oluşturma bilinçliği, ortak bir kültürü paylaşma, diğerlerinden kesin olarak ayrılmış bir toprak parçasına bağlılık, ortak bir geçmiş ve ortak politik geleceği belirleme isteği– tamamen yerine getirilebilmeleri söz konusu olmuştur.

Ulus tamamen modern bir olgu olarak ele almıyorum. Eğer zaman içerisinde toplumsal örgütlenmedeki değişikliklere bakacak olursak, Roma'nın çöküşünde ve onu takibeden Karolenj İmparatorluğu'nun yoklaması sonrasında özellikle diğer gruplar arasında savaş yöntemleri ile bir topluluk duygusu yaratan toprak ilhakları, evlilikler ve fevâhlerle görelî olarak küçük fiellere bölünmelerin de söz konusu olduğunu görürüz. Huizinga, haclı seferlerinin dil, köken ve bağlılık olarak bölünmüş halkları birleştirmekten çok Latin hristiyanlığının, halkları yeniden silahlandırarak, savaş düzeni içine sokarak ve az ya da çok bir dinsel rekabet içine koyarak birbirlerine karşı kızıştırdığını ileri sürer.

Bu dönem aynı zamanda, Charlemagne İmparatorluğu'nun dağılmasını izleyen, Avrupa'daki farklı kültürlerin güçlenme sürecinin yaşandığı dönemdir de. Cantar de Mio Cid ya da Chanson de Roland türü çalışmalar zamanında yazılabilen tek dil olan Latince'nin kullanılmasının getirdiği bir seçkin düzey ile türdeşleştirilen topraklardaki ulusal kültürlerin ilk örnekleridir. Bu çağdan başlamak üzere, her ne kadar Latince okuryazarlar, din adamları ve politikacılar tarafından kullanılan belli başlı dil olduysa da ulusal dillerin yavaş ama kuvvetli güçlendirilmesi sürekli bir gelişim çizgisi takip etti. Böylece ulusal bilinçliliğin ve anayurt duygusunun içinde geliştiği çerçeve Avrupa'da 1100 civarında kuruldu.

Smith, ulusların kökeninin "modern" ya da "doğal" bir teorisi arasında seçim yapma problemini çözmeye çalışırken "etnik" ya da etnik topluluk kavramını geliştirmektedir. Mitlerin ve simgelerin içeriğini, biçimini, doğasını, etkin topluluğun tarihsel belleklerini ve merkezi değerlerini analiz etmekte ve bunlar, "mit-simbol" kompleksi olarak özetlemektedir. Smith'e göre Yakın

Doğu ve Avrupa'da ilk orta çağların ve antik dönemin toplumsal ve kültürel yaşamını her yere yayan uluslardan çok etnik, ulusallıktan çok etnisitedir. Smith'in ulusların etnik kökeni olarak isimlendirdiği analizi ulusların oluşumuna yol açan sürecin köklerini anlamaya ışık tutarken ulus tanımının ve özel olarak "etnik" ve "bölgesel" uluslar arasında koyduğu ayrımın net olduğunu zannetmiyorum. Smith'e göre "bölgesel" ulus temelini bir bölge duygusundan almakta, yasal kurumlar ve yasalar topluluğu olma, bir yurttaşlık duygusu ve orta bir kültüre sahip olma özelliği göstermektedir. Diğer taraftan "etnik" ulus kavramı ile sözünü ettiği ortak köken ve soyağacı şemalarında veya ça-

Her iki perspektif de yetersizlikler sergilemektedir. Ulusların "doğallığı" tezine bağlı olan yaklaşımlar insanlığın ilk çağlarındaki insan gruplarını ulus kategorisine sokarak kavramı basitleştirmektedir. Ulusun ve milliyetçiliğin modernliğini savunan teoriler ise kendilerini uluslara ve daha sonra modern devletlere dönüştürmüş bulunan etnik toluulukların tarihsel kökenini ihmal etmektedir.

lışmalarında ifadesini bulan varsayımlara dayanmaktadır. Bana göre ise insanların, seviyesi ve yoğunluğu zaman içerisinde dönüşüme uğramış kimlik edinme objelerine, her zaman varolan kendilerine dışsal özellikler olarak duygusal bağlanma ve kimlik edinme özelliği gösterme kapasitesinin bilinmesi çok önemlidir. Dolayısıyla akrabalık, daha sonra bağlılığın daha gelişmiş biçimleri tarafından takip edilen, süreç içerisindeki bir ilk basamaktır. Orta Çağlar somut bir bölgeye bağlı daha büyük toplulukların oluşmasına izin verdi. Pazarların oluşumu, ticaretin yoğunlaşması, savaşlar ve devletin kapsamının yavaş ama ilerici bir tarzda büyümesi aracılığıyla kendini dışarıda kalan gruplardan farklılaştıran bir topluluk oluşturma bilinçliliği ortaya çıktı. İşte tam da bu noktada ulusların ortaya çıkışından söz edebiliyoruz.

Fakat bir kez yaratıldıktan sonra bu uluslar özel tarihsel koşullara bağlı olarak farklı zaman dilimleri için ortak siyasi bir yaşamı benimsediler ve bazıları çözüldüğü, ulus-devletlere dönüştüğü ya da bölündüğü ve başka devletler tarafından yutulduğu için farklı politik kaderlerle karşı karşıya kaldılar. Bazı ulusların şans eseri hayatta kaldığını ve kendi devletini oluştururken, başkalarının yine şans eseri bölündüğünü ya da yabancı devletler tarafından yutulduğunu da hesaba katmalı.

Yurttaşlık ve Halk Egemenliği

Ulus-devletin ve milliyetçiliğin Avrupa'da yükselişini 18. yüzyıla bağlamak ve 1776 Amerikan ve 1789 Fransız Devrimlerine ivme veren fikirlerle olan bağlantısının kurulması adetten olmuştur. Ben, ulus-devletin yükselişini toplumda güç dengelerinin değişimini getiren çok boyutlu bir sürecin ürünü olarak ele alıyorum. Bu sürecin temel öğeleri, ilk kez içeride şiddet uygulama

tekeli elinde tutabilen bürokratik mutlakiyetçi devletler tarafından bölgesel birimlerin güçlendirilmesini içeren, farklı devletlerin sınırlarının açıkça belirlenmiş sabit sınırlara dönüştürülmesi, burjuvazinin özellikle

Aydınlanma fikirlerinin alıcısı olarak ortaya çıkışı, yönetenler ve yönetilenler arasındaki temel ilişkinin değişmesi ile nitelenen monarkların ve yöneticilerin yeni rolü olarak sıralanabilir. 18. yüzyıldan önce yönetim hakkı Tanrı'nın isteğine göre, krallıkla kan bağı olmasına, üstün fiziksel kuvvete ve meşruiyetin iyi yönetmekten değil, yukardan geldiği doğrultusundaki fikirler tarafından meşrulaştırılıyordu.

Özgürlük eşitlik kültürünü ve özellikle yaygın inanışta kök salan devlet fikrini vurgulayan filozofların yeni fikirlerinin yayılmasının bir sonucu olarak burak burada kökten bir kayma yaşandı.

Yurttaşlık kavramı halk egemenliği fikri ile yakından ilişkilidir. Grekoromen yurttaşlık anlayışı, gelenek, kanun ve eğitim ile şehire bağlılığın yoğunlaşmasına neden olurken, Orta Çağ'da kilise ve prensin müttefik ilan edilmesi, sivil bir yurttaşlık kavramının gelişmesini yüzyıllar boyunca engelledi. Heater'ın vurguladığı gibi Orta ve Erken Modern Çağlar'ın en ilginç gelişmelerinden bir tanesi de "bölgesel" kimlik duygusu ile büyümekte olan ulus-devletin yaydığı cazibe arasında aşanmıştır. "Ulusal bütünleşme süreci ile yan yana yerel ya da bölgesel kimlikle ilgili duygular güçlü bir biçimde bağımsız geleneklerin hafızalarında ve farklı lingüistik alışkanlıklarında varlığını korumuştur" diye yazmaktadır. Sadece ulusal kriz zamanlarında ulusal bağlılık duygusu yereli şu çağrı ile kırabilmektedir: Orta Çağın Fransız Kapet Monarşisi'nin nesnesidir, Fransız yurttaşı değil; benzer bir biçimde yurttaş terimi bir İngilizin yurdu ile olan ilişkisini tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Pratik olarak Orta Çağ'da bu terim bir şehirde ya da kasabada serbestçe kullanılan haklara ve görevlere gönderme yapmak için kullanılmaktadır. (İtaller benim – M.G.)

13. ve 14. yüzyıllarda bir politik rol içerisindeki yurttaşlık kavramının restorasyonu, Aristotele'nin politik teorisinin yeniden doğuşunun bir sonucu oldu. Bunu, Roma hukuku ve tarihi çalışmalarının yaygınlaşması ile kavramın içeriğinin genişlemesi izledi. Bartolus de Sassoferrate egemenlik üzerine Roma ilkesi ve medeni hukuk kavramı üzerine olan çalışmasında Roma geleneklerinin; halkın bir bütün olarak nihai egemen kuvveti elinde tutması gerektiği ve ancak bunun yerine getirildiği bir devlette etkili bir biçimde özgür olabileceği inancını doğruladığı sonucunu çıkardı. Padualı Marsilius ise toplumun alt tabakalarına tam yurttaşlık hakkı tanınmasında tereddüt

etti. Devletin anayasası yurttaşlık tarafından belirlenmeliydi. Gerçekte hiçbir hükümet yurttaşlarının onayı olmaksızın istikrarlı olamazdı.

17. yüzyılda Locke hükümetin meşruluğu için popüler bir onay gereksinimine daha büyük bir vurgu yaptı. Mutlak monarşie saldırırken, devletin yurttaşların özgürlüğünü ve yaşamını korumak için var olduğunu ve dolayısıyla yurttaşların ihtiyaç ve isteklerine mutlak bir hak olarak en yüksek önceliğin verilmesi gerektiğinin aşikar olduğunu savundu. Yine de tartışmanın odağı çabucak kimin tam olarak yurttaş sayılabileceği, sözün özü, kimin oy kullanabileceği noktasına kaydı.

18. yüzyılda, halkın, başındaki iyi eğitilmiş, aydınlanmış yurttaşlar tarafından yönetilmesi ve aşamalı olarak siyasi yaşama çekilmesi varsayılmış olsa bile halk egemenliği kavramı bütün insanlar için geliştirilmişti. Devrimciler egemenlik ilkesinin ulus içerisinde yaşadığını söylerken, büyük olasılıkla ulus kavramı ile kraldan ve aristokrasiden öte bir şeyi kastediyorlardı. Ulusal kendi kaderini tayin hakkı halk egemenliğinin en revaçta açıklamalarından biri haline geldi. "Devrimciler tarafından o dönem var olan hükümetlerdeki bütün konumlar tartışma konusu edildi; çünkü bunlar üzerlerine hiçbir mutabakatın olmadığı ve göreve bağlılık duygusu içermeyen ve egemenliğini halktan almayan iktidar kullanıcılarına verilmişti." Yeni ilkeler, isteklerin ifade edilmesinin anlaşmaları, mutabakatları, sadakati çözdüğü yeni stil politikaları gündeme getirerek eylemleri yasal kıldı.

Yine de yurttaşlık haklarının kazanılmasını, ihsan edilmiş hakların kazanılma süreci olarak göremeyiz çünkü bu hakları savunan entelektüel çevreler, top-

lumun ayrıcalıklı kesimlerinin direnci ile karşı karşıya kalmışlardır. Yurttaşlık haklarının elde edilmesini daha çok Fransız Devrimi ile başlayan Bonapartizm ve 1815 Restorasyonu ile geriye doğru bir adım atan, 19. yüzyılın ilk yarısının Avrupalı liberallerine, Fransız yurttaşlık idealleri ve anayasal hükümet, kendi taleplerini belirli bir modele kavuşturma konusunda albir tyapı sunabildiği için var olmaya devam etmiş ağır bir süreç olarak görmek d aha doğru olur. Endüstri devriminin proleterya açısından getirdiği kötü ve alçaltıcı koşullar, örneğin sendika gibi, bazıları ekonomik ve toplumsal reformlar için mücadele eden farklı örgütlenme biçimlerinin oluşumunda kendini dışa vuran politik bilinçliliğin artışına hem bir dürtü hem de olanak sağladılar. Sürekli direnişin vahşi sonuçlarına duyulan korku da taleplerin ve reform sonuçlarının başarılı olması için güçlü bir itki olmuştur. Hater'ın dediği gibi, 1789'un anıları henüz tazeydi ve 1848'de yeniden canlandırılmışlardı. Siyasi hakların kazanılması, özellikle siyasi yönetim süresine doğrudan katılma olanağı için mücadele edilmeliydi. Çoğu Avrupa ülkesinde siyasi haklar belirli bir miktar mülkü olan erkekyurttaşlara tanınmıştı. 1830'da Fransa, 90 bin seçmeni olması ile böbürlenmesine karşılık 30 milyonluk bir nüfusa sahipti. Her ne kadar politik hakların elde edilmesinde bir urttaş iç in zenginlik en temel kısıt idiyse de iş bununla bitmiyordu. Din de; özellikle birisi katolik ya da yahudiye ve bir protestan devletin yönetimi altında yaşıyorsa; yurttaşlık haklarından yoksun kalmak için iyi bir sebeptir. İngiltere'de katolikler oy kullanabilmek için 1829, yahudiler ise 1858 yılına kadar beklemek zorunda kalmışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde kölelik kurumu ve federal hüküm-eyaletler ilişkisinin anayasal ve yasal sorunları yüzünden yurttaşlık meselesi karmaşıklık arz etmektedir. Ancak 1865 sonrasında yasa değişikliğinin 13. maddesi siyah ve beyaz arasındaki ayrımı ortadan kaldırarak köleliği iptal etmiş ve bu kazanım "A.B.D.'deki yurttaşların hakkı ne A.B.D. ne de herhangi bir eyalet tarafından önceki ırk, renk ve kölelik durumuna göre kısıtlanamaz" biçimindeki 15. madde ile daha sağlam bir zemine sahip olmuştur. Yine de farklı ırklardan ve renklerden bireyler arasındaki tam bir eşitlik için verilen mücadelenin bugün ulaşmış bulunduğu sonuçlardan oldukça uzak olduğu şüphesizdir.

Erkeklerin evrensel çapta yurttaşlık hakkını bu yüzyılın başında elde etmelerine karşılık kadınlar daha uzun bir süre beklemek zorunda kaldılar. Kadın haklarını geliştirmek için aktif ilk grubun kuruluşu Fransız Devrimi'ni hemen izleyen günlere denk düşer. O dönemde Paris'in kadın kulüplerinden birinin önderlerinden olan Marie Gouze devrimin temel anayasal belgesi olan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni temel alarak "Kadın Hakları Bildirgesi"ni kaleme aldı. Yine de devrimci erkek liderlerden umduğundan daha az olumlu tepki aldı ve 1793 yılında idam edildi. 19. yüzyılda Feminizm daha çok A.B.D.'de gelişti. 1848'de Seneca Falls'daki bir mitingde bütün erkek ve kadınların eşit olarak yaratıldığının kaçınılmazlığını ileri süren ve bilinçli olarak "Bağımsızlık Bildirgesi"ni çağrıştıran "Duyguların Bildirgesi" ile feminist hareket yola koyuldu. Yine de 19. yasa değişikliği, 920'de kadınlara erkeklerle eşit oy kullanma hakkı tanıyınca kadar, kadınların siyasi ve toplumsal konumlarında bu dönemde sınırlı iyileşme oldu. Napolyon'un Fransız Medeni Hukuku'nu gündeme getirdiğinde yasal hakların kullanımından küçükleri, suçluları, zihinsel özürlüleri ve kadınları dışladığı göz önünde tutulacak olursa 19. yüzyılda kadınların kamu işlerine katılmaları aleyhindeki önyargının yoğunluğu bütün kabasabalığı ile ortaya çıkacaktır.

Britanya'da Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Bir Doğrulanması" (1792) daha sonra gelişecek olan Feminizmin öncülü sayılmaktadır. 1866'da tartışılmakta olan seçim reformunun kadınların bütün oy kullanma haklarını da içermesi doğrultusunda 1500 kadın tarafından imzalanarak Parlamente'ye sunulan dilekçe gözardı edildi. Bir yıl sonra bu dilekçenin örgütleyicileri kadınların oy hakkı için Ulusal Topluluk'u kurdular. Parlamenter mücadele için yürütülen kampanya başarılı sonuçlarının ancak Birinci Dünya Savaşısınrasında, kadınların savaşta hayati bir rol oynamış bulunmaları nedeniyle, alılabildiği sert bir mücadeleye yol açtı. Belçika, Fransa, İtalya ve Japonya'daki kadınların aynı haklara kavuşabilmeleri için İkinci Dünya Savaşı'nı beklemeleri gerekirken, İsviçre gibi uygar bir ülkede bile kadınların federal seçimlere katılma hakkı 1971'e kadar görmezden gelindi.

Yukarıda göstermeye ça-

18. yüzyılda, halkın, başındaki iyi eğitilmiş, aydınlanmış yurttaşlar tarafından yönetilmesi ve aşamalı olarak siyasi yaşama çekilmesi varsayılmış olsa bile halk egemenliği kavramı bütün insanlar için geliştirilmişti. Devrimciler egemenlik ilkesinin ulus içerisinde yaşadığını söylerken, büyük olasılıkla ulus kavramı ile kraldan ve aristokrasiden öte bir şeyi kastediyorlardı.

İştığım gibi, halk egemenliği fikirlerinin, evrensel olarak yetişkin kabul edilenlerin siyasî yönetime katılmalarını getiren bütün bu süreç, 1789'un fikirlerinin yavaş fakat karşı durulması zor bir biçimde kendini dikte ettirdiği ve çeşitli Avrupa ülkelerinde birbirinden farklı derecelerde önce eğitilmiş sınıflar arasında ve daha sonra kitleler arasında yaygınlık kazandığı uzun ve sert bir mücadele dönemi idi.

Fransız Devrimi'nin bir diğer önemli katkısı da, erdemli ve yurtsever yurttaşlardan oluşan yeni nesiller yetiştirebilmek için ulusal eğitim sistemine yaptığı vurgu olmuştur. O zaman sadece bir ortak eğitim ile vatanın ve yurttaşların birlikteliğinin sağlanabileceği düşünülmüştür.

Fransız Devrimi'nin bir diğer önemli katkısı da, erdemli ve yurtsever yurttaşlardan oluşan yeni nesiller yetiştirebilmek için ulusal eğitim sistemine yaptığı vurgu olmuştur. O zaman sadece bir ortak eğitim ile vatanın ve yurttaşların birlikteliğinin sağlanabileceği düşünülmüştür.

Bu çerçeve insanların bağlılığının üzerine monarşiden uzakta bireylerde odaklaşabilme için fazlasıyla yararlı bir araç olduğunu kanıtlayan modern milliyetçiliğin yükselişini mümkün kıldı. Monarşi, kutsal hak yolu ile duygusal bağlanmayı sağlayan basit bir aygıttı. Fakat Heater'ın gözlediği gibi egemen vatandaşların toplamı nadiren bu fonksiyonu yerine getirmişlerdir. O zaman, bir "halk" duygusunu yeniden yaratan simgelerle ve ritüellerle kişileştirilen ulus yeni bir tür bağlanmanın odağı haline geldi. Bu, Batı Avrupa'nın yasal, politik ve toplumsal hakların yanı sıra vatandaşlığın tanımını bir ulusallığa bağlı olarak yapmayı kolaylaştıran ulus-devletlere bölünmesini ve milliyetçiliğin gelişmesini sağladı. Böylece Heater'ın dediği gibi Fransız Devrimi ulusallığın kültürel kavranışını siyasallaştırarak, 19. yüzyılın çoğu boyunca milliyetçiliğin halk egemenliği ile "birliği" ile beraber Orta ve Güney Avrupa'daki liberallerin, aynı ideallerin kendi ülkeleri içinde de gerçekleşmesi için ajitasyonda bulunmalarını teşvik etti.

Kültürel Ulus

Romantik milliyetçiliğin belli başlı ikna edici tezi, özel bir yaşam biçimi olan kültürün ve daha önemlisi sosyal kurumların özellikle ulus tarafından oluşturulduğu ve biçimlendirildiğidir. Bunlar, ruh, akıl ya da halkın ruhu, Hegel'in dilinde Volkgeist ya da ulusun karakteri olarak gönderme yapılan üniter kuvvetin di-

şavurumlarıdır. Ulusun biricikliğini yansıtan dil, yaşamı ve dünyayı özel bir tarzda algılamanın ifade edilmiş biçimi olarak görülmektedir. Dile gösterilen bu yakınlığın yanı sıra tarihe -şanlı geçmiş, yaratılış mitleri, âdetler, özel bir halkın fikirleri ve yaşama biçimleri- özel bir ilgi ortaya çıkmaktadır. Romantik milliyetçilik devleti değil, kültürü başlangıç noktası olarak almakta ve Herder gibi romantik düşünürler entellektüellerin ve seçkinlerin yüksek ve gelişkin kültüründen henüz aydınlanmamış insanların, Volk, kültürüne dikkatini çevirmektedir.

Nipperdey'in doğru olarak gözlediği gibi, Romantik Milliyetçilik aynı zamanda Avrupa'nın aynılığına bir tehdit olan, işgal ve ulusların sömürülmesi ile kendini açığa vuran Jakobenlerin ve Napolyon'un İmparatorluk heveslisi eğilimlerine olduğu kadar, Fransız stili aydınlanmanın kültürel egemenliğini temel alan Avrupa entelektüel hegemonyasına karşı bir reaksiyon olarak da ele alınmalıdır. Fakat romantik milliyetçilik devletsiz halkların koşullarının görmezden gelinmesine ya da varolan devletlerin ulusal olmadıkları gerekçesi ile açıkça reddedilmesine karşılık daha uysal davranmıştır. Linguistik-kültürel özdeşlik üzerine yapılan vurgunun devletsiz yaşayanlar üzerindeki işlevi ve önemi ulusal devletlerde yaşayan insanlara göre farklı oldu. Örneğin romantik milliyetçiliğin Katalonya'da derin bir etkisi olmuştur. Napolyon'un istilaları hem katalan hem de İspanyol yurtseverliği üretirken, 1840'ların romantik tarihçileri Katalan geçmişini allayıp pullamaya başladılar. Bunu "Renaixença" olarak adlandırılan Katalan kültürü ve dilini canlandırma entelektüel çabası izledi. Romantik milliyetçilik Almanya, İtalya gibi yeni ulus-devletlerin yaratılmasına katkıda bulunurken, Fransa örneğinde olduğu gibi, ulusal devletler sınırları içerisinde yaşayan Batı Avrupa arasında da önem kazandı.

Dolayısıyla Fransız Devrimi, milliyetçiliği, erkekler arası eşitliğin (kadınlar henüz hesaba katılmıyordu) ve yöneticilerin iktidarının meşrulaştırılmasının yegane yolu olarak halk egemenliğinin öne çıkarılması politik boyutunu vurgularken Alman romantizmi ortak dil, kan ve toprak bağına "Volk"u oluşturan öğeler olarak vurgulayarak milliyetçiliğe yeni bir karakter ekledi.

Fakat milliyetçiliğin incelenmesinde onun iki uçlu niteliği göz ardı edilmemelidir. Bir taraftan milliyetçilik ile halk egemenliği, demokrasi ve kültürel özgünlük arasında sıkı bağlar kurmak mümkünken, Faşizm ve Nazizm gibi totaliter rejimler tarafından milliyetçiliğin kullanıldığını ihmal etmek yanlış olacaktır. Bu rejimler ırk, yurttaşın "saf arketipi" türünden milliyetçi simgelere da-

yanarak ve bazı halkların diğerlerine üstünlüğünü savunarak, milliyetçi duyguları dışlayıcı, yabancı düşmanı, yayılcı ve baskıcı karakteri ile tanımlanan karşıt biçimine dönüştürdü.

Şu ana kadar modern ulus-devletin oluşum sürecini tasvir etmeye ve, her ne kadar teorisyenlerin çoğu "ulus" demekle ulus-devlet'e gönderme yapsalar da, ulus-devletin devlet ve ulustan nasıl farklılıklar arzettiğini göstermeye çalıştım. Ulus-devletin ortaya çıkışını Avrupa'da, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan, toplumda güç ilişkilerini değiştiren ve bölgesel birimlerin bürokratik mutlakiyetçi devletler tarafından konsolidasyonu, bölgeler arası sınırların kesin sınır çizgilerine dönüşmesi, burjuvazinin yükselişi devlet yönetimi altında kültürel ulusun üyelerini elverişli koşullara bağlı olarak birleştirebilen büyük birimlerin oluşumuna yolaçan, özel olarak halk egemenliği ile ilişkili aydınlanma fikirlerinin yükselişi ve yöneticilerin üstlendikleri yeni rol olarak sıralanabilecek temel öğelerden oluşan çok boyutlu bir sürece yerleştiriyorum.

Ulus-devlet ve İktidar

19. yüzyıla kadar ve hatta İtalya ve Almanya örneklerinde olduğu gibi 1871 gibi geç bir tarihe kadar, Avrupa'nın net bir biçimde tanımlanmış ulus-devletlere bölündüğünü söyleyemeyiz. Kesin olarak bu periyoddan başlayarak ulus-devlet en yüksek siyasi iktidar birimi olarak tanındı ve sadece Batı Avrupa için değil, aynı zamanda dünyanın geri kalanı için de bir model olarak ele alındı. 20. yüzyılında, dünya topluluğuna girebilme olanağı sağlanmasının yanı sıra egemen ulus-devlet, temel uluslararası statü sembolü olarak uluslararası ilişkilerde ana etken olmaya devam etti.

Giddens'in açıkladığı gibi Birinci Dünya Savaşı sonrasında Cemiyet-i Akvam gibi ulus-devletin ayrıcalığını azaltmak bir yana artıran devletler sisteminin gözlenmesi gereksiniminin bilince çıkarılmış hali olarak ele almak gerekir. Ulusötesi etkenlerin uzun vadeli etkisi ulus-devletin uygunluğunun altını oymak değil, ileri götürmek biçiminde olmuştur. Bunun nedeni, bir devletin egemen devletler sistemi içerisinde yer almaksızın egemen olmayacağı, egemenliğinin diğer egemenler tarafından tanınması gerektiği ve bu dizge içerisinde farklı kuvvet dengelerinin getirdiği fiili durumlara uygun olarak devletin birbirlerini karşılıklı eşitler olarak tanımları doğrultusundaki büyük baskıdır.

Ulus-devletin bütün oluşum süreci içerisinde bölgeleri ilhak ya da fetih yolu ile birleştiren devlet iktidarı, araçları ile temel bir rol oynar. Devletin iktidarı, aynı zamanda belirli sınırları, şiddet kullanma tekeli ve si-

nirlerini koruma yeteneği ile modern devletin tanımlanmasında temel bir rol oynamaktadır. Şiddet ulus-

Bir devletin sınırları içinde yaşayan bütün bireyler bir yandan aynı haklara sahip olurken; burada ilk durumda analiz ettiğimiz gibi, ortak bir kültürü bir dizi sembolü ve değerleri devlet aşamalı olarak empoze ederken ve vatandaşlar arasında türdeşleştirme programı takip ederken bir cins ayrımcılık ortaya çıkar. Bu devletin bir yandan ulus yaratmaya çalışırken öte yandan kendi meşruluğunu güçlendirmek istemesindendir.

devletin sınırları içerisinde uygulanır ama aynı zamanda ulus-devletin çıkarlarını diğer ulus-devletlerin çıkarlarına karşı korumak için de bir araçtır. Bir devletin yurttaşlarına şiddet uygulamasının çeşitli yolları vardır. İlk olarak vatandaşların günden güne yaşantısını etkileyen ve devletin önde gelen ve daha merkezi özellikleri olan vergi koyma ve toplama yeteneği ile, ikinci olarak vatandaşlarını devlete ve diğer vatandaşlara yönelik görev ve sorumluluklar ile donatırken. Böyle yaparak yurttaşlarına hem güç hem de sınırlama getirmiş olmaktadır. Üçüncü olarak, teknolojik gelişmeye koşut olarak devlet yurttaşlarını denetlemenin gelişkin yöntemlerine sahip olmuştur. Bu yeteneğin olağanüstü artışı ile birlikte, yurttaşlarını cinsiyet, servet, din, yaş, vb. özelliklere göre sınıflandırmakta ve sağlıklı ile hasta ve akıl hastası, üretken ile olmayan birbirinden ayrılmış olmaktadır. Bütün bunlar devletin günlük yaşamdaki varlığının artışına yol açmaktadır.

Bunun yanı sıra devlet, kültürün yeniden üretimi ve düzenlenmesi ile halkın türdeşleştirilmesinde aracılıklarıyla yaşamsal rol oynayan iki öğeyi, medya ve eğitimi kontrol etme gücüne sahiptir. Gellner milliyetçilik teorisindeki iki anahtar özellik olan haberleşme ve kültürün sanayi toplumlarında başka etkenler tarafından aşılmayan önemine parmak basar: "Kültür şimdi, üyelerinin içinde nefes aldığı, ayakta kaldığı ve ürettiği bir hayat damarı ya da minimal atmosferdir." Fakat ona göre kültür kendi politik kabuğu olan devlet olmaksızın yaşayamaz. Yaşayabilir ve kullanılabilir insanların üretimde kalite kontrolünü devlet eline almaktadır.

Son olarak birbiriyle rekabet eden ulus-devletlerin bulunduğu bir dünyada yaşadığımız gerçeğinden hareketle bir devletin kendi sınırları dışında kuvvet kullanması için (ki savaş yapma bunun yüksek bir örneği sayılmalıdır) ulus-devletin önem kazandığını akıldan tutulmalıdır.

Modern devletin belirleyici bir ögesi kuvvet kullanma meşruiyetine duyduğu gereksinimdir. Önceleri li-

beralizm ve daha sonra Marksizm gibi öğretiler tarafından yaygınlaştırılan eşitlik, özgürlük ve halk egemenliği fikirlerinin bir ürünü olarak Batı dünyasında demokrasi büyük bir yaygınlıkla "en iyi" hükümet biçimi olarak görülmektedir. Modern dünyanın birbiri ile kontrast halinde iki açıklaması vardır. Bir tarafta Marksist yaklaşım, demokratik katılım kökenlerini sınıf dinamiklerine dayanarak açıklamaktadır. Kapitalizm ve sınıf mücadelesi, "burjva özgürlükleri"nin – bir dizi politik ve sivil özgürlük – ilkesel olarak tüm insanlığa uygulanacak evrensel haklar olarak sunulmasına yol açmıştır. Bendix gibi başka düşünürler ise "belirli tarihsel koşullarda sivil ve politik haklar için verilen mü-

lebilir. Bu bağlamda "meşru" ve "Gayrimeşru" devletleri birbirlerinden ayırdedebileceğim. "Meşru" devlet ile devletin ulus ile uyum içinde olduğu "gayrimeşru" devlet ile kendi bölgesinde farklı ulusları ya da diğer ulusların kesimlerini içeren devleti kastediyorum. Bu ayrım benim argümanımda temel bir öneme sahiptir çünkü farklı türde milliyetçiliklerin gelişmesi buna bağlıdır.

Eğer ilk duruma – ulus ve devletin eşzamanlı varoluşu – bakılacak olursa milliyetçiliğin toplumdaki bir-birine kenetlenme derecesini artırmak için türdeşleştirici bir araç olarak devlet tarafından desteklediğini görürüz. Devletin vatandaşları ile olan ilişkisi bir politik bağa dayanmayı daha ziyade kültür, bölge, ekonomi, dil, din, vb. sosyal ögenin bütününe ya da bir kısmını paylaşan topluluk olma, ulus oluşturma fikrinden çıkan çok boyutlu ilişkinin ifadesi temelinde bir politik ilişkiye dayanır. Sonuç, diğer devletlerin yurttaşları ile kıyaslandığı özel karakteristikleri vurgulayan "İngilizlik", "Almanlık" gibi bir tür kişilik yaratılmasıdır. Bu süreçte milliyetçilik, millet kültürünün önceden var olan öğelerini kullanmakta, gelenekleri ise yalnızca canlandırmakla kalmamakta aynı zamanda kimilerini yaratmakta ve dönüştürmektedir. Devletin ulusla uyum içinde olduğu milliyetçilik her zaman bütün renklerini göstermez. Daha çok ulus-devletin günlük yaşantısına nüfuz ederek; örneğin Falklands (Malvinas) Savaşına İngiliz halkının gösterdiği tepki örneğinde olduğu gibi; ulus-devletin birliğinin tehlikede olduğu ya da bazı çıkarların savunulması ihtiyacı olduğunda görünür. Bu politikacı da kendi politikalarını temize çıkarmak istediğinde, "bu ülkemiz için en iyisidir", "ülkemiz geride kalmayacaktır" vb. türünden ifadelerle milliyetçi mantığı yardımına çağırabilir.

Durum "gayrimeşru" olarak adlandırılan noktaya gelince kökten farklıdır. Farklı ulusların ya da farklı ulus parçalarının bir devletin sınırları içerisinde bulunması bir ulusun diğerleri üzerinde önsel hakimiyetine yol açar. Teorik olarak akla uygun bir almaşık – birçok ulusun kendilerine ihtimam gösteren bir devletin yönetimi altında olduğu durumda ne olacağını sormak olabilir. Böyle bir durum genellikle devletin yönetimi altındaki bütün uluslara eşit mesafede kamadığı ya da ulusun parçalarının ona muhalefet ettiği bir hale dönüşmektedir. Bir devletin sınırları içinde yaşayan bütün bireyler bir yandan aynı haklara sahip olurken; burada ilk durumda analiz ettiğimiz gibi, ortak bir kültürü bir dizi sembolü ve değerleri devlet aşamalı olarak empoze ederken ve vatandaşlar arasında türdeşleştirme programı takip ederken bir cins ayrımcılık ortaya çıkar. Bu devletin bir yandan ulus yaratmaya çalışırken öte yandan kendi meşruluğunu güçlendirmek istemesindendir. Dahası yönetilenler arasında eğer yö-

Ulus-devletin bütün oluşum süreci içerisinde bölgeleri ilhak ya da fetih yolu ile birleştiren devlet iktidarı, araçları ile temel bir rol oynar. Devletin iktidarı, aynı zamanda belirli sınırları, şiddet kullanma tekeli ve sınırlarını koruma yeteneği ile modern devletin tanımlanmasında temel bir rol oynamaktadır. Şiddet ulus-devletin sınırları içerisinde uygulanır ama aynı zamanda ulus-devletin çıkarlarını diğer ulus-devletlerin çıkarlarına karşı korumak için de bir araçtır.

cadelelerine önceliği vardır... 19. yüzyılda Avrupa'da Marx'a sınıf mücadelelerinin prototipi olarak görünen mücadeleler aslında demokratik hükümet tarzından dışlanmış grupların tüm haklarını elde etme savaşımı olarak görülmelidir" diyerek Marksist yaklaşıma karşı tutum almaktadırlar.

Hangi açıklama tercih edilirse edilsin, kolektif yeteneklere bağlı politik iktidar fikrinin gelişimi zamanımızın en önemli özelliklerinden birisidir. Halkın arzusunu ifade eden modern devletler lehine bir çaba ile sonuçlanmaktadır. Ama sadece evrensel olarak seçilmiş hükümetler değil, şüpheli yollarla seçilmiş olanlar ve hatta diktatörlükler bile az önce değinildiği gibi kendi yönetimlerini meşrulaştırmaya çalışmakta ve kendilerini yönettikleri halkın arzularının ifadesi olarak pazarlamaktadır.

"Meşru" ve "Gayrimeşru" Devletler

Demokrasi halk egemenliğini çağrıştıran ve ulusal kaderini tayin hakkı onun sonal amacı olarak kabul edi-

neticiler sadece siyasal olmanın ötesindeki bağları artıran bir topluluk duygusu yaratmayı başarırse şüphesiz yönetmek çok daha kolay olacaktır.

Fakat eğer pek çok Avrupa ulus-devletinde durum bu ise, içerdikleri kültürel mirası dikkate almadan sömürgeleştiren topluluklar tarafından orijinal olarak kurulan devlet aygıtlarına dayanan pek çok sömürge sonrası devlet

ya da "devlet ulus"un kökeni ile bağlantılı bir nokta ileri sürülebilir. Bu koşullar altında milliyetçilik bağımsız devlet olma haline geçişi uyaran toplumsal hareketleri harekete geçirmede önemli rol oynamıştır. Fakat pek çok sorun milliyetçilik kendisini seçkinler tarafından iktidarın kurumsallaştırılmasında açığa vururken gündeme gelmekte, ve "yaratılış mit'i" yani farklı kültürlerle bağlı yurttaşların kendilerini ortak tanımlayabilecekleri bir nitelikler ve inanışlar dizgesi sunmakta yetersiz kalmaktadır. Ulus ve devlet eşzamanlı olarak varolmazlarsa iki potansiyel sonuç söz konusu olmaktadır. İlk olarak, bir bölge içerisinde yaşayan farklı uluslar devlet tarafından başarılı bir biçimde asimile edilmiş olabilir. Bu durum ulusal azınlıkların kültürlerinin ortadan kaldırılmasını eşzamanlı olarak ulus-devletin oluşumuna yol açan ana kültüre entegrasyonu çağrıştırmaktadır. Eğer devlet ulusal azınlıkları asimile etmede başarısız kalırsa ve bu insanlar tarafından "yabancı" bir kurum olarak algılanırsa ne olacaktır? bu durumda bireyler kendilerini yabancı ya da devleti kendilerine yabancı bir kurum olarak görecektir. Bu da devletten duygusal olarak uzaklaşma, "yabancı devlet"in politikası ve çıkarları ile özdeşleşme eksikliğini ima etmektedir. Daha da ötesi bir "yabancı" olarak devleti otoriteyi gasp etmiş bir kurum olarak görerek, devlet tarafından başlatılan türdeşleştirme politikasına muhalif azınlığın üyeleri ile güçlü bir ortaklaşalık duygusu geliştirebileceklerdir. Bu halde ulusal azınlıklar türdeşleştirme politikasına karşı stratejiler geliştirmektedir. Devletin teşvik ettiği milliyetçiliğe karşı ulusların milliyetçiliği yapay olarak eklenmiş olacaktır. Bu milliyetçiliğin temel görevi ise "yabancı devlet"in iktidarının reddedilmesidir. İki tür karşı-strateji arasındaki bir farklılığa gideceğim: Kültürel direniş ve silahlı mücadele. "Kültürel direniş" ile, devlet tarafından uygulanan baskının derecesine bağlı olarak farklı anlatış düzeyleri ve formları bulunan, ulusun entellektüel yaşantısını ayakta

tutma çabasını anlıyorum.

Kültürel direniş sürecinde köylülüğün oynadığı rol

önemlidir. Büyük şehirlerdeki burjuvazi "yabancı devlet"in kültürünü iktidar elde edebilmenin pasaportu olarak görebilir. Bu olgu, İspanya'da Franco döneminde Barcelona'da insanların, iktidarın seçkin çemberlerine dahil olmayı kolaylaştırdığı için "Katalanca" konuşmak yerine "İspanyolca"yı tercih ettiklerinde gündeme geldi. Yine de bu, sosyal yaşamı sadece kendisi ile sınırlı, devletin tür-

deşleştirme politikalarından çıkar sahibi olmayacak denli yerel kalmış köylülük içinde çok nadirdir; aile ve yerel topluluk dilin ve geleneklerin yaşamasında hayati bir rol oynamaktadır.

İkinci karşı-strateji, devletin şiddet kullanma tekeli ile rekabete giren bazı milliyetçi grupların bir girişi olarak "silahlı mücadele"dir. Silahlı mücadele iktidarın eksik, devlet görevlilerinin "işgal kuvvetleri" olduğunu ve bir savaş durumunun bulunduğunu söyleyerek devlet iktidarının altını oyar. Bunu gösterebilmek için, tekrar 20. yüzyıl İspanyasından 1950'lerin ortasında ve 1960'larda Franco diktatörlüğüne ve devlet tarafından uygulanan sert baskıya karşı muhalefetin bir örneği olarak Bask ayrılıkçı hareketi (Euskadi ta Alkartasuna) ETA'nın eylemlerine bakmak yararlı olabilir. Ulusal azınlıkların ciddi bir baskı altına alındığı bir devlette silahlı mücadele verildiğinde topluluğun üyeleri arasında bir tür ortaklık duygusu uyanabilir. Bu, ulusal azınlığın bütün üyeleri silahlı mücadeleyi destekler ya da en iyi ve biricik çözümün silahlı mücadele olduğunu düşünürler demek değildir. Ama içlerinden çok azı devlet görevlilerine bilgi verir ya da silahlı grupların üyelerine yardım etmeyi reddederler. Devlete bilgi verirlerse bunun öcünün alınabileceği korkusu taşınabilir ama daha önemlisi, Perez Agote'nin 1950'lerde ve 1960'larda Bask ülkesi ile ilgili olarak söylediği vahşi baskının etkilerinden acı çekmeyen, bir üyesi ya da bir yakını hapiste olmayan hemen hemen hiçbir ailenin kalmadığı örneğinde kendini ifade eden gerçekliktir. Bu koşullar altında, bir topluluk oluşturma bilinci, bir dizi semboller ve inanışlar ile özdeşleşme ve ortak siyasi geleceği belirleme arzusu milliyetçiliği güçlendirecektir.

İdeoloji olarak Milliyetçilik

Milliyetçilik bir siyasi ilke olarak ulus ve devletin uyum içerisinde olduğunu düşünür. Eğer demokrasi ve halk egemenliğini en değerli hükümet biçimi olarak

kabul edersek ulusların kaderlerini belirlemesi bu fikirlerin sonucu olarak gelecektir. Fakat milliyetçilik politik eyleme yol gösteren bir öğreti içerir mi? Eğer bir ülke "milliyetçi parti" tarafından yönetiliyorsa, bu bize izlenen siyaset hakkında bilgi verir mi? Ulus-devletteki milliyetçi partiler ve ulustaki milliyetçi partiler farklı ihtiyaçlara hitap etmekte ve birbirlerinden ayırıldıkları nitelikler göstermektedir. Ulus ve devlet eşzamanlı olarak var olduğundan bir partinin tabelasında "milliyetçi" sözcüğü ender olarak görülür çünkü temsil edilen ulusun zaten kendi devletine sahip olması anlamında bütün partiler, verili olarak "milliyetçi" kabul edilebilir. Çok az durumda bir ulus-devlet içerisindeki bir parti kendisini milliyetçi olarak tanımlar. Bu, örneğin bir parti ulus-devletin (1939 öncesinde Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti'nin yaptığı gibi) genişlemesini empoze eden bir politika izlerken, ya da ulus-devlet tehdit edildiğinde ve parti ulusal karakterini, belki de yurttaşların bir kısmından belirli bir davranışı talep etmek için, vurguladığında (temel olarak savaş zamanında, ulusal birlik ve değerlere yapılacak bir çağrı bütün yurttaşlardaki ortaklaşalık duygusunu uyarır) ya da iktidar aygıtının yabancı bir yöneticinin denetimi altında olduğu (genellikle sömürgeci ya da sömürgeci tarafından beslenen insanlar) hallerde bazı partiler kendi katıksız niteliğini ve dış etkenlerden bağımsızlıklarını vurgulamak için kendilerini "milli" ilan ederler. Bir diğer nokta da, belli politikacıların kendi siyasetlerini temize çıkarmak için sıkça milliyetçi iddiaların kullanılmasıdır. Ulus-devletlerde özel, halk yararına olmayan önlemlerin, "ulus adına fedakarlık gerektiği" vb. türden açıklamalarla meşru kılınmaya çalışılması çok yaygındır.

Devletsiz uluslarda kökten farklı bir olgu ile karşılaşmaktayız. Devlet, türdeşleştirme politikası izleyip diğer ulusların varlığını ihmal ederse, diğer ulusal azınlıkları temsil eden milliyetçi partiler yönetimden dışlanmakta ve bu nedenle gizli kalmaktadır. Milliyetçi partiler arasında kooperasyon ve dayanışma ortak iddialara dayalı birlikçi bir platformun savunulmasına yol açabilir.

İlk ve temel amaçları devletin onların varlığını ve yasallığını tanımasıdır. Böyle yapmakla, devlet kendi bölgesi içerisindeki diğer ulusların varlığını dışsal olarak bilme durumundan çıkarılmış olacaktır. Devlet, hâlâ, birlikte devlet oluşturma talebini büyük ölçüde ihmal edebilir, fakat eğer kendisini demokratik olarak göstermeye çalışıyorsa bir dereceye kadar içerdiği ulusal azınlıklara saygı göstermek zorunda kalacaktır. Devlet genellikle, bu topluluklara "uluslar" statüsü vermeyi reddeder, çünkü bu, bir ulus-devlet olarak teklifinin altını oyarak meşruluğunu tehlikeye atacaktır. Bu durum bölgeler, etnik azınlıklar, halklar ve otonom eyaletler gibi bir takım te-

rimlerin icat edilmesini zorunlu kılmaktadır.

İlk anda, dolayısıyla, milliyetçilik "ulus"un kurtuluşu ve devletin politikalarının sonucu olarak mal ve kaynak kullanımındaki ayrımcılığa karşı çıkmak için mücadele eden partiler arasında birleştirici bir rol oynar. Fakat bir kez, bir dereceye kadar kültürel ve politik özerklik elde edildiğinde ittifaklar genellikle parçalanarak yeni partilerin oluşmasına yol açar. Bu neden böyledir? Milliyetçilik devletin yaratılması, ulusun yeniden yapılanmasına ulusal kültür ve çıkarların geliştirilmesi ve teşvik edilmesi gibi bir dizi hedef koyarken hangi yöne gidilmesi gerektiğini ya da hangi yöntemlerin benimsenmesi gerektiğini söylemez. Benim görüşüme göre milliyetçilik içeriğin ve partinin eylem araçlarının hesabını, aşırı baskı ve devlete topyekün muhalefet dönemleri dışında sunmaz. Milliyetçilik kendi taraflarının hangi siyasetleri desteklemeleri gerektiğini belirlemez. Birinin nasıl gideceğini bilmeden nereye gideceğini bilmesi tümüyle yetersizdir. Böylelikle milliyetçi partileri Marksist, sosyal-demokrat, muhafazakar ve liberal stratejileri izlerken görebiliriz.

Milliyetçilik neden bu kadar önemlidir? Benim görüşüme göre önemi, halkın kendi siyasi geleceğini belirleme, kültür ve kişiliğini geliştirme yeteneğine sahip insanlar olarak saygı görme arzularına cevap verebilme yeteneğinde yatmaktadır. Bu yanlar, "ait olma ihtiyacı"nın, sosyal ve psikolojik birliği sağlama duygusunun işlevleridir.

Kültürler arası iyi arkadaşlık duygularının hüküm sürdüğü, kuvvetli devletlerin küçüklerini yutma doğrultusunda arzu göstermediği bir dünyada milliyetçilik çok az anlam ifade ederdi. Barışçı çok kültürcülükten ziyade, ulusların sabit bir biçimde yok edilme tehdidini hissettiği, az gelişmiş ülkelerin yabancı sömürüye ve açlığa karşı ümitsiz bir mücadele verdikleri ve halklarına neden açlık çektiklerini anlatmak zorunda oldukları bir ortamda milliyetçilik kültürü korumak için kuvvetli ve yararlı bir araç sunmuştur. Bu durum globalleşme sürecinin sonuçlarından birinin görüntüsü olan güçlü türdeşleşme eğilimindeki uluslararası ulus-devletler topluluğu için özellikle geçerlidir. Geleceğin dünyasında milliyetçiliğin yokluğu ya çok kültürlülüğü teşvik eden ve saygı gösteren barışçı uluslararası topluluğun kurulmasının sonucu olabilir ya da başarılı bir dünya kültürel türdeşleşmesinin işareti.

(*) Montserrat Guibernau; *Nationalisms – The Nation-state and Nationalism in the Twentieth Century*, Polity Press, Cambridge, 1996, s. 46-62.

Türkçesi: Atif Evren

Milliyetçilik ve Dil

YUSUF ÇOTUKSÖKEN

Hiçbir ideoloji nasıl toplumdan ayrı düşünülemezse, dilden de ayrı düşünülemez. Her ideoloji, serpilip geliştiği anadilde kendine yer açar, orada olanaklarını zenginleştirmenin yollarını arar, kendini ancak o dille anlatabileceği gerçeğini hiçbir zaman unutmaz.

Siyasal ideolojilerin hemen tümünün, dile özel bir önem vermiş ve ayrıcalık tanımış olmasını temelinde dilin gücünün, özellikle de etkilime ve yaptırım gücünün bulunduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü insana ve topluma en kestirme, en gerçekçi biçimde ulaşabilme yolu, dilden geçer. Dili kullanarak ancak insanlara, insan topluluklarına ideolojiler anlatılabilir. İdeolojiler dile yeni kavramlar kazandırır, dil de bu kavramları kendi yapısı içinde sözcükleştirir; kavram yabancı dilden gelen bir sözcükle karşılanıyorsa dil kendi yapısı ve olanakları ölçüsünde onu da yerleştirmeye çalışır. Hiçbir ideoloji nasıl toplumdan ayrı düşünülemezse, dilden de ayrı düşünülemez. Her ideoloji, serpilip geliştiği anadilde kendine yer açar, orada olanaklarını zenginleştirmenin yollarını arar, kendini ancak o dille anlatabileceği gerçeğini hiçbir zaman unutmaz. Ancak ideolojiler kimi bağlamlarda dile de belli bir düzen vermek isterler. İdeolojilerin söyleminin gerçeklik kazanabilmesi için bu, gerekli koşulların başında gelir. Bir ülkede farklı ideolojilerin oluşma, varlık kazanma, iktidara oynama süreçlerinde dilden ne ölçüde yararlandıkları, bu amaçla dile nasıl bir görev ve işlev yüklemek istedikleri araştırıldığında ilginç durumlarla karşılaşmaktadır.

Milliyetçiliğin tanımları

Bu kısa yazı kapsamında Türkiye’de milliyetçilik ve dil ilişkisini genel çizgileriyle irdelemeye çalışacağız. Her ne kadar milliyetçilik kavramının tanımlanması siyasal bilimcilerin işi ise de, biz kendi söylemimiz içinde bu kavramı nasıl tanımladığımızı özellikle belirtmek istiyoruz. Çünkü vereceğimiz bilgiler ve yapacağımız kısa yorum ve değerlendirmeler bu tanım çerçevesinde olacaktır.

“Milliyetçilik: Bir devlet sınırları içinde egemen etnik topluluğun çıkarlarını, öteki topluluklarından

daha önde tutmak, başka devletlerin sınırları içindeki soydaşlarını da, oluşturmayı tasarladığı büyük bir devlet içinde toplamak arzusu güden siyasal kurum, eylem. Buna **ırkçı/etnik milliyetçilik** de denir. 2. Dil, kültür, tarih, ekonomi gibi güçlü bağlarla bir ulus oluşturup belirli bir toprak üstünde devlet kurmak isteyenlerin siyasal düşüncesi ve eylemi.”

Milliyetçilik terimi türkçeleştirme sürecinde **ulusçuluk** terimiyle karşılanmıştır. Bugün her ikisi de kullanımdadır. Kimin **milliyetçilik** kiminse **ulusçuluk** terimin yeğlediğini metnin ayrıntılı açıklama bölümündeki bilgilerden çıkarmak okuyucu için zor olmasa gerek. Benim gibi ayrımcılığa (etnik milliyetçilik de bir tür ayrımcılıktır) her bağlamda karşı olanlar, **milliyetçilik** teriminin son dönemde yanlış tanımlarla gereğinden çok aşındırılmış, duygu değerinin de ulumsuzlaştırılmış olması yüzünden, çokluk **yurtseverlik** terimini kullanmaktadırlar.

Türkiye’de çok kesin çizgilerle olmamakla birlikte milliyetçi olduklarını ileri süren ya da milliyetçi oldukları bilinen üç kesim bulunmaktadır:

1. Türkçü (ve ırkçı) milliyetçiler.
2. Milliyetçi ve muhafazakar olanlar.
3. Atatürkçü milliyetçisi benimseyenler.

Türkçü (ve ırkçı) milliyetçiler

Türkçü (ve ırkçı) milliyetçiler, çokluk ya kendi partilerinde ya da merkez sağ partilerde yer almayı ilke edinmişlerdir. Çünkü şu ya da bu biçimde iktidarda olmak isterler. Bunların dile bakışlarında hemen hep bir dalgalanma görülmektedir. Özellikle XIX. yüzyılda dile ilgili çıkışlar çokluk romantik bir yaklaşım gösterir. XX. yüzyılın başında özellikle **Ömer Seyfettin** ve arkadaşlarının, daha sonra bunlara katılan **Ziya Gökalp**’in dile bakışı ulusal çıkarlar açısından bir anlam ve önem taşır. Devleti önceleme, bireyin devlet için var olması, sınıfsız bir toplum ya-

ratma özlemi dilde de yansıma bulmuş; öncelikle yazı diliyle konuşma dili arasındaki farkın ortadan kaldırılması yolunda görüşler, ilkeler benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Halk dilinin ve kültürünün temel alınması, batı kültür ve sanatından da yararlanılması (biçim batıdan, öz bizden; diğerdeyişle Türk-batı sentezi) öngörülmüştür. Benimsedikleri ilkeler arasında "Osmanlıca'yı bir yana atmak, halk dilinde Türkçe eşanlamlısı bulunan Arapça ve Farsça sözcükleri ayıklamak, eski Türkçe, ölü sözcükleri diriltmemek, öbür Türk dillerinden sözcük almak, yeni sözcük ve terimleri Türkçe kurallara uygun olarak türetmek, olamıyorsa, Arapça ve Farsça'dan yararlanmak, İs-

tanbul Türkçesi'ni yazı diline temel yapmak..." ön sırayı alır. Bunların 1920/1930'lu yıllarda gerçekleştiğini savunan Türkçü milliyetçiler, dilin kendi kuralları içinde özgürce gelişmesinden yanadırlar, başkalarının özellikle de "devrim yapıyorum" diyerek dile müdahalesini hoşgörmezler, dahası buna karşıdırlar da. İslam kültür dilleri olan Arapça ve Farsça'ya giderek daha ılımlı, dengeli bir tepki gösteren Türkçü milliyetçiler, Atatürk devrimlerini, Atatürk'ün yaşadığı dönemde desteklemişler ya da destekler gibi görmüşler, Atatürk'ün ölümünden sonra ise özellikle dil devrimine yönelik sert tavırlarını sürdürmüşlerdir. Oysa öbür toplumsal kesimlerden daha çok Atatürk devrimlerine destek vermeleri gerekirdi diye düşünüyorum. Atatürk, Türklerin kökeninin çok eskilere gittiğini araştırma konusu yaptırıyordu, Türk dilinin eskiliği ve zenginliğine tanıklar arıyordu, ümmet anlayışı içinde kulluğu benimsemiş insanlara uluslaşma sürecinde **yurttaş** kimliği veriyordu... Atatürk'ün kurduğu **Türk Dil Kurumu**'nda (TDK) başlatılan özleştirme çalışmaları, özellikle milliyetçi geçinen kesimlerce hep siyasal içerikli suçlamalara konu edilmiştir: "Özleştirmeciler, komünistler, vatan hainidir, kuşaklar arasında uçurum yaratıyorlar..." gibi. Bu kesimin kimi üyelerinin şu ya da bu nedenle (ideoloji, çıkar çatışması, senben çekişmesi vb.) TDK'den ayrılmaları, suçlamaların dozunu daha da artırmıştır. Özellikle 1950-1980 yılları arasında Türkçü milliyetçiler tutucu bir kimlikte göründüler, zaman zaman da dinci-şeriatçı kesimle de işbirliğine gittiler. 1983'te Atatürk'ün TDK'sı 12 Eylül yönetiminin kapatılıp yerine başka

bir Türk Dil Kurumu kurulunca 12 Eylül yönetimine yakın Türkçü milliyetçiler (belki TDK'nin kapatılma-

sını bunlar istemişlerdir 12 Eylülcülerden; eski kurultayların ve **Tercüman** gazetesinde açtıkları cephenin amaçlarına bakılırsa böyle bir tahminde bulunmak pek de anlamsız ve yersiz olmasa gerek) TDK'ye üye olarak atandılar. Bugünkü TDK'de Türkçü milliyetçilerden, milliyetçi muhafazakarlardan ve Türkiye milliyetçilerinden küçük bir kesim bir arada bulunuyor. Bunların da neler yaptıklarından çok neler yapmadıkları yayınlarına ve dergilerine bakılarak anlaşılabilir. Çok ilginçtir, bu üyeler ancak 1994'ten sonra Türkçe'nin yabancı dillere karşı savunmasını yapmaya girişebil-

diler, dün kıyasıya eleştirdikleri, eski TDK'nin ürettiği sözcükleri kimi kez kendi önerileriymiş gibi kamuoyuna sunuyorlar. Yazım geleneğini bozmuş olmaları kendi yandaşlarının da yoğun tepkisini çekmiş durumda. Türkçe sözcük alanında başarısızlıkları belgeleriyle ortada; hiçbir dönemde sözlüklerle ilgili bu kadar yoğun eleştiriye tanık olmamıştık. Yazım konusunu ise tam anlamıyla yazboz tahtasına çevirmiş durumdadırlar. **İmlâ Kılavuzu**'nun (1985-1996) hemen bütün (5 baskı) baskılarında, özellikle eski TDK üyelerinden ve kamuoyundan gelen yoğun baskılar nedeniyle hep birtakım yazılış ve kuralları değiştirdiler...

Milliyetçi-muhafazakar kesim

Milliyetçi-muhafazakar kesimin niteliklerini kesin çizgileriyle belirlemek olanaksız. Çünkü bunlar bir yanlarıyla milliyetçilerle birleşirler, millet kavramı ve olgusuna özel bir duyarlık gösterirler; ancak öte yandan İslamcı kesimle de yakın ilişki içindedirler. Türk-İslam senteziyle Türk-İslam-Batı sentezini savunanlar arasında kimi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kendileri de hangi değerlerin muhafaza edilmesi gerektiği konusunda birtakım tereddütler yaşamaktadırlar; Merkez sağ iktidarları desteklemişler, bir anlamda onlara danışmanlık etmişler, ancak bu iktidarların yarattığı olumsuz gelişmelerdeki paylarını hep inkar yoluna gitmişlerdir. Dahası işler kötüye gitmeye başlayınca da sızlanmaya başlayıp sözümona iktidarlara organik ilişkileri bulunmadığını kamuya göstermeye çalışmışlardır. Pek çok konuda

olduğu gibi Türkçe konusunda da netleşmiş bir görüşleri yoktur. Bununla birlikte İslami söylem içindeki eski (Arapça ve Farsça) sözcüklerin dilin çevriminden çıkarılmasına karşıdır, muhafazakarlıkları özellikle Osmanlılıkla sınırlı olduğu için Arapça ve Farsça sözcüklerin de tipki ülkeler gibi "fethedilmiş" olduğu inancını taşırlar. Özleştirmeye hem Atatürk devrimlerinin bir parçası olduğu hem de Osmanlıya karşı ideolojik bir tepkiyi içinde barındırdığı için pek açık seçik söyle(ye)meseler de, karşıdır. Batıdan dilimize giren yeni yabancı sözcüklere karşı ne tuhaftır ki yeterince tepki göstermemişlerdir. Özellikle Atatürkçü milliyetçilerin tepkilerine zaman zaman katılmakla yetinmişlerdir. (Bir açıklama: Dinci-İslamcı kesimin Türk diline bakışı ayrı bir araştırma konusudur. İslamcılar milliyetçiliğe –onların söyleminde kavmiyetçiliğe– karşıdır. **Kuran** dili olan Arapça, kutsaldır. Belki kimi tepkilerden çekinmeseler, fırsatını bulsalar Türkiye'nin resmî dilinin Arapça olması gerektiğini ileri süreceklerdir. Atatürk'ün bütün devrimlerine, bu arada özellikle yazı devrimine karşıdır. İslamcı kesimin yazar ve aydınlarının Arapça ve Farsça sözcüklere yakınlığı bilinen bir gerçektir. Ancak çok ilginçtir, yeni sözcüklere karşı kimi İslamcı yazarlar, aydınlar özel bir yakınlık duymaktadırlar. Öyle ki, kimilerinin söylemindeki öztürkçe eğilimi pek çok eski TDK üyesi yazardan daha güçlüdür...)

Atatürkçü milliyetçiler

Atatürkçü milliyetçilere gelince: Bunlar da kendi aralarında tam bir bütünlük kurabilmiş değillerdir; kimileri Atatürk'ün önerdiği sistemi olduğu gibi korumaktan yanadır (**tutucu Atatürkçüler**), kimileri Atatürkçülüğü sosyal demokrasiyle hatta sosyalizmle bütünleştirme çabasıdadır (**toplumcu Atatürkçüler**), kimileri Atatürkçülüğü dünyanın siyasal, ekonomik gelişmelerine göre yeniden yorumlanmasını ve Atatürkçülüğün felsefe temellerinin yeniden iyi belirlenmesini öngörmektedirler (**yenilikçi Atatürkçüler**)... Özellikle yeni dünya düzeninde küreselleşmenin yaşandığı ortamlarda çok fazla bölgesel kalıyorlar, Atatürkçülük ideolojisini bugüne ve yarına taşıyabilecek düşünsel ve felsefi performansı gösteremiyorlar, özellikle muhafazakar iktidarlarca son 40-50 yıldır dinsel değerlerin yükseltilmesi yolundaki çabalar karşısında, Atatürkçü kesimler durmadan yükselti kaybediyorlar. En

kısa zamanda geniş kapsamlı bir özeleştiriyi yapıp geniş bir örgütlenmeye giderek kamuoyunda Atatürk'ün kişiliğine, devrimlerine duyulan inanç, güven ve saygı, cumhuriyet, laiklik ve demokrasiye bağlılık gibi temel eğilimleri yeniden değerlendirip kamuoyunu kazanamazlarsa büyük bir mirasın heder edilmesinden birinci derecede sorumlu olacaklardır. Bu bağlamda şöyle bir öneride de bulunmak istiyorum: Artık Atatürk milliyetçiliği terimini bir yana (daha doğrusu tarihe) bırakıp, bunun yerine **Atatürkçü yurtseverlik** terimini yerleştirmeye çalışalım...

Hemen bütün Atatürkçüler için tek değer, Türkiye Cumhuriyetinin temelini oluşturan Atatürk ilkeleri ve devrimleridir. Atatürk'ün dille ilgili devrimsel çalışmalarında kendi ilke ve devrimlerinin temel özelliklerini görmek olanaklıdır.

• Atatürk, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda tam bağımsızlıktan yanaydı. Türk dili de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılmalı, bağımsız bir dil olmalıdır.

• Herkes Türk olmakla mutluluk duymalı, övünmelidir. Diğer deyişle yurttaşlık bilincini edinmelidir. Yurttaş olmanın temel özelliklerinden biri de Türkçedir: Türkçe konuşmak ve Türkçe yazmaktır.

• Atatürk, devletçiydi; bunun bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili Türkçe olmuştur.

• Türkiye; devrimleri, ülkesini ve halkını seven herkese bu devrimleri yerleştirmeyi, savunmayı ve yeni ortam koşullara uygun olarak aklın ve ilimin ışığında geliştirmeyi buyuruyordu. Türk dili de Türk ulusunun kutsal hazinesidir, ulusu ulus ya-

Gelenler oldukça büyük bir ülke olan Türkiye'nin farklı köşelerinden, büyük bir çoğunluğu da herhangi bir kent kültürü ile bir kuşaklık bir süre için bile tanışmamış; kırsal kesimden, büyük kentleri neredeyse teğet geçerek Avrupa'nın metropollerine göç etmiş kişilerdi.

pan her şey dil sayesinde korunuyordu. Bu bakımdan her Türk dilini sevmeli ve onu yükseltmek için çalışmalıdır.

• Atatürk, kültürücü ve uygarlıkçıydı. Türk kültürünü ve uygarlığını geliştirebilmek için zengin bir dile gereksinime vardı. Bunun için köktenci bir tavır takınılmalıydı: Önce yazı devrimi gerçekleştirildi, ardından dil devrimi yapıldı. Yazı devrimiyle kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan işaretlerden kendimizi kurtardık. Yazı devrimini benimsemek ve benimsetmek yurtseverlik ve ulusseverlik görevidir. Yazı devrimiyle ulusumuz uygarlık dünyasının yanında olduğunu göstermişti. Dil devriminin amacı, Türkçeyi geliştirmektir. Bunun için de önce-

likle Türkçenin Arapça ve Farsçanın egemenliğinden kurtarılması için bilim yöntemleriyle çalışılmasıydı. Yeni sözcükler ve terimler türetilmeli, Türkçenin ve Türk kültürünün temel yapıtları bugünün Türkçesiyle yeniden yayına hazırlanmalı, Türk dilinin temel bir dilbilgisi yazılmalı, geniş bir sözlüğü ortaya konulmalıydı. Türkçenin sözvarlığı saptanmalı, Türkçenin dil haritası tam olarak çıkarılmalıydı. Bütün bu çalışmalar, o günlerin koşulları içinde akla ve bilimin verilerine dayanılarak yapıldı. Örneklendirmek gerekirse: **Derleme Sözlüğü** ve **Tarama Sözlüğü** ile Türkçenin sözvarlığının saptanması yoluna gidildi. 1932-1983 yılları arasında on binlerce sözcük, yüz bin dolayında terim türetildi. Bunların önemli bir bölümü ortak dile kazandırıldı. 1930'lu yıllarda basın dilinde yabancı sözcük oranı % 60-70 dolayındayken, bu oran 1980'li yıllarda % 20'ye, kimi yazarlarda % 5'e düşmüştür.

• Atatürk devrimciydi. Türk ulusunu yüzyıllar boyu geri bıraktırmış olan toplumsal kurumları yıkarak, yerlerine ulusun en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymayı amaçlıyordu. Nitekim yaptığı siyasal, toplumsal ve kültürel devrimlerle Türk ulusunun gerçek kimliği ortaya çıkarılabiliştir. Zaten bütün devrimlerin amacı da Türkiye Cumhuriyeti halkını bütünüyle çağdaş ve uygar bir toplum durumuna getirmektir. Ancak devrimler tamamlanmış değildi, bu nedenle sürekli devrim anlayışı toplumda egemen kılınmalıydı. Her bireyde cumhuriyet yandaşlığı, toplumsal ve düşünsel devrim yandaşlığı bilinci oluşturulmalıydı. Dilde de sürekli devrim anlayışı egemen kılınmalıdır. Nitekim böyle de olmuştur. Atatürk'ün kurduğu **Türk Dil Kurumu** 1932'den 1983'e kadar Atatürk'ün sürekli devrim anlayışı doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Türk Dil Kurumu'nun derimciliği, Türkçü milliyetçilerle milliyetçi-muhafazakarları hep rahatsız etmiştir. Özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra dil devrimine karşı karalayıcı, yıkıcı çalışmalar yoğunluğunu artırmış, 1980 Eylül hareketinden sonra da **Türk Dil Kurumu** kapatılmış, yerine yeni bir Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Yeni TDK'ye atamayla getirilen üyelerin büyük bir bölümünün karşı devrimciler arasından seçilmiş olması, Türkçenin geliş(tiril)me olanaklarını, yollarını tıkamaktan başka bir anlama gelmemektedir.

Sonuç

Milliyetçilik tarihsel süreçte Türkçenin sadeleşmesi yolundaki çabalara hız ve yön vermiş olmakla birlikte, milliyetçilik anlayışlarının çağın gelişmeleri

karşısında anlamsız bir biçimde tutuculaşması yüzünden Türk dilinin özgür ve bağımsız bir biçimde gelişmesi yolunda önemli engellerden biri durumuna gelmiştir. Milliyetçilik, muhafazakarlık donmuşluktan, kalıplaşmışlıktan, kendi içine kapanmışlıktan kurtulamadığı sürece bir toplumsal kurum olan dilin gelişip zenginleşmesine de hiçbir katkısı olamaz; olamadığını da bugüne kadarki yapılanlara bakarak anlayabiliriz. Atatürkçü yurtseverler, bilimciliği, akılcılığı, yararcılığı, devrimciliği bir yaşama biçimi olarak gördüklerinden, Türk dilinin zengin bir kültür, felsefe, yazın, sanat... dili olarak gelişmesine en büyük katkıyı gerçekleştirmektedirler. Türk kültür ve sanatının en önemli temsilcilerinin bu kesimden olması da bu düşüncemizin bir kanıtı olsa gerek...

Kaynakça:

- Akarsu, Bedi; *Atatürk Devrimi ve Temelleri*, İstanbul: tarihsiz.
- Aksan, Doğan; *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara: 1995.
- Aksoy, Ömer Asım; *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*, Ankara: 1975.
- Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası*, (Haz. Sevgi Özel-Haldun Özen-Ali Püsküllüoğlu), Ankara: 1986.
- Banarlı, Nihad Sami; *Türkçenin Sırları*, İstanbul: 1978.
- Birinci Türk Dili Kurultayı*, İstanbul: 1933.
- Banguoğlu, Tahsin; *Dil Bahisleri*, İstanbul: 1987.
- Çotuksöken, Yusuf; *Atatürk'ten Seçme Düşünceler*, İstanbul: 1994.
- Ercilasun, Ahmet Bican; *Dilde Birlik*, İstanbul: 1984.
- Hacıeminoğlu, Necmettin; *Türkçenin Karanlık Günleri*, İstanbul: 1972.
- Hatiboğlu, Vecihe; *Ölümsüz Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara: 1973.
- İmer, Kâmile; *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Ankara: 1967.
- Korkmaz, Zeynep; *Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara: 1963.
- Levend, Ağâh Sırrı; *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: 1972.
- Özdemir, Emin; *Öz Türkçe Üzerine*, Ankara: 1969.
- Timurtaş, Faruk K; *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: 1979.
- Timurtaş, Faruk K; *Türkçemiz ve Uydurmacılık*, İstanbul: 1980.
- Turan, Şerafettin; *Atatürk ve Ulusal Dil*, Ankara: 1981.
- Vardar, Berke; *Dil Devrimi Üstüne*, İstanbul: 1977.
- Yaşayan Türkçemiz*, (üç cilt) İstanbul: 1981.
- Yücel, Tahsin; *Dil Devrimi ve Sonuçlar*, Ankara: 1982.

Milliyetçilik ve Sovyetler Birliği Sonrası Devletin Krizi

JACK SNYDER

İşe yarar bir milliyetçilik teorisi aşağıdaki sorulara cevap verebilmeli: İnsanlar, ne zaman temel çatışma grubuna dahil olmada milliyetçiliği en başta gelen kriter olarak kabul ediyorlar? Milliyetçi özdeşleşme/kimlik edinme ne zaman şiddetleniyor? Gruplar ne zaman etnik yerine Yurttaş ulusal kimlikleri benimsiyorlar? Milliyetçiliğin şiddetlenmesi hangi aşamada diğer gruplarla çatışmaya yol açıyor?

Milliyetçilik, günümüzde uluslararası cemaatin karşısına dikilen en ciddi konulardan biri ama en az anlaşılanı. Yaşadığımız yüzyılda iki kere, milliyetçilik iki dünya savaşına yolaçtı. Günümüzde ise, Sovyet ve Doğu Avrupa komünist devletlerinin çöküşü yeni bir milliyetçilik halkasını çözüyor. Sonuç, Sovyetler Birliği sonrası periferisinde etnik savaş durumu ve Rusya'nın kendi içinde yükselen milliyetçi görüşü.

Şimdiye kadar milliyetçiliğin patlamasıyla ilgili olarak kamuoyunda yürütülen tartışmalarda iki görüş hakim oldu: Özellikle Balkanlar ve Kafkaslar için düşünülen, "eskiden kalma düşmanlık (ancient hatred)" şeması ve asıl olarak Rusya için de Weimar Cumhuriyeti benzetmesi. Her iki görüşün de yanıltıcı olduklarını söyleyebiliriz.

Eski komünist devletlerin halkları arasındaki etnik ve kabileler arası düşmanlıkların çok eski zamanlardan beri kaynadığını söylemek gazetelerde rastlanan standart bir yaklaşım haline geldi. Bu yaklaşıma göre, SSCB'nin çöküşü kapağı kaldırmış ve tencereyi taşırmıştı. Batılı birçok lider gibi George Bush da, Balkanlardaki kavgaların "yüzyıllık düşmanlıkların" sonucu olduğunu belirtiyor. Bu nedenle de "kimse bu trajedinin kolayca ve basitçe çözüleceğini düşünmesin" uluslararası cemaat ne tür baskı uygularsa uygulasin ve hangi araçları kullanırsa kullansın bu soruna kısa vadede çözüm bulamayacaktır.⁽¹⁾ Söylenmek istenen, akıldışı milliyetçi düşmanlığın ani parlamalarının engellenmesinin zor, durdurulmasının olanaksız olduğu, bu yüzden de Batı'nın bu batağa olabildiğince az girmesi için ihtiyatlı bir politika izlenmesinin gerekli olduğudur.

Milliyetçilik üzerinde çalışan akademisyenlerin çoğunluğu, konuya eskiden kalma düşmanlıklar olarak bakılmasına karşı çıkıyor. Milliyetçiliğin herşeyden önce modern bir fenomen olduğunu ve etnik çatışmanın yoğunluğunun, büyük ölçüde, değişen toplumsal ve politik koşullara göre farklılaştığını iddia ediyorlar.⁽²⁾ Kimilerinin söylediklerinin tersine, Sırlar ve Hırvatlar bu yüzyıldan önce çok az savaşmıştır: Hırvatistan'da yaşayan Sırlardan 1980'lerde evlenenlerin % 29'u Hırvat bir eşle evlenmiştir. Aynı şekilde Azeriler ve Ermeniler arasında bu yüzyılda geçen çatışmalar da aradaki azgın kan davaları yüzünden değil dış güçlerin etkisiyle başlamıştır- kısmen, ekonomik değişim ve devrim nedeniyle. Ulusal kimlik de değişebilir. Özbek ya da Moldavyalı gibi tanımlanan Sovyetler Birliği sonrası ulusal kimliklerin birçoğu, Sovyetlerin o dönemde uyguladığı politika, cumhuriyetlere keyfi olarak belirli milliyetler atfedene kadar halkın bilincinde pek yer etmemiştir. Daha açıkça, Human Rights Watch'ın 53 ülkede yapmış olduğu yakın tarihli bir çalışmada, günümüzdeki etnik şiddetin geleneksel düşmanlıklardan olduğu kadar kasti hükümet politikalarından da kaynaklandığı iddia ediliyor.⁽³⁾ Kısacası, sıkça başvurulana, çok eskilere dayanan, değişmez ve akıldışı bir düşmanlık şeması, milliyetçilik üzerine bir kamusal söylem oluşturmak için yetersiz bir temel.

Sovyetler Birliği sonrası milliyetçilik üzerinde düşünürken kullanılan popüler bir diğer şema olan Weimar Cumhuriyeti Almanyası ve günümüz Rusyası arasında benzerlik kurma yaklaşımı, geçici durumların milliyetçilik duyguları üzerindeki etkisini vurguluyor.

Benzetmenin en önemli yerinde milliyetçilerin, halka

kendilerini piyasa ekonomisinin acımasızlıklarından koruma vaatlerinde bulunarak, ekonomik güçlükleri kendi çıkarları için kullanabilecekleri korkusu bulunmaktadır. Rusya Başbakanı Boris Yeltsin'in önceki dönemlerde milliyetçilik konusunda danışmanlığını yapmış olan Galina Starovoitova, yakın bir zamanda şöyle bir uyarıda bulunuyordu: "Hiç kimse Rusya için (faşist bir dönemin) yaşanacağı olasılığını görmezden gelemez. Rusya'nın mevcut durumuyla Versailles Anlaşması sonrası Almanya'nın durumu arasında birçok paralellikler olduğunu görebiliriz. Yüce bir ulus küçük düşmüştür, (ve) vatandaşlarının bir çoğu ülkesinin sınırları dışında yaşamaktadır. Bir imparatorluğun parçalanması, halkın büyük bir kısmının hala emperyalist bir mentaliteye sahip olduğu bir zamanda (gerçekleşti) Ve de bütün bunlar ekonomik kriz döneminde (oluyor)."⁽⁴⁾

Ne yazık ki Weimar senaryosunun Rusya'da gelişmesine engel olmak amacıyla Batı tarafından oluşturulan politikaların bazıları da, aslında bu senaryonun gerçekleşmesine neden olabilecek politikalar. Bahar 1992'de Rusya'ya uygulanan ekonomik "şok terapi" politikasının en hızlı döneminde, A.B.D. eski başkanı Richard Nixon, gazetelere verdiği demeçlerde bu konuyla ilgili uyarılarda bulunuyordu. Nixon Rusya'da uygulanan reformların yeterince desteklenememesinden doğacak başarısızlıkların, dramatik bir biçimde milliyetçi, faşist bir askeri rejimin ortaya çıkmasına yol açabileceğini öne sürüyordu.⁽⁵⁾ Batıdan gelen ekonomik yardımlar beraberinde bütçe açıklarının kapatılması, verimsiz işkollarına verilen teşviklerin kaldırılması gibi koşulları da getirecekti. Bu da sonuç olarak işsizliği arttıracak ve şiddetli milliyetçi tepkiyi de ateşleyecekti. Eğer Nixon'un politik analizi doğruysa tavsiyeleri/buyrukları ekonomik şok terapinin durdurulması yönünde olmalıdır, teşvik edilmesi yolunda değil.

Kısacası devlete ait birçok açıklamada günümüz milliyetçiliğinin doğası yanlış anlaşılmıştır ya da teşhise uygun olmayan reçeteler ileri sürülmektedir. Batı etnik düşmanlıkların sona ermiyeceğini kesin kabul edip gözünde fazlaca büyüttüğü için milliyetçi çatışmaların büyümesini engelleme fırsatlarını da gözden geçiriyor/görmezden geliyor. Aynı zamanda da Sovyetler Birliği sonrası devletlerde ekonomik şok terapi uygulamalarıyla, milliyetçi bir tepkiye de uygun zemin hazırlıyor olabilir.

Yakın dönemli akademik çalışmalarda milliyetçiliğin

bir grubun, ekonomik ve güvenlik hedeflerini yerine getirecek etkili bir devlete olan ihtiyacını yansıttığı ileri sürülüyor. En saldırgan milliyetçi hareketler, devletin bu görevlerini yerine getirmede başarısız olduğu ve halkın daha etkili bir devlet yaratmaya itildiği zamanlarda yükselmiştir. Bugün, milliyetçilik eski devletlerin çöktüğü ve seferber olmuş halkların bu nedenle yeni etkili devletin ortaya çıkmasını talep ettiği yerlerde alevleniyor. Sorun bu devletlerin birçoğunun, halkın taleplerini yerine getirebilmek için gerekli kurumsal

kapasiteden yoksun oluşudur. Bu devletlerin sınırları ve bağımsızlıkları belirsiz; orduları dağılmış; ekonomileri kontrolsüzdür. Tüm bu eksiklikler, eylemcilerin toplumsal sorunların üstesinden gelecek etkili bir ulusal devletin yaratılmasını talep ettikleri bir ortamda, milliyetçi hislerin yoğunluğunu ikiye katlar. Sovyetler Birliği sonrası milliyetçiliğin üstesinden gelmek, bu yüzden, Sovyetler Birliği sonrası devletlerin etkinliklerinin artırılmasına bağlıdır.

Bu argümanı geliştirirken, bazı anahtar kavramlar tanımlandı, milliyetçilik ve devletin etkinliği teorisi özetlendi, ve bu teoriden Sovyetler Birliği sonrası milliyetçilikle ilgili problemleri aydınlatacak varsayımlar çıkarıldı. Sonuç bölümünde ise başarılı olan bazı devletler ve Batılı güçlerce seçilecek olası politikaların Sovyetler Birliği sonrası milliyetçilik üzerindeki etkisi tartışılacak.

Milliyetçilik nedir?

İnsanlar, kolektif eylem yoluyla diğer gruplara karşı çıkarılarını korumak amacıyla gruplar oluştururlar. Bu olguya savunma da dahildir. Bazı akademisyenler bunlara "çatışma grubu" diyorlar. Burada, milliyetçilik, çatışma grubuna aidiyeti sağlayan en önemli ayırım çizgisini milliyetin oluşturduğunu belirten doktrine göre tanımlanmıştır. Bu da milliyetçilerin, milliyetin toplumsal sınıf, ekonomik sınıf, ya da patronaj ağları gibi diğer alternatif gruplaşma ve düşmanlık kriterlerinin üstünde olduğu ya da hepsini altında topladığı iddiasıdır.⁽⁷⁾

Milliyet, sırayla, iki yoldan birine göre tanımlanabilir: Etnik ya da yurttaşlık (civic) kriteri. Etnik milliyetçilik, ortak kültür ve aynı soydan geldiği inancından çıkan aynı grup içindeki ortak kimlik bilincine dayanır. Yurttaş milliyetçiliği ise tersine belli bir ülke için geçerlidir. Ge-

nellikle dile, kültüre, veya soya önem verilmeden o ülke topraklarında doğmuş ya da sürekli ikamet eden herkes aynı milliyet grubuna dahil edilir.⁽⁸⁾ Bugün Sırp, Ermeni ve Azeri milliyetçileri aynı gruba aidiyet için etnik kriteri ileri sürmektedirler. Rusya Başbakanı Boris Yeltsin ve Ukrayna Başbakanı Leonid Kravchuk genellikle kentsel kriteri savunmaktadır.

BİR MİLLİYETÇİLİK TEORİSİ VE DEVLETİN ETKİLİLİĞİ

İşe yarar bir milliyetçilik teorisi aşağıdaki sorulara cevap verebilmeli: İnsanlar, ne zaman temel çatışma grubuna dahil olmada milliyetçiliği en başta gelen kriter olarak kabul ediyorlar? Milliyetçi özdeşleşme/kimlik edinme ne zaman şiddetleniyor? Gruplar ne zaman etnik yerine Yurttaş ulusal kimlikleri benimsiyorlar? Milliyetçiliğin şiddetlenmesi hangi aşamada diğer gruplarla çatışmaya yol açıyor?

Bu sorular üzerine kurulacak varsayımlara girmeden önce bireylerin temel ihtiyaçları ve bunları gerçekleştirmede gruplar oluşturma ne gibi avantajları olacağıyla başlamak yararlı olacaktır. Bazı yorumcular anlam ve kimliğin temel bir ihtiyaç olduğunu ön gerçek olarak kabul ediyorlar ve bu ihtiyacın da sadece kültürel olarak diğerlerinden farklı cemaatlerde giderilebileceğini söylüyorlar.⁽⁹⁾ Eğer bu varsayım doğruysa, milliyetçiliğin neden var olduğunu "açıklayacaktır" ama bazen neden ortalarda olmadığını açıklayamaz: Bunun dışında milliyetçiliğin şiddeti ve aldığı biçimlerin büyük çeşitliliğiyle ilgili çok az açıklayıcıdır. Toplumsal ve kültürel farklılıkları doğuştan/doğal ihtiyaç varsayıp soruyu ön kabullerle bırakmak yerine, bu çalışmada daha az tartışmalı ihtiyaçlar – fiziksel ve ekonomik güvenlik ihtiyacı – ön kabullerimizi oluşturacaktır.

Gerçekte bütün toplumlarda, bireysel hane halkları bu hedefleri gerçekleştirebilmek için yetersiz birimler kabul ediliyorlar. Geniş gruplar, askerî savunmayı daha etkili olarak yerine getirirler. Aynı şekilde, daha geniş bir grup ekonomik üretkenliği daha etkin bir işbölümü yoluyla artırır. İşbölümünün en alt seviyelerde olduğu çok ilkel ekonomilerde bile bir gruba üyelik ekonomik çıktının paylaşılmasına ve böylece riskin birçok hane halkı arasında paylaşılmasına olanak vermiştir.

Kollektif eylemin yine de her zaman gruba bir fayda sağlamak amacıyla yapılması gerekmez. Bireylerin kollektif çabadan kaçmak gibi bir güdülleri vardır. Rasyonel seçim teorisi geniş gruplarda işbirliğinin çok zor gerçekleşebileceğini savunur, sadece daha dar "ayrıcılık" gruplar örgütlenmekten ve diğerlerinin kollektif eyleminden yararlanmaktan elde edilen kazançların bir

kısmını elde tutmanın yolunu bulabilir. Sosyologlar, toplumsal bağların, normların, alışkanlıkların ve kurumların bir gruba kollektif eylemi engelleyici öngörüsüz ve bencil davranışların üstesinden gelme imkanı vereceğine dikkat çekiyorlar. Barry Posen grupların kollektif eylem kapasitelerinin (ki bunu "grupçuluklar" olarak adlandırıyor) çok farklı olabileceğini ve etkili toplumsal ve askerî organizasyon kapasitesi olan grupların doğal olarak daha geride kalmış gruplara yönelik tehditler oluşturacağını belirtiyor.⁽¹⁰⁾ Kısaca, birbirine bağlı ortak savunma ve ekonomik güvenlik ihtiyaçlarından dolayı, grupların toplumsal ağları, toplumsal normları ve politik kurumları kollektif eylem yeteneklerini geliştirmek için kullanmak yönünde güçlü güdülleri vardır.

Geleneksel toplumlarda kollektif eylem nadiren milliyetçilik biçimini alır. Bu tip toplumlarda, kollektif eylem oluşturma kapasitesi akrabalıkla başlar ama komşular arası, ve patron ve müşterilerin karşılıklığını da dahil ederek diğer yüz-yüze ilişkileri de içerecek şekilde genişler. Bu ağların dayanışması bireylerin karşılıklı yükümlülüklerini ahlaken belirleyen toplumsal normlarca güçlendirilir. Geleneksel toplumlarda, ekonomik üretim ve dağıtım pazarlıkla ve kar hesaplarıyla şekillenmekten çok tipik olarak bu şekildeki normlara göre düzenlenir. Grup içi işbirliği, bireyde, grubun toplumsal rollerin ve davranışların geleneklerce tanımlandığı, tekvücut olmuş kutusal bir yapı olduğu hissi, yavaş yavaş mitler ve dinsel törenlerle aşılanarak daha da güçlendirilir.⁽¹¹⁾

Birçok grubun kollektif eylemi destekleyen, organize eden politik organizasyonları vardır. Daha karmaşık geleneksel toplumlarda buna politik liderler, askerler, dini elit gibi "kollektif" ürün sağlayan uzmanların vergi gelirleri yoluyla desteklenmesi de dahildir. Güvenlik ve ekonomik istikrardan elde edilen faydanın dağıtımında elbette bu ayrıcalıklı elit lehine kayma vardır. Bu da kralların tanrısallığını ve mevcut toplumsal düzenin kabulünü sağlayan dini yükümlülükler gibi hem baskıyla hem de ideolojik haklı göstermeler yoluyla başarılmıştır.

Batı Avrupada onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda başka bölgelerde daha da sürmüş böylesi premodern koşullarda ulusal kimlik zayıftı. Daha az gelişmiş toplumlar arasında daha sonra ekonomik ve askerî birliklerle sonlanacak kollektif eylem için, çok az grup daha geniş dilsel veya etnik birime dayanan aidiyet duygusu geliştirmiştir, ama yerellik, klan ve patronaj bağları daha önemli birimler olmuşlardır. Daha karmaşık ve coğrafi olarak daha geniş alana yayılmış geleneksel toplumlarda bile etnik ve yurttaş milliyetçiliğinin gerekli temelleri yoktur. Bir etnik ya da dilsel grubun elitleri, genellikle çeşitli kültürlerden ve dialektlerden

olan köylüleri yönettiler. Ayrıca da, elitler kolektif faydaya katkıda bulunmak yerine ideolojik bahanelere dayandılar. Sonuç olarak, insanlar kendilerini hristiyanlar ya da belirli bir bölgeden köylüler olarak düşündüler, bir ulusun üyeleri olarak değil.(12)

Modernizasyon süreci, ulusal kimlikleri geliştirmeye başladı. Modern ulus devlet, kolektif eylemi daha karmaşık, çok daha hareketli toplumlarda sağlayan en etkili araç olarak ortaya çıktı. Ekonomik ve askeri güvenliği sağlamada etkili olmuş devletlerin olduğu yerlerde, devletler bu etkililikleri sayesinde sadakat duyulan kurumlar oldular; bu etkililiği sağlamada gecikilen yerlerde, milliyetçiliğin daha erken biçimlerini uyardırdılar, daha etkili bir devlet yaratılması talebiyle itildiler.

Bu gelişmeleri destekleyenler, daha karmaşık işbölümü, savaş halinin artan ölçeği ve karmaşıklığı, politik iktidarın topluma geniş yayılımı ve kitlesel iletişim teknolojisiydi. Bu dört fenomenin herbiri milliyetçilik teorisinin odak noktalarında bulunuyor. Herbiri, modern milliyetçiliği yaratan bu toplumsal değişme süreçlerini ilertirirken modern devletin kullandığı araçları kısmen açıklıyor.

İşbölümü

Ticari ve daha sonraları sını kapitalizmin giderek artan karmaşıklığı, kolektif eylemin niteliğine ait yeni soru işaretleri yöneltti. Bu itirazların üstesinden gelebilenlere de önemli kazançlar vaadinde bulundu. Birreylerde aynı anda hem kendi çıkarları ve hem de ulusun ortak refahı adına çalıştıkları duygusunu yaratabilen egemenler başarılı oldular. Egemenler bu başarıyı, etkili mülkiyet hakları yaratarak, tek bir ulusal pazar oluşturarak, ticaret üzerindeki iç engelleri azaltarak, aynı kanun ve standartların uygulanmasını sağlayarak elde ettiler.(13) Bundan başka, Ernest Gellner'in iddiasına göre, ortak kültürlerin ve dillerin oluşması, iyice karmaşılaşmış ekonomik ilişkilerin iletişim gereksinimlerinin karşılanması için kaçınılmazdı.(14) Bu gereksinimleri yerine getiren ulus-devlet gelişip ilerledi ve trendi belirledi.

Askeri seferberlik

Savaşın artan ölçeği ve teknolojik karmaşıklığı, Avrupa'nın şiddetli uluslararası rekabet ortamında varolmak isteyen egemenlerin üzerine insan gücü ve finans açısından ağır yükümlülükler yükledi. Yarışmanın galipleri, vergi toplama ve düzenli ordu kurmayı sağlayabilecek etkili bir devlet bürokrasisini yaratanlar oldu. Devletlerin ayrıca, askeri gücün seferber edilmesini kolaylaştırıcı etkili bir silah olmuş milliyetçiliği beslemek için güçlü nedenleri vardı.(15)

Politik katılım

Karmaşık işbölümü durumunda, kolektif eylemi desteklemesi açısından rıza, zorlamaya göre daha etkili bir araç durumuna gelir. Keza birçok devlet, askeri alandaki rekabetteki etkinliklerini, toplumsal gruplara askeri eforlara katkıları karşılığında politik katılımlarına izin vermek yoluyla devlet katında menfaat sağlayarak, devlete yurtsever bağlanmayı geliştirerek artılabileceğini keşfetti.

Kitle iletişimi

Geleneksel toplumlarda cemaat dayanışmasına ait semboller küçük gruplarda yüz-yüze gerçekleşen ritüeller aracılığıyla yayılırken, modern toplumda kitlesel medya ulus-devletlerin okur yazar halkından yola çıkarak Benedict Anderson'un "Hayali Cemaat" dediği şeyi yarattı. Bu cemaat aslında kitlesel medyada pazarlanan ortak fikirlerin kasti olarak yaratmak istediği bir şey değildi- ilk olarak orta sınıf için kitaplarda ve sonunda herkes için gazetelerde ve elektronik medyada. Aynı dönemde, bu iletişim biçimi devlet ve diğer elit gruplarca milliyetçi tarih anlayışını ve eğitimi yaygınlaştırmak için propaganda amacıyla bilinçli olarak kullanıldı.(17)

Milliyetçilik ve modern devlet

Bütününde, kolektif eylemi organize etme süreci, modern devletin ve onun alt kümesi olan milliyetçiliğin gelişmesinde güçlü bir itici güç olmuştur. Geleneksel toplumların tersine, kendiliğinden gelişen toplumsal ağlar, politik müdahale olmadan etkili kolektif eylem organize etmenin gereklerini yerine getiremeyecek durumdaydı. Pazarları, talancıların boğucu sömürsünden kurtarmak için devletler ekonomik etkililiklerini geliştirmek gereksindikleri yasal çerçeveyi yaratmak üzere müdahale etmek zorundaydılar. Başlarda devletin eylemleri, kanunları ve bürokrasiyi düzenleme üzerinde odaklaşmıştı. Daha sonra, toplumsal çıkarların temsil edilebileceği ve de devlet politikasına rıza gösterebileceği bir anayasal çerçeve yaratma, devletin aynı derecede önemli bir görevi oldu. İdeolojik olarak, kolektif eyleme ait bir çerçeve oluşturma anlamında ulus-devletin başarısı, milliyetçiliğin politika içindeki ana ayrımı oluşturduğunu söyleyen milliyetçi doktrinin akla yatkın gelmesini sağladı. Böylece, milliyetçilik, başarılı devletlerin doğal eşlikçisi ve destekleyicisi oldu. Başarılı bir devletten yoksun olan grupların da, rekabete ayak uydurmak için, milliyetçi bir hareketi seferber etme yönünde güçlü nedenleri vardı.

ULUSAL KİMLİK ÜZERİNE HİPOTEZLER

Sözû edilen milliyetçilik teorisi ulusal kimlik ve çatışma üzerine birtakım hipotezler öne sürüyor. İlk olarak, devletler ekonomik ve fiziksel güvenlik sağlamak için oluşmuş olmazsa olmaz grup organizasyonu biçimi olarak görüldüğünde, ulusal kimlik, temel politik ayırım çizgisi olacaktır. Bazıları, global ekonomik karşılıklı bağımlılık ve büyük-güçlerin savaşlarının ortadan kalkmaya yüz tutması gibi gelişmelerden dolayı, ulus-devletin kolektif eylemi organize etmenin etkili bir birimi olması modasının geçtiğini iddia ediyorlar. Kanıt olarak da, varolan Avrupa ulus-devletlerine Batıdan ulusüstü oluşumların, Doğudan ise ulusaltı yapıların sıkıştırıcı saldırısını veriyorlar.⁽¹⁸⁾ Gerçekte, yakın dönemde Avrupa'da yaşanan gelişmeler devletin merkeziliğini ve milliyetçilikle olan bağlarını doğruluyor. Doğuda halk başarısız olmuş komünist devletlerden yüz çeviriyor ve etnik grup olsun keyfi olarak yapılandırılmış cumhuriyetçi yönetim aygıtı olsun yeni bir devlet oluşturmak için taban olabilecek herşeye milliyetçi anlamlar yüklüyorlar. Devlet olmazsa olmaz bir şey olarak görülüyor ve Doğudaki grupların hepsi kendisine ait bir devlet istiyor. Batıda ise gerçekte sorulan soru, devletlerin işlevlerinin başka organizasyon biçimlerinde mi üstlenileceği sorusu değil, Avrupa'nın birleşmesini savunan teknokratların daha büyük ölçekli bir devletin demokratik ve ulusal meşruluğunu sağlamak için inandırıcı formülleri bulup bulamayacaklarıdır.

İkinci olarak, ulusal kimlik farklı toplumsal ortamlarda farklı biçimler alır. Yurttaş milliyetçiliği normal olarak doğru dürüst kurumlaşmış demokrasilerde ortaya çıkar. Tersine, etnik milliyetçilik kurumsal bir boşluk varsa kendiliğinden belirir. Doğası gereği, milliyetçilik, yurttaşların düşüncelerini açıklamalarını sağlayan etkili kurumlar gibi, eşit ve evrensel yurttaşlık haklarını güvence altına alan hukuk çerçevesine bağlı belirli bir ülkede, bu halklara dayanır. Etnik milliyetçilik tersine kurumlara dayanmaz, kültüre dayanır. Bu yüzden, etnik milliyetçilik kusurlu bir fikirdir: Kurumlar çöktüğünde, varolan kurumlar halkın temel gereksinimlerini yerine getirmediğinde ve tatmin edici alternatif yapılar halihazırda ortaya çıkmamışsa baskın hale gelir. Gellner'e göre, işte bu nedenle, çökmüş Sovyet devletlerinin canlanışında etnik milliyetçilik bu derece belirgin olmuştur.⁽¹⁹⁾

Bu değerlendirme belki de çok kötümser. Sovyetler Birliği sonrası toplumlar etnik temelin çatışma grupları oluşturucu tek dayanak olduğu kurumsal bir boşlukta hareket etmiyor. Cumhuriyet düzeyindeki kurumlar, yeni devletlere çekirdek oluşturuyorlar. Cumhuriyet elitinin devleti-yapılandırma stratejisine kısmen bağlı ola-

rak etnik veya yurttaşlık içeriğiyle doldurulmuş da olabilirler. Yurttaş milliyetçiliği Yeltsin'in serbest pazara, temel birey haklarını tanıyan Batı tarzı devlete doğru evrilmek stratejisine uyuyor. Yurttaş milliyetçiliği ayrıca Ukrayna ve Kazakistan liderlerinin stratejik ihtiyaçlarına da uygun, çünkü etnik temelli baskın bir milliyetçilik tanımını sınırların içinde ve dışında tehlikeli bir Rusya karşıtlığını provoke edebilir. Estonya'da ve Litvanya'da ise, anadili Rusça olanların sayısının seçimlerde çoğunluğu elde etmeyi sağlayacak kadar çok olması, onlara tam yurttaşlık vermeyi riskli bir girişim yapıyor. Etnik milliyetçiliğe dayalı bir strateji, sonuç olarak, bu cumhuriyetlerde cazip hale geliyor.

MİLLİYETÇİLİĞİN ŞİDDETİ ÜZERİNE HİPOTEZLER

Şiddetli milliyetçilik kısmen, bir grubun kolektif eylem kapasitesinin yetersizliği ve grubun askeri ve ekonomik güvenliğine yönelik ciddi tehditlerin yarattığı aradaki boşluktan çıkıyor. Bu etki milliyetçi ideolojinin ulusal kolektif eyleme olan desteği harekete geçirmek için kullandığı ikincil sonuçlarıyla uzlaşıyor. Dar çıkar gruplarının milliyetçi hareketlenmeyi kendi amaçları için kullanma girişimleriyle milliyetçilik daha da şiddetlenebilir.

Tarihsel olarak tehditler ve grup kapasitesi arasındaki boşluk, askeri varolma, ekonomik düzensizlik, yayılan politik katılım ve ideolojik meşruiyet krizleri biçiminde ortaya çıkar – bunlar, modern ulus-devletin ortaya çıkmasına yolaçan aynı problemlerdir. Sonraki bölümlerde bu dört tip krizin milliyetçiliğin şiddetlenmesi üzerindeki etkileri araştırılacaktır.

Milliyetçilik ve askeri tehditler üzerine hipotezler

Ortaçağ döneminde, askeri tehditlerin milliyetçi özdeşleşmeyi tırmandırıcı etkisi pek görülmez çünkü savaşlar elitlerin ve tüccarların işleriydi, marjinal çıkarların daha geniş cemaatlara dayattığı bir sonuçtu. Bir kez devletler halk desteğini arkalarına almayı istemeye başladıklarında, askeri tehditler milliyetçiliğe güçlü bir yükseliş kazandırdı. Charles Tilly'n dediği gibi "devleti devlet yapan savaş oldu, devlette savaş yapıldı" ve ikisi birlikte milliyetçiliği ortaya çıkardı.⁽²⁰⁾ Kesin dönüm noktası, dıştan gelen askeri tehditlerin, halkın kendi devrimci devletini savunmak için *levée en masse*'ye (kitlesele kalkışma) yol açtığı Fransız Devrimi savaşları oldu. Halk kendi mutlakiyetçi devletleriyle, Fransa'daki halkçı ulusal devletin seferberlik kapasiteleri arasında tehlikeli bir boşluk olduğunu algıladığında, Fransız askeri fethi bütün Avrupada milliyetçi bir bilinç sıçraması

yarattı.

Bu noktadan sonra, askeri tehditler, milliyetçi bilinç ve devletin sıfatlarının artışı arasındaki bağlantı sürekli, değişmez bir tema haline geldi. Ondokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarında yaşanan saldırgan milliyetçiliğin en parlak döneminde bu tema özellikle yaygındı. Almanya ve Fransa arasındaki karşılıklı tehdit, savaşma kapasitesini güçlendirici olarak milliyetçi yeniden canlanmayı ve toplumsal seferberliği teşvik edici oldu. Rusya'da ulusun kapasitesini açmayı beceremeyen arkaik devlet yerle bir edildi ve bunu yapabilecek bir devlet kuruldu.⁽²¹⁾

Sovyetler Birliği sonrası dönem, askeri tehditler, milliyetçi seferberlik ve devletin yapılandırılması arasındaki bağlantıların hala geçerli olduğunu gösterecek

Kırım ve de Karadeniz Filosuyla ilgili face offu ortak birkaç unsur içeriyor: Yeni kurulmuş devletlerin aşırı hasasiyeti, dış rekabetin yarattığı spekülasyonların arasından destekçilerin yeniden canlanması, ve devletin anayasal kanunu olarak askeri gücün toplanıp yığılması. Halen Tilly dinamiklerinin genel anlamda tekrarını engellemeye çalışan birçok güç vardır; her iki tarafta da nükleer silah deposunun ortaya çıkmış olmasının gerektirdiği ihtiyat, Batının onayını almamanın ekonomik maliyeti, ve Rusya'nın savaşa daima hazır dışişleri bakanı, Andrey Kozyrev gibi "yeni düşüncülerin" yürüttüğü dövüşken dış politikanın belirsizliği.

Ekonomik Tehditler ve Milliyetçilik Üzerine Hipotezler

Yurttaş milliyetçiliği normal olarak doğru dürtüst kurumlaşmış demokrasilerde ortaya çıkar. Tersine, etnik milliyetçilik kurumsal bir boşluk varsa kendiliğinden belirir. Doğası gereği, milliyetçilik, yurttaşların düşüncelerini açıklamalarını sağlayan etkili kurumlar gibi, eşit ve evrensel yurttaşlık haklarını güvence altına alan hukuk çerçevesine bağlı belirli bir ülkede, bu halklara dayanır. Etnik milliyetçilik tersine kurumlara dayanmaz, kültüre dayanır.

birtakım kanıtlar sunuyor. Eski Sovyetler Birliği'nin yıkıntılarının içinden 15 tane politik varlığın ortaya çıkışının, devlet formasyonu sürecini hızlandırıcı etkisi olabilir. Bakü'de bile süreç, en azından, yolunda gitmekte. Mart 1992'de Azeri Parlamentosu'nda ilimliler yerlerini zorla alırken yapılan konuşmalardan eski komünist, Başkan Ayaz Mütalibov'un konuşmaları sanki Tilly'nin onun adına yazdığı konuşmalardı. Değerlendirmelerde Dağlık Karabağ'daki savaşı Ermenistan'ın kazanacağı söyleniyordu; çünkü Mütalibov rejiminin, dayanabilecek güçte bir ordu yaratamayacak veya savaşın bedellerinin ödenmesi için gerekli güçlü mali yapıları kuramayacak kadar zayıf olduğu düşünülüyordu. Mütalibov ve eski komünist kodamanların bir kenarda kalacağını ve yeni elitlerin popüler milliyetçi gruplarla daha da yakınlaşıp, yeni, savaşçı bir devletin arkasında toplumsal konsensus taklidi yapacaklarını söylüyorlardı. Azerbeycan'ın Ekim 1992'de seçilen başkanı Ebulfez Elçibey'in politik platformu, Dağlık Karabağ'ın yeniden fethinin ve bunu başarmak için gerekli olan dayanıklı ordunun ve ulusal paranın yaratılması gerektiğinin üzerine kuruluydu.⁽²²⁾

Çok daha sessiz biçimde, Rusya'nın Ukrayna'nın,

Saldırgan milliyetçiliğin patlayışı, pazar güçlerinin sosyalist ya da düzenlenmiş pazar ekonomilerine hızlı girişi ve yerel pazarların çok farklı fiyatlardan dünya pazarlarına entegrasyonu amacıyla parçalanması gibi hızlı sayılaşmanın tarihsel gerekleriyle sıkı ilişkili. Bu koşullar altında, milliyetçilik birkaç politik rol oynayabilir. Girişimciler, milliyetçiliği Bismark Almanya'sı veya devrim Fransa'sında olduğu gibi ulusal pazarların kurulmasının önündeki engelleri devirmek için ya da Palmerston İngiltere'sindeki gibi uluslararası pazarların genişlemesine yardımcı olması amacıyla kullanabilirler. Pazar güçleri de ayrıca, günümüzde Bohemya'da ve Slovakya'da olduğu gibi, bazı etnik grupların işine yarıyor bazılarını da eziyorsa milliyetçi reaksiyonları harekete geçirebilirler.

Ekonomik milliyetçiliğin en şiddetli biçimi, düzenlenmemiş pazarlara ayak uydurmanın yarattığı acıdan dolayı devlet korumacılığı talepleri karşılığında ortaya çıkmıştır. Örneğin Wilhelmsci milliyetçilik, uluslararası ekonomik bağımlılığın pazardaki kendi geleneksel uygun işleri üzerinde yarattığı tahripkar etkiden korunmayı istemiş, çiftçi, zanaatkar ve dükkan sahiplerinden gelen şiddetli tepkilerle ateşlenmiştir. Karl Polanyi *Büyük Dönüşüm*'de, yirminci yüzyılın ilk yarısında aşırı milliyetçiliğe ve faşizme doğru kayışın kitlesel oy hakkı demokrasileriyle *laissez faire* ekonomilerine ayak uydurma şoklarının uyumsuzluğundan ileri geldiğini ileri sürüyor. Altın standardında, örneğin ödemelerinde dengesizlikler olan ülkeler başka çareleri olmadığından içerdeki para miktarını azaltmaya mecbur kalıyorlardı, bu da çok şiddetli işsizliğe yol açıyordu. Çalışan sınıfın oy kullanmaya başlamasıyla, bu

tarz ekonomik şok terapilerin sürdürülmesi politik olarak çok zordu. Büyük Bunalım, *laissez faire* ekonomisine karşı bir isyanı uyandırdı ve pazarların politik yönetiminin Keynesçi veya faşist metodlarla yapılmasını sağladı.(23)

Benzer şekilde, bugün Rusya'da da Yeltsin'in ekonomik şok terapilerinden en fazla acı çekenler milliyetçi-korumacı bir koalisyon yaratmak için kendi aralarında organize oldular. 1991 yılında endüstriyel çıktının yüzde altmış beşini üretenleri temsil ettiğini iddia eden Rusya Sanayici ve İşadamları sendikasının başkanı Arkady Volsky, Yeltsin'in serbest- pazar politikalarının yerine "pazara daha fazla denetimli geçiş" politikalarını geçirmeyi araştırıyor. Askeriyeyle ilişkili ağır sanayi destekli Volsky organizasyonu, sürekli olarak sanayiye budget-busting yumuşak hükümet kredilerinin sağlanmasını, enerji fiyatlarında artışları, az dış borçlanmayı, Rusya'nın varlıklarının bütün haklarının yabancılarla daha ucuz fiyatlarla satılmasının durdurulmasını, ve Rusya-dışı cumhuriyetlerle ekonomik bağların tekrardan zorlanmasını savunuyor. Başbakan Viktor Chernomyrdin tarafından Aralık 1992'de kurulan hükümet, Yeltsin ve Volsky destekçileri arasındaki uzlaşmayı temsil ediyor.

Volsky, sanayi işçilerinin kendisini destekleyeceğini iddia ediyor. 1992 baharında sanayi subvansiyonlarındaki kesintiler yüzünden çok sayıda işten çıkarmaya mecbur kalmaları durumunda işçiler ve işverenler ortak bir greve gidecekleri tehditinde bulundular. 1992'de işçiler arasında büyük huzursuzluklar yoktu, bunun en önemli nedenini de bağımsız konumdaki merkez bankasının Yeltsin'in şok terapi politikalarını uygulamayı reddetmesi oluşturuyordu. Tam istihdamın sağlanması için Merkez Bankası üretken olmayan işletmelere büyük miktarlarda krediler veriyordu.(24)

Başkan yardımcısı Alexander Rutskoi gibi birçok ılımlı milliyetçi Volsky'in politik hizibi Civic Union'a (Yurttaş Birliği) katıldı. Eski liberal dış politika danışmanı yeni düşünürlerden bazıları da, askeri kişiler, ve diğer Yeltsin-Kozyrev dış politikasını eleştirenlere, Volsky'la birlikte katıldılar. Yakın tarihli bir manifesto yukarıda sözü edilen yüksek-seviyeli bir grup tarafından kaleme alındı, manifestoda ekonomik olarak Batıya daha az güvenilmesi/dayanılması, Rusya'nın özel hakları ve çıkarlarının üzerinde daha fazla durulması, ve Batının gizli tehdidiyle baş edebilecek yeterlilikte askeri gücün sağlanması çağrısı yapıldı. İlginç olan da, Japonya ve Asya'dan yönelen tehditleri karşılayabilmek için Batıyla birlikte hareket etme çağrısının da aynı manifestoda bulunmasıydı.(25)

Daha uçlarda yeralan milliyetçiler de proto-faşist Ulusal Kurtuluş Cephesi gibi örgütlere katıldılar. Bu

Ekonomik milliyetçiliğin en şiddetli biçimi, düzenlenmemiş pazarlara ayak uydurmanın yarattığı acıdan dolayı devlet korumacılığı talepleri karşılığında ortaya çıkmıştır. Örneğin Wilhelmci milliyetçilik, uluslararası ekonomik bağımlılığın pazardaki kendi geleneksel uygun işleri üzerinde yarattığı tahripkar etkiden korunmayı istemiş, çiftçi, zanaatkar ve dükkan sahiplerinden gelen şiddetli tepkilerle ateşlenmiştir.

platform, zorlayıcı fiyat denetimlerinin kaldırılmasını, etnik gruplar arası çatışmaların güç kullanılarak durdurulmasını, "devletin savunma yeteneğinin sağlanmasını", "askeri-sanayi kompleksinin desteklenmesini", yönetici erkin güçlendirilmesini ve, hepsinin ötesinde, "devletin yaklaşan çöküşünün önlenmesini" istiyor. Geçmiş ekonomik depresyon dönemlerinde milliyetçilerce yapılmış çağrılar yansıtan günümüz Rus milliyetçileri, Rus halkının pazardaki yabancı üçkağıtçılardan ve Rusya-dışı eski Sovyet Cumhuriyetlerinin talanından korunması için ulusal devletin güçlendirilmesi çağrısında bulunuyor.(26)

Pazar güçlerine sancılı adapte olma süreci, genellikle şiddetli milliyetçi tepkileri ateşlese de oturmuş başarılı pazar ekonomileriyle milliyetçilik arasında hiç bir bağlantı yoktur. Uluslararası işbölümüyle iyice bütünleşmiş gelişmiş pazar toplumları, en yumuşak, en ılımlı milliyetçi devletler arasında yer alırlar. Düzenlenmemiş altın standardının kötü günlerinden sonra, gelişmiş kapitalist devletler, pazar ayarlamalarının yarattığı baskılara son verecek Keynesçi ekonomik yöntemleri, korporastik pazarlık/uzlaşma alışkanlıklarını, ve Uluslararası Para Fonu (IMF) borçlanması gibi uluslararası mekanizmaları geliştirdiler.(27) Tarihin ve teorinin bize verdiği ders öyle gösteriyor ki pazarların oluşturulması süreci, bunu becermeye uygun yerel ve uluslararası politik kurumların etkililiğiyle ters orantılı olarak milliyetçiliği şiddetlendiriyor. Bu tip kurumlar eski Sovyet Cumhuriyetlerinde, çok zayıflar şu anda, ve yerlerine geçebilecek uygun uluslararası kurumlar da yaygın değil.

Politik katılım üzerine hipotezler

Milliyetçilik, politika alanında sesini duyuran insan oranında bir artış olduğunda şiddetlenir. Britanya ve Fransa'da ilk ortaya çıkışından itibaren milliyetçilik,

halka ait hükümler nosyonuyla birleşti.⁽²⁸⁾ Genellikle, milliyetçiler eski elitlerin dışardan gelen tehditlere karşı yetersiz kaldığını ve yeni, halkçı bir hükümetin, ulusal çıkarların daha güçlü takip edilmesi için gerekli olduğunu iddia ederler.

Örneğin, 1750'lerde ilk modern Britanya milliyetçilerinin, "İngilizlerin hayati ilişkileri sertleşmiş (aristokratik) Fransızların ellerindedir, hem zevk hem de moda anlamında ulusal düşmanın üstünlüğünü kabullenmişlerdir" dediğini söylüyor tarihçi Gerald Newman. Kırım savaşıdan sonra bile hükümete katılımlarını arttırmanın peşinde koşan orta sınıf milliyetçileri, aristokratik elitin askeri, ekonomik veya ideolojik olsun ulusal bir güç yaratmada gevşek davrandığını ve beceriksiz olduğunu iddia ediyor. Fransız Devrimi'nde yenilmiş olsalar da, eski elitler orta-sınıf radikallerinin lehine olan durumu aleyhlerine çevirmeyi denemeye cesareti bulmuşlardır: Edmund Burke'nin iddia ettiği gibi, aristokrasi değil, onlar, Fransızlar için gerçek niyetleri gizlemenin araçları olmuştur.⁽²⁹⁾

Aynı kalıp, halkın politik katılımı baskısının daha da ani yükseldiği devletlerde çok daha şiddetli bir biçimde tekrarlandı. Örneğin, Wilhelm Almanya'sında eski elitler, aristokrasinin yönetme yeteneğinin hala var olduğunu gösteren kendi emperyal başarılarının güvencesiyle milliyetçiliği işçi sınıfı ve orta-sınıf politik değişim taleplerini parçalamak için kullanmayı denediler. Yine de, orta-sınıf grupları tüm bu argümanları Junker yönetici sınıfın karşısına çevirebildiler, eski elitlerin kendilerinin dile getirdikleri uluslararası tehditlere karşı durmak açısından aristokratik ordunun çok küçük ve ulusal diplomasinin çok uzlaşmacı olduğunu öne sürdüler.⁽³⁰⁾

Bugünse benzer gelişmeler bazı eski Sovyet Cumhuriyetlerinde ortaya çıkıyor. İktidara sıkıca bağlanmış eski komünist elitler, halkın gözünde yeni meşruiyet zeminleri yaratmak için milliyetçilerden üstün olmaya çalıştılar. Örneğin, Kravchuk, Rukh hareketinin milliyetçiliği Ukrayna'nın bağımsızlığı ve egemenlik hakları üzerinde ısrarla durarak tekeline geçirmesini başarılı bir şekilde başkalarından önce davranarak kendi ele geçirdi. Sonuç olarak da Rukh hareketi ikiye ayrıldı, Kravchuk'u destekleyen daha ılımlı bir kesim oluştu. Benzer şekilde Sırp Başkanı Slobodan Milošević ve Yugoslav ordusu, politik konumlarını milliyetçilik temasını kullanarak elde ettiler. Azerbeycan'da Mutalibov, Halk Cephesinin oluşturduğu milliyetçi gündemi içeremediği için yerinden oldu.⁽³¹⁾

Demokratikleşme milliyetçiliğin yükselişiyle kolkola gitse de, iyice kurumsallaşmış kitle demokrasilerinin aşırı milliyetçi olduğu da doğrulanamaz. Tam aksine milliyetçiliğin en zayıf olduğu devletlerdir bunlar. A.B.D.

ve İngiltere'de şovenizm varan dönemler yaşandı ama A.B.D. ve İngiltere'de milliyetçilik hiçbir zaman Almanya veya Japonyadaki gibi kendi kendini tahrip edici boyutlara ulaşmadı.

Diğer bir deyişle problem, demokrasiye geçişin kendiliğinden değil de, oldukça çalkantılı olmasında. Oturmuş demokrasilerde seçmenler, ihtiyatsız dış politikalarıyla kendilerine büyük maliyetler yükleyen liderler hakkında çoğunlukla bilgi sahibidirler ve onları cezalandıracak güce sahiptirler.⁽³²⁾ Bunun arketipi Benjamin Disraeli'nin emperyal politikalarına karşı William Gladstone'un başarılı Midlothian kampanyasıdır. Wilhelm Almanya'sının proto-demokrasisinde kitlelerin politikaya katılımının yine de farklı bir politik etkisi vardı. Herkes Reichstag'a gidecek temsilcileri seçmek için oy kullanabilirdi ancak bu oylar, hükümeti, orduyu veya dışişleri bakanlığını yönetecek kişileri belirleyemiyordu. Gerçek anlamda politik bir etkiye sahip olmaları için halkın elitlerin çeşitli hizipleri tarafından örgütlenmiş, Tarım Birliği veya Denizciler Birliği gibi parlamento dışı baskı gruplarına katılmaları gerekiyordu. Bu örgütler daha sonraları, milliyetçiliği ulusal çıkar kisvesi altında kendi dar çıkarlarını meşru göstermek için kullandılar. Kısacası, vekiller, parti ve basın kuruluşları milliyetçiliğin daha aşırı biçimlerini kontrol altında tutmaya yönelik davranma eğilimindeydiler. Tam tersine, bu kuruluşlar olmaksızın genişleyen politik katılım, milliyetçiliğin asıl niyetlerini gizleyip, hayali kamu-cantılığı gösteren, bu durumu yanıltıcı bir ekran yaratmak amacıyla kullanan elit ve kitle çıkar gruplarının gürültücü kavgasına boyun eğebilir.⁽³³⁾

Eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki politika, halk desteği için arasına oylamalarla sık sık da politikacıların yaptığı çağrılarla yürüyor. Bu politik eylemler yine de zayıf politik partiler, düzenbaz politik mekanizmalar ve sağlam olmayan anayasal kurallar çerçevesinde devam ettirildi. Rusya'nın yasama meclisi eski komünistlerin hakimiyeti altında kalmaya devam ediyor çünkü ne Yeltsin ne de rakipleri önceden tahmin edilemeyen seçim açıklamalarını riske etmek istemiyor. Bütün bunlar, ortalama seçmenin ılımlılaştırıcı etkisinin baskın çıkmasıyla ilgili şüpheler yaratıyor. Timothy Colton'un belirttiği gibi eski Sovyet Cumhuriyetleri, geçmişte milliyetçi politikaları şiddetlendirmiş yüksek politik katılım ama buna karşın düşük kurumsallık içerdiklerinden dolayı "pre-demokrasiler" ya da en fazla "proto-demokrasiler" olarak kalacaklardır.⁽³⁴⁾

Milliyetçi propaganda üzerine hipotezler

Milliyetçilik, bu görüşü savunan kişilere rakipleri karşısında propaganda alanında üstünlükler sağladığı durumlarda, şiddetlenir ve halkta derinlemesine yerleşir.

Genellikle olan da budur. Devletlerin okulları, askeri servisleri ve halkla ilişkiler aygıtlarını tarihin milliyetçi versiyonunu ve muhalif grupların milliyetçi benzetimlerini yapmakta kullanmalarının altında yatan çıkarları vardır çünkü tüm bu araçlar halkın kolektif eyleme kalkışmasını kolaylaştırır. Entellektüeller de genellikle milliyetçi elebaşları olmuşlardır, halkla ilişkiler konusundaki yeteneklerini entellektüeller, daha sonra bürokrasilerini işletmek istedikleri bir devlet kurmak amacındaki hareketler için kullanmışlardır.⁽³⁵⁾

Milliyetçilik, nerdeyse kamusal söylem üzerinde egemen bir tekel durumuna geldiğinde bu mit yapıcının karşısına hiçbirşey çıkmaz. Zamanla, katıksız propaganda içinde büyüyen yeni kuşaklar, seferber edilmeleri için yaratılmış mitlerle gerçekliği birbirinden ayırdedemez duruma gelirler. Adolf Hitler, kinik Wilhelmci milliyetçiliği 1914'ten önce Viyana kafelerinde kafasına yerleştirdi ve iktidara geldiğinde bunun üzerinden hareket etti. Birçok görüşün duyulabildiği politik sistemlerde bile bu küçük propaganda avantajlarının uzun dönemli etkileri önemli olabilir. Kırım savaşından yirmi yıl önce, İngiliz dışişleri bakanlarının sürdürdüğü Rus karşıtı bir propaganda kampanyası, kamuoyunun en küçük bir provokasyondan bile etkilenmesine yol açtı. Tehditlerin daha büyük ve propaganda avantajlarının daha önemli görüldüğü durumlarda, benzer etkiler daha kısa dönemler içinde yaratılabilir. Büyük Bunalımın canlandırıcı etkisiyle, Japon ordusunun Mançurya'ya saldırıyı savunan propaganda kampanyası, dramatik bir halk desteği yarattı.⁽³⁶⁾

Bugün, devleti yapılandırma için milliyetçi propagandayı kullanmanın dayanılmaz cazibesine rağmen, Yeltsin ve Kravchuk, kürsülerini çoğunlukla buna karşı uyarılarda bulunmak için kullandılar. Yeltsin, Batı-merkezli pazar reformu ve çoketnikli toplumu birleştirme stratejilerinin katı Rus milliyeti etnik tanımıyla baltalanacağını biliyor. Rusya'nın Estonya ve Litvanya'da Rusça konuşan azınlığın sivil haklarını savunurken

"uluslararası hukuk çerçevesinde" kalmasını söylerken, Yeltsin "bir devletin ne kadar demokratik olduğunu milli azınlıklara nasıl davrandığından anlayabilirsiniz" diyor.

(37) Kravchuk, "Ukrayna'nın ulusal yeniden can-

lanmasının ve ulusal güvenliğinin korunmasının tüm iktidar biçimlerinin ve devlet kurumlarının "desteklenmesiyle sağlanacağını ileri sürse bile, bununla birlikte "etnik düşmanlığın ülkemizde kışkırtılmasına izin veremeyiz" de diyor.⁽³⁸⁾ Kravchuk, Rusya devletinin askeri güçlerince desteklenen geniş bir Rus azınlık potansiyeliyle, Ukrayna milliyetçiliğinin yurttaşlık tanımını yapmanın izlenecek tek akıllıca yol olduğunun farkında. Böylece, şiddetli milliyetçiliğin tarihsel potansiyel kaynaklarından biri olan devlet propagandasının gücü, bugün Rusya-Ukrayna ilişkilerinde etnik yerine yurttaş ulusal kimliğe vurgu yaparak ılımlaştırıcı işlev görüyor.

MİLLİYETÇİLİK VE ÇATIŞMA ÜZERİNE HİPOTEZLER

Politik kimliği ve gruplaşmayı yaratan milliyetçi kriter doğası gereği çatışmacıdır: Milliyetçi duyguların herhangi bir şekilde yoğunlaştırılması, diğer ulusal gruplarla çatışmaların şiddetlenmesine katkıda bulunur gibidir. Posen'in göstermiş olduğu gibi, kargaşanın hakim olduğu durumlarda bir bireyler kümesinin "grupçuluğu" doğal olarak diğer gruplar için tehdit edicidir, ve "grupçuluğun" artması daha da tehdit edici olur. Temel sağduyu, grupları büyük ölçüde ihtiyatlı olmaya, diğer milliyetçiliklere karşı cevap olarak milliyetçiliği seferber etmeye, çıkan her fırsatta potansiyel rakibe karşı savunma saldırılarının avantajlarını tartmaya zorladı. Posen'in belirttiği gibi bu, demografik, corafi veya teknolojik olarak saldırganı savunana karşı daha üstün kılyorsa özellikle doğrudur. Örneğin, Posen'e göre, aynı

ulustan olanlar başka bir ulusal grubun egemenliğindeki savunulması zor kovuklarda yaşadığında, saldırı avantajı doğmaktadır.

Bu stratejik çatışma kaynaklarına ek olarak, kimliğin ulusal tanımı, milliyetçi grup-ici/grup-dışı ayrımların psikolojik sonuçlarının bir sonucu olarak çatışmanın gelişmesine yardımcı olmakta. Gerçekte milliyetçi doktrinin işlevlerinden biri de bu ayrımları kes-

kinleştirmektir, böylece dostlar ve düşmanlar daha kolayca tanımlanabilir. Genel bir kural da, grupici çatışmayla diğer gruplarla çatışma arasında ters bir korelasyon olduğudur. Ayrıca da, tehditlerin şişirilmesi ve diğer grupların insan dışı varlıklar olarak al-

Zamanla, katıksız propaganda içinde büyüyen yeni kuşaklar, seferber edilmeleri için yaratılmış mitlerle gerçekliği birbirinden ayırdedemez duruma gelirler. Adolf Hitler, kinik Wilhelmci milliyetçiliği 1914'ten önce Viyana kafelerinde kafasına yerleştirdi ve iktidara geldiğinde bunun üzerinden hareket etti. Birçok görüşün duyulabildiği politik sistemlerde bile bu küçük propaganda avantajlarının uzun dönemli etkileri önemli olabilir.

gılanması grup dayanışmasını güçlendirir.⁽³⁹⁾ John Mearsheimer, aşırı milliyetçiliği "diğer ulusların ve ulus-devletlerin hepsinin bizim dışımızda olduğu ve bizi tehdit ettiği bu yüzden de sertçe davranılması gerektiği inancı" diye tanımlıyor.⁽⁴⁰⁾ Eğer sosyal psikologlar haklılarsa bu inanış bir dereceye kadar bütün milliyetçiliklerde var gibidir. Milliyetçiliğin herhangi bir şekilde şiddetlenmesi, diğer gruplarla çatışmaların artmasına neden olacak gibidir.

Yine de bu etki, bazı durumlarda diğerlerine göre daha da düşmanca. Böylesi bir etki belirlemekte olan askeri veya ekonomik bir tehditi yoketmek için halk desteği yaratmak amacıyla yapılan milliyetçi bir kampanya esnasında ve hemen ardından daha şiddetli olacaktır. Böylesi zamanlarda, devlet, entellektüeller, korumacılar, ve ordu ulusal seferberliği geliştirmek amacıyla tehditleri şişirme araçlarına ve kişilere başvurabilirler. Vatandaşlar da dünya'yı Hobbes'un terminolojisiyle

Sonuç olarak, karşı grup, grubun kendi ulusal kimlik kavrayışlarında tanımlanmış bir devlet biçiminin meydana getirilmesinde bir engeli temsil ediyorsa milliyetçilik çok şiddetli çatışmalar üretir. Örneğin, eğer bir grup kendi milliyetini dar etnik bir tanımla sınırlandırır ve hala daha diğer etnik gruplarla içiçe yaşıyorsa, çatışma kaçınılmazdır çünkü grubun kurmak istediği devlet biçimi, yurttaşlığın ve diğer etnik grupları korumanın reddini ön kabul olarak koyar. Yurttaş milliyetçiliği de birarada yaşayan gruplardan kendi etnik kimliğini tercih edenler arasında gerilimleri kışkırtabilir. Yine de bir çok durumda çatışmaların üstesinden gelinebilir çünkü yurttaş milliyetçiliği etnik azınlıklara daha sakın asimilasyon, politik eşitlik ve kültürel otonomi sunar, etnik milliyetçilik ise eşitsizlikler ve asimilasyonun önünde daha büyük engeller yaratır.

SONUÇLAR

Yurttaş milliyetçiliği de birarada yaşayan gruplardan kendi etnik kimliğini tercih edenler arasında gerilimleri kışkırtabilir. Yine de bir çok durumda çatışmaların üstesinden gelinebilir çünkü yurttaş milliyetçiliği etnik azınlıklara daha sakın asimilasyon, politik eşitlik ve kültürel otonomi sunar, etnik milliyetçilik ise eşitsizlikler ve asimilasyonun önünde daha büyük engeller yaratır.

görmeye hazır olacaklardır. Tersine, çoğulcu, özleştirici kamu tartışmalarının yürütülebildiği açık toplumlarda milliyetçi propagandanın derecesini ve süresini sınırlayacak kurumlar ve yöntemler mevcuttur. Yurttaş milliyetçiliği genellikle bu ikinci tipe uygundur çünkü demokrasiyle, özgürce konuşmalarla ve özgür bir basınla uyumlu olmak eğilimindedir.

Milliyetçiliğin çatışmaya yol açacağı düzey ayrıca kendilerini milliyetçi harekete bağlayan, uluslararası çatışmayı destekleyen, sınırlı çıkarların düzeyinden de etkilenir. Milliyetçiliğin, askeriyede, askeriye-dayalı sanayilerde ve koruma yanlısı ekonomik sektörlerde doğal yandaşları vardır. Bu aktörlerin, yabancı rakiplerini dürüst olmayan, talancı ve komplocular olarak tanımlamalarının genellikle kendi çıkarlarına dayanan nedenleri vardır. Bu tip gruplar bir rejimi yöneten koalisyon içinde önemli bir rol oynuyorlarsa, toplum içindeki pozisyonları haber/bilgi tekeli veya propaganda avantajı sağlıyorsa ve saldırgan politikaların sorumluluğunu üstlenenlerin bunu karşılayacak güçleri zayıfsa milliyetçilik genellikle dış bir çatışmaya neden olur.

Yukarıda sözü edilenlerden ne gibi geçici sonuçlar ve politik anlamlar çıkartılabilir? İlk olarak, milliyetçilik ve etnik çatışmalar, esasen çok eski, kültürel olarak kökleşmiş düşmanlıklardan çıkmış değildir. Gizli düşmanlıklar, bazen ortaya çıkabilirler ancak sadece değişen koşullar milliyetçi bir seferberliğin gerekliliğini artırır ya da bunu yaratma imkanı doğurursa politikada belirleyici olurlar. Milliyetçiliğin şiddetlenmesi koşullardaki ve insanları teşvik edici şeylerdeki değişimlere karşı duyarlı olduğundan, devlet politikaları, gelişmiş Batı demokrasilerinin uyguladığı politikalar da dahil olmak üzere, prensipte, bu teşvik edici şeyleri etkiler. Uluslararası cemaat için bu teşvik edici şeyleri değiştirmeye çalışmanın maliyeti genellikle bu zahmete değmeyecektir ancak bazen de değebilir.

Batının kaynaklarının saldırgan milliyetçiliği önlemek amacıyla nasıl kullanılacağını bilebilmek için, milliyetçiliğin sebeplerini ortaya koyan bir teoriye ihtiyaç vardır. Devletler halklarına yönelik askeri ve ekonomik tehditleri karşılamayı ve artan politik katılım düzeyini yönlendirecek etkili kurumlar geliştirmeyi başaramadıklarında şiddetli milliyetçilik ve yüksek bir ulusal çatışma riskine sebep olurlar. Sonuçta, şiddetli milliyetçilik, bir grubun ekonomik ve güvenlik sorunlarıyla ilgilenecek kolektif eylemi örgütlemek üzere bir devlet yaratmak veya halihazırda varolan devletin yeteneklerini güçlendirmeyi amaçlamış tipik bir halk hareketidir. Saldırgan milliyetçilikte, propaganda tekelinin milliyetçilerin seferberlik mitlerinin karşısına di-

kileceklere engel olunduğu durumlarda ve saldırgan dış politika içindeki dar çıkar gruplarının milliyetçi koalisyon içinde en önemli rolü oynadığı durumlarda özellikle benzerdir.

Bu koşulların bir çoğu eski komünist devletlerin belirli bir kısmında halen var ya da ufukta görünüyor. Bununla ilgili ne yapılabilir? Sovyetler Birliği sonrası anarşinin güvenlik kaygılarını alevlendirdiği yerlerde, milliyetçi reaksiyonlar savunmasız gruplar tarafından besleniyor. En akla yatkın reçete uluslararası cemati bu savunmasızlık durumunu hafifletmek üzere kullanmak olacaktır. Bunları yapmak için hangi araçların seçileceği ise olayın spesifik koşullarına ve uluslararası cemaatin güvenliği sağlama maliyetlerini taşımadaki istekliliğine bağlı olacaktır.

Birbirine karışmış etnik grupların güvenlik kaygılarının asıl tehlikeyi oluşturduğu yerlerde önleyici barış koruma çabaları ucuz ve etkili olacaktır. Şu anda Makedonya'da bu yapılmaya çalışılıyor. Silah denetimi, prensipte, saldırı operasyonlarına engel olunmak için tasarlandı, ya da savunma amaçlı silahların savunmasız gruplara transferi de milliyetçi tahrike yolaçabilecek güvenlik kaygılarını yatıştırabilecekti. Pratikte ise Posen bu prensibe dayanarak hareket etmenin güçlüklerini gösteriyor. Diplomasi aynı şeyi, milliyetçi saldırı kurbanlarına tam anlamıyla savunma amaçlı ittifaklar, güvenlik teminatları, veya güvenlik rejimleri önererek te başarabilir. Daha düşük maliyetle ve daha az riskle, diplomasi yine aynı kriterlere göre ekonomik teşvikler ya da yaptırımlar sunulabilir. Bu çabalar bir anlaşmazlığın her iki tarafına da yöneltilebilir. Örneğin, Litvanya ve Estonya, etnik açıdan taraflı bir yurttaşlık kriteri benimsediklerinde kendilerine karşı yaptırımlar uygulanacağıyla tehdit edilebilirler, Rusya'ya da askeri güç kullanarak yaratılacak bir kavga girişiminin Batıyla olan ekonomik ilişkilerini bozacağı uyarısında bulunulabilir.

Bu bölümde geliştirilen teoride böylesi kırılgan milliyetçi devletlere karşı zorlayıcı stratejilerin uygulanmasında sakınca olduğu ileri sürülüyor; uluslararası cemaatin küçük düşürücü talepleri devletin zayıflığını iyice ortaya çıkarabilecektir ve bu da milliyetçi hareketlenmeye daha da güçlü bir ivme katacaktır. Ekonomik yardımların zorlayıcı politik şartlara bağlanması, bu yüzden genç devletlerin kendilerine

saygılarını zedeleyeci olmamak için incelikle yürütülmeli.⁽⁴¹⁾

Kimi Sovyetler Birliği sonrası devletin ekonomik güvenliği sağlamadaki başarısızlıkları da milliyetçi reaksiyonları elektrikleştirebilir. Bu özellikle de Rusya'da tehlikeli olacaktır çünkü Rusya'da ekonomik milliyetçiler, komşu devletlerde yaşayan ve tehlike altında

görülen aynı etnik kökenli insanların etkili olarak korunması çağrısında bulunan milliyetçilerle politik ittifak yapmış bulunuyorlar. Milliyetçileri iş başına sürececek bir ekonomik çöküntü, bu yüzden Rusya'nın sadece ekonomik politikasını değil aynı zamanda dış ve askeri politikasını da değiştirecektir. Böylesi bir sonucu önlemek için ne yapılabilir?

Batıdaki enternasyonalcilerin baştaki niyetleri Yeltsin rejimini geniş etkili pazar reformları yapmaya zorlamak ve sonrasını da sağlama almak için "büyük pazarlık" ya da "Marshall Plan" ları öne sürmektir. 1992'nin ilk yarısında

Yeltsin, Yegor Gaidar'a tam da böylesi bir programı yürütmesi için emir verdi ancak sonrasında Batıdan çok az yardım aldı. Bu kısmen Gaidar'ın uyguladığı şok terapi programının Batılı uzmanlarca yeterince ciddi bulunmamasından kaynaklanıyordu; aynı zamanda A.B.D.'nin kendi kabuğuna çekilmesini, Japonya'nın Kuzey Ülkelerle ilgili saplantısını ve Almanya'nın sermaye sıkıntısını da yansıtıyordu. Batı daha fazla finansal ve teknik yardım önermiş olsaydı da böylesine fazla riskli bir stratejinin akıllıca olacağı da açık değildir çünkü şok terapi programını yeterli görülen dozda yürütmek yine Weimar-tipi milliyetçi şiddetli tepkiyi kışkırtabilir.

Şimdiye kadar Rus milliyetçiliği daha tedbirli sayılabilecek bir elite sınırlı kaldı-sanayiciler, askerler ve bazı ana akımları temsil eden politikacılar. Milliyetçiliğin uç biçimlerinin arkasına sadece sınırlı bir kitle takıldı. Rusya başkanlık seçimlerinde faşist Vladimir Zhirinovski oyların sadece yüzde 7'sini aldı. Ama yine de eğer burada geliştirilen teori doğru ise ortada ciddi bir risk var, arkasında IMF himayesi altında yaratılan %25 işsizlik oranı bırakan şok terapi deneyinin başarısızlığı kitlesel bir milliyetçi hareket doğurabilir. Weimar Almanya'sında olduğu gibi eskiden ihtiyatlı

Sovyetler Birliği sonrası anarşinin güvenlik kaygılarını alevlendirdiği yerlerde, milliyetçi reaksiyonlar savunmasız gruplar tarafından besleniyor. En akla yatkın reçete uluslararası cemati bu savunmasızlık durumunu hafifletmek üzere kullanmak olacaktır. Bunları yapmak için hangi araçların seçileceği ise olayın spesifik koşullarına ve uluslararası cemaatin güvenliği sağlama maliyetlerini taşımadaki istekliliğine bağlı olacaktır.

olan milliyetçi elitler, Ulusal Kurtuluş Cephesi benzeri hareketlerle birleşmeye/birlikte hareket etmeye çalışabilirler. Batının, Rusya'nın ekonomik reformundaki esas çıkarının/kazancının bu reformun politik sonucunda olduğunu, ekonomik büyüme için yaratacağı sonuçlar olmadığını hatırlamaya ihtiyacı var. Bu nedenle, şok terapi çok da kayıtsız bir yöntem.

Rusya'nın 1992'nin son döneminde tehlikeli olacak ekonomik liberalizasyondan geri çekilişinden dolayı hayal kırıklığı duyacağı yerde Batı bu geri çekilişi avantaja dönüştürmenin yollarına bakmalıydı. Politik açıdan Batının şimdi iki hedefi olmalı. İlk olarak, Yeltsin ve Gaidar'ın liberal dış politikalarının Gaidar'ın liberal ekonomik politikalarıyla birlikte terkedilmemesini garanti altına almayı denemeli. Batının her zamankinden daha fazla, Rusya'nın olumlu diplomatik ilişkiler kurması için ona ekonomik bir ödül vermesi gerekli. Eğer Ruslar, Batının onayını almanın kendilerine hiçbir şey kazandırmayacağını ve kendilerini kınamaları halinde de çok az şey kaybedecekleri sonucuna varırlarsa, ülke dışında yaşayan Rusların sorunlarının çözümü için askeri çözümler daha cazip gelecektir. Aynı biçimde, Batının Yeltsin'e yurttaş milliyetçiliği vaazlarını sürdürebilmesi ve devletin propaganda aletlerini Rutskoj gibilerden koruması için somut destek vermesi gerekir.

İkinci ve buna bağlı olarak, Batı ekonomik etkisini Rusyanın koalisyon politikasının çekim merkezini kaydırma girişiminde kullanmalı. Volsky'un Yurttaş Birliği içinde barındırdığı birçok ayrımla yayılıyor: Demagojik milliyetçilerle ittifakı çözülemeyecek bir şey değil.⁽⁴²⁾ Milliyetçi odak, radikal ekonomik liberalizasyon politikaları karşısında birarada duruyor ancak yerine ne konulacağı noktasında bölünmüş durumdadır. Bir ayrım çizgisini, askeri-sanayi kompleksinin önemli bir kısmının da dahil olduğu arkaik ve pazar ekonomisine adapte olamayacak ağır sanayiler karşısında düzenlenmiş pazar ekonomisinde gelecekle olabilecek sanayicileri daha rekabetçi ekonomik sektörlerle yerleştirmek konusu oluşturuyor. Birinci grup, eski komünistler, askerler ve milliyetçilerle birlikte neo-Brejnevci koalisyonuna katılmaya can atabilir. İkinciler ise Yeltsin, Gaidar-Kozyrev takımından geriye kalanlarla ve diğer Batı-yönelimli demokratlarla birlikte ilerici bir ittifaka katılmaya ayarlanabilir. Batının, bekle gör politikası izleyenlere Rusyanın ekonomik disiplini IMF standartlarını karşılamayı başaramamış olsa da, ilerici ittifakın daha çekici bir seçenek olarak gözükmelerini sağlayacak teşvikler sunması gerekir. İşte bu yüzden Batının yardımları, kararlarını sadece ekonomik krizlere dayandıran IMF'nin onayına bağlı olmamalı. Yardımlar, onun yerine, kararlarını asıl olarak politik nedenlere dayandıran Yediler Grubu (G-7) tarafından

belirlenmeli.

İyi bir politik strateji, sağlam ekonomik temelleri olmadığında elbette başarısız olacaktır. Rusya'daki mevcut koşullar altında devlet-eliyle yürütülen sanayi politikasına dayanan aşamalı reform ekonomik olarak mümkün mü? Çin örneğinin de göstermiş olduğu gibi, yüksek büyüme oranları merkezi devlet denetimini serbest pazar sektörüyle bağlayabilmiş bir ekonomide gerçekleşebilir. Doğu Asya'daki kapitalist devletlerde, devlet-idaresindeki sanayi politikalarının başarılı olamaması birçok nedene bağlıdır: Kazanılmış hakların rolünü minimize eden, tüm insanların eşit ve aynı haklara sahip olduğu düşüncesiyle oluşturulan başlama noktası; emeğin politik açıdan zayıflığı; devlet koruması için lobi yapabilecek konsantre sanayilerin yokluğu; uluslararası ekonomide ayrıcalıklı uygun işlerin olması; ekonomik karar almada devlet otonomisini haklılaştıran önemli dış tehditler; ve bürokratların kendi değerleriyle, bürokratlararası grup ruhu. Rusya'da başarılı bir devlet güdümlü sanayi politikasının yürütülmesini sağlayan bu koşullar yok. Yine de Rusya, laissez-faire politikasından sa yöneticilik becerilerine dayanarak devlet idaresinde sanayi politikasını daha uygun gördü. Etkili ticaret yasaları, mahkemeleri, mülkiyet hakları ve karmaşık katma değer vergisini toplamaya yetecek bir muhasebe kapasitesi olmayan Rusya'nın gelişmiş kapitalist devletlerin politikalarını kopya edebilmesini beklemek zordur. Geri kalmış ülkeler, daha gelişmiş güçlere yetişme çabalarında her zaman kendi embe-riyonik toplumsal kurumlarının yerine geçecek müdahaleci bir devlete dayanmayı daha etkili bulmuşlardır. Yarıştıkları ülkelerin kurumlarını olduğu gibi almaya kalkmak pek bir işe yaramaz.⁽⁴⁴⁾

Postkomünist devletlerde aşırı milliyetçilik tehlikesi, güvenlik, ekonomi ve demokratikleşmenin kurumsallaşması alanlarındaki toplumsal ihtiyaçları karşılama yeteneksizliğinden kaynaklanıyor. Milliyetçilik bu sorunlar üzerinde durmak üzere yeni veya yeniden canlandırılacak devletlerin yaratılmasının halk tarafından talep edildiğini gösteriyor. Batının uygulayacağı politikalar, bu yeni devletlerin geri kalmış kurumsal yapılarını tamamlamaya çalışmak yoluyla milliyetçi hareketlenmeyi kırmayı denemek yolunda olmalıdır. Birçok durumda bu Sovyetler Birliği sonrası toplumların Batının uygulamalarını taklit etmeye kalkmaya ikna edildikleri anlamına gelmez. Konu ister ekonomi, ister güvenlik ya da demokratikleşme veya insan hakları olsun, bu devletlerin kendi kurumsal kapasitelerine uygun ikinci-en iyi stratejileri sürdürmelerine yardım etmek olacaktır.

(*) Michael E. Brown (editor); *Ethnic Conflict and International Security*, Princeton University Press, 1993,

içinde.

Notlar:

(1) Andrew Rosental, "Bush Urges UN to Back Force to Get Aid to Bosnia," New York Times, 7 Ağustos 1992, sy. 1, 8. Serge Schmemmann, "Ethnic Battles Flaring in Former Soviet Fringe," New York Times, 24 Mayıs 1992, sy.10'da "savaşan milliyetlerin yoklaması, Karanlık Çağlarla ilgili unutulmuş elkitaplarını çağırıyor", tarihin içinde kaybolmuş sebeplerden ötürü savaşıyorlar, diye yazıyor.

(2) Ernest Gellner, Nations and nationalism (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983); Eric J. Hobsbawm, Nations and nationalism since 1980 (Cambridge: Cambridge University press, 1990) özellikle sy.14; Eric J. Hobsbawm and Terence Ranger, The Invention of Tradition (Cambridge: Cambridge University press, 1983)

(3) Valere P. Gagnon, "Ethnicity, Nationalism, and International Conflict: The Case of Serbia," *forthcoming*; Philip Roeder, "Soviet Federalism and Ethnic Mobilization," *World Politics*, vol. 43, no. 2, January 1991, pp. 196-232; David Laitin, "The National Uprisings in the Soviet Union," *World Politics*, vol. 44, no. 1, October 1991, pp. 139-177; Steven Holmes, "Report Faults Governments in Civil Strife," *New York Times*, December 13, 1992, p. 12.

(4) Ekho Moskvy, October 14, 1992, as quoted by Vera Tolz, "Russia: Westernizers Continue to Challenge National Patriots," *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report* (hereafter, *RFL/RL Research Report*), vol. 11, no. 49, December 11, 1992, p. 3.

(5) *Wall Street Journal*, March 11, 1992.

(6) Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict* (Berkeley, Calif.: University of California Press, 1985), p. 76, using the term of Ralf Dahrendorf and Georg Simmel.

(7) Roman Szporluk, *Communism and Nationalism: Karl Marx Versus Friedrich List* (New York: Oxford University Press, 1988). On Definitional issues, see also Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, pp. 1-13.

(8) Liah Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992); Anthoni Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (London: Basil Blackwell, 1986), pp. 21-46.

(9) Horowitz, *Ethnic Groups*, p. 81, citing Ronald Cohen, "Ethnicity: Problem and Focus in Anthropology," *Annual Review of Anthropology*, vol. 7, 1978, pp. 379-405.

(10) Charles Furtado and Michael Hechter, "The Emergence of Nationalist Politics in the USSR: A Comparison of Estonia and the Ukraine," in Alexander Motyl, ed.,

Thinking Theoretically about Soviet Nationalities (New York: Colombia University Press, 1992), pp. 169-204; James Coleman, *Foundations of Social Theory* (Cambridge, Mass.: Belknap, 1990), chapter 12; Barry Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict," chapter 6 in this volume.

(11) Karl Polanyi, *The Great Transformation* (New York: Octagon, 1975, orig. ed. 1944); Raymond Firth, *Primitive Polynesian Economy* (London: Routledge & Kegan Paul, 1965, orig. ed. 1939); Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life* (New York: Free Press, 1965, orig. ed. 1912).

(12) Gellner, *Nations and Nationalism*, pp. 8-18.

(13) Douglass North and Robert Thomas, *The Rise of the Western World* (Cambridge: Cambridge University Press, 1973); John Ruggie, "Territoriality and Beyond: Problematising Modernity in International Relations," *International Organization*, vol. 47, no. 1, Winter 1993, pp. 141-176.

(14) Gellner, *Nations and Nationalism*, pp. 19-38.

(15) Charles Tilly, ed., *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975), p. 42; Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990* (Cambridge: Basil Blackwell, 1990); Barry Posen, "Nationalism, the Mass Army, and Military Power," *forthcoming*.

(16) Tilly, *Formation of National States*, pp. 96-126; David Lake, "Powerful Pacifists: Democratic States and War," *American Political Science Review*, vol. 86, no. 1, Spring 1992, pp. 24-37.

(17) Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1983); Paul Kennedy, "The Decline of Nationalist History in the West, 1900-1970," *Journal of Contemporary History*, vol. 8, no. 1, January 1973, pp. 77-100.

(18) David Lawday, "My Country Right ... or What?" *The Atlantic*, vol. 268, no. 1, July 1991, pp. 22-26; Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, pp. 163-183.

(19) Ernest Gellner, "Nationalism in the Vacuum," in Motyl, *Thinking Theoretically*, pp. 243-254; Greenfeld, *Nationalism*, introduction.

(20) Tilly, *Formation of National States*, p. 42; Tilly, *Coercion, Capital, and European States*, pp. 114-117.

(21) Eugen Weber, *The Nationalist Revival in France, 1905-1914* (Berkeley, Calif.: University of California Press, 1959); Geoff Eley, *Reshaping the German Right* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1980); Theda Skocpol, *States and Social Revolutions* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), pp. 206-235.

(22) Foreign Broadcast Information Service (hereafter FBIS), *Daily Report, Central Eurasia*, March 9, 1992, pp

50-55; FBIS, *Daily Report, Central Eurasia*, March 10, 1992, p. 52; *New York Times*, June 9, 1992, p. A7.

(23) Holyani, *The Great Transformation*; Peter Gourevitch, *Politics in Hard Times* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1986), pp. 71-180.

(24) Philip Hanson and Elizabeth Teague, "The Industrialists and Russian Economic Reform," *RFE/RL Research Report*, vol. 1, no. 19, May 18, 1992, pp. 1-7.

(25) Sergei Karaganov, et. al., "Strategiia dlia Rossii," *Nezavisimaya gazeta*, August 19, 1992. Thanks to Robert Legvold for this citation. More generally, see Hanson and Teague, "Industrialists," pp. 2-4; Tolz, "Russia," p. 8.

(26) "Appeal to the Citizens of Russia by the National Salvation Front Organizing Committee," *Sovetskaya Rossiya*, October 1, 1992, in FBIS, October 6, 1992, p. 27, signed by V.I. Alksnis, S.N. Baburin, and other military, literary, industrialist, and nationalist figures. See also Igor Torbakov, "The 'Statists' and the Ideology of Russian Imperial Nationalism," *RFE/RL Research Report*, vol. 1, no. 49, December 11, 1992, pp. 10-16.

(27) John Ruggie, "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Post-war Economic Order," *International Organization*, vol. 36, no. 2, Spring 1982, pp. 379-416.

(28) Hans Kohn, *The Idea of Nationalism* (New York: Macmillan, 1961, orig. ed. 1944), chapter 5; Greenfeld, *Nationalism*, chapter 1-2.

(29) Gerald Newman, *The Rise of English Nationalism: A Cultural History, 1740-1830* (New York: St Martin's Press, 1987), pp. 169-170, 229-230; Linda Colley, "Whose Nation? Class and National Consciousness in Britain, 1750-1830," *Past and Present*, no. 113, November 1986, pp. 97-117, especially pp. 100-105; Olive Anderson, *A Liberal State at War* (New York: St Martin's Press, 1976).

(30) Hans Ulrich Wehler, *The German Empire* (Leamington Spa, England: Berg, 1985); Eley, *Reshaping the German Right*.

(31) Roman Solchanyk, "Ukraine: Political Reform and Political Change," *RFE/RL Research Report*, vol. 1, no. 21, May 22, 1992, p. 4; Gagnon, "Ethnicity, Nationalism, and International Conflict"; FBIS, *Daily Report, Central Eurasia*, March 9, 1992, pp. 50-55.

(32) Michael Doyle, "Liberalism and World Politics," *American Political Science Review*, vol. 80, no. 4, December 1986, pp. 1151-1169; Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper, 1957).

(33) For qualifications and further evidence, see Jack Snyder, *Myths of Empire* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991), pp. 49-52, 99-105, 154, 158, 209-210, 303.

(34) Timothy Colton, "Politics," in Timothy Colton and Robert Legvold, eds., *After the Soviet Union* (New York:

Norton, 1992), pp. 17-48.

(35) Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

(36) Louise Young, "Mobilizing for Empire: Japan and Manchukuo, 1931-1945," Columbia University Ph.D. dissertation in history, 1992.

(37) *Trud*, October 6, 1992, in FBIS, October 6, 1992, p. 20.

(38) Speech to Ukrainian Supreme Soviet, September 30, 1992, in FBIS, October 1, 1992, p. 28.

(39) Lewis Coser, *The Functions of Social Conflict* (New York: Free Press, 1956).

(40) John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War," *International Security*, vol. 15, no. 1, Summer 1990, reprinted in Sean Lynn-Jones, ed., *Cold War and After* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1991), p. 157.

(41) For analyses that draw different conclusions, see Ted Hopf, "Managing Soviet Disintegration: A Demand for Behavioral Regimes," *International Security*, vol. 17, no. 1, Summer 1992, pp. 44-75; Stephen Van Evera, "Managing the Eastern Crisis: Preventing War in the Former Soviet Empire," *Security Studies*, vol. 1, no. 3, Spring 1992, pp. 361-382.

(42) Elizabeth Teague, "Splits in the Ranks of Russia's 'Red Directors'," *RFE/RL Research Report*, vol. 1, no. 35, September 4, 1992, pp. 6-10; Alexander Rahr, "A Russian Paradox: Democrats Support Emergency Powers," *RFE/RL Research Report*, vol. 1, no. 48, December 4, 1992, p. 18.

(43) For a well-argued, affirmative answer, see Alec Nove, "Economics of the Transition Period," *Harriman Institute Forum*, vol. 5, nos. 11-12, July-August 1992.

(44) Ziya Onis, "The Logic of the Developmental State," *Comparative Politics*, vol. 24, no. 1, October 1991, p. 117; Stephan Haggard, *Pathways from the Periphery* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1990), pp. 25, 33, 41-42, 48; James Clay Moltz, "Commonwealth Economics in Perspective: Lessons from the East Asian Model," *Soviet Economy*, vol. 7, no. 4, October-December 1991, pp. 342-363; Alexander Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective* (Cambridge, Mass.: Belknap, 1962).

Türkçesi: Özgür Kalyoncu

Federal Almanya'daki Türklerde Sosyal-Kültürel Değişim ve Entegrasyon Sorunları

ÇİĞDEM AKKAYA / GÜRAY ÖZ*

Alman toplumu Anadolu kültürüne yönelik yorumunu Türkiyeli göçmen toplumunun kısmi kültüründen edindiği örneklerle oluşturmaktadır. Bu kültür her şeyden önce kır kökenli, müslüman geleneklerinin hakim olduğu "Doğu kültürü" olarak nitelendirilmekte ve "Avrupa kültürünün" zıttı olarak algılanarak dışlanmaktadır.

Giriş:

Bir kültürden bir diğerine göç, üzerinde sonsuz fantazilerin geliştirilebileceği bir olgudur. Gerçekte bir kültürden bir diğerine katışıksız bir geçiş, kimi nedenlerle mümkün olamaz. Herşeyden önce, geçtiğiniz kültür; size pek yabancı olan bu kültür, arı, saf, kendi başına, yalnız kendisinden ibaret değildir. Kalın kabuğu ile çok sert, çok katı bulduğumuz bu kültür, daha yakından baktığımızda, çok uzaklardan geliyor olsak bile, büyük bir olasılıkla geldiğimiz kültürden ve başka kültürlerden de öğeler, esintiler taşımaktadır. Dünya coğrafyasında artık hızla gerçekleşen yer değiştirmeler, bu esinlenmelerin, etkilenmelerin etkisini yüzeyselleştirmiş olabilir ama aynı zamanda niceliksel olarak miktarını artırmış olmalıdır. Yine de farklılık kendini korumayı başarır. Avrupa Hristiyan kültürü ile, Müslüman doğukültürü ya da Japon kültürü birbirinden uzak, farklı ve bir anlamda uzlaşmaz kalmaya devam ederler.

Peki bir coğrafyadan bir diğerine göç edenler ve oralarda kalanlar da bu uzaklığı, mesafeyi korumaya devam ederler mi? Evet, zaman içinde değişen ve artık ne o, ne öteki olan, birinden kopamayan, diğeri olamayan bir farklılığı korumaya devam ederler. Bu durumun değişik şekillerde ifade edilmesi mümkündür. Böyle bir süreç söz konusu olmaya başladığında bir kültür şokundan söz edebiliriz; bir sosyal-kültürel şizofreniden, yarılmadan, parçalanmadan da belki söz etmek mümkün olabilir. Ya

da bir kültürel zenginleşmeden, yeni bir kimlikten konuşulabilir. Her ne ad verilirse verilsin, bu durum, uzun bir sürecin rengi sürekli değişen biraz flu, belirsiz bir haritasını bize gösterir. Federal Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının 35 yıllık göç süreçlerinin şimdiki durumunun tanımlanabilmesi için; bu, ne biri ne öteki olan kültürel durumun dikkate alınması gerekiyor.

"Yeni ülkelerine" göç edenlerin, gelmeden önceki hikayeleri de sanıldığı kadar basit ya da bir kaç cümleyle tanımlanabilir bir durum değildi. Gelenler oldukça büyük bir ülke olan Türkiye'nin farklı köşelerinden, büyük bir çoğunluğu da herhangi bir kent kültürü ile bir kuşaklık bir süre için bile tanışmamış; kırsal kesimden, büyük kentleri neredeyse teğet geçerek Avrupa'nın metropollerine göç etmiş kişilerdi. Bu durum ise onların yaşadıkları kültür şokunun etkisini daha da artıran bir faktör oldu. Doğal olarak yeni ülkede kendi içlerine kapalı yaşamayı, yeni dilden zorunlu olmadıkça uzak durmayı, ihtiyaçlarını mümkün olduğunca asgariye indirerek yaşamayı, koşullar kendilerini köşeye sıkıştırana kadar tercih ettiler. Yeni gelen yabancılara geçici, misafir gözüyle bakan Almanlar da, onları kendi toplumlarına entegre etmek, uyumlaştırmak gibi zor bir işle uğraşmak, bu yönde politikalar geliştirmek yerine bu durumu benimsediler ve kolaylaştırıcı "önlemler" aldılar.

Ne var ki, hem bu ilginç göç olayının gerçekleştiği, hızlı bir teknolojik gelişmeyle, sınırların silikleşmesiyle, dünya çapında altüst oluşların yaşanmasıyla özet olarak tanımlanabilecek tarihsel koşullar,

kendi içine kapalı yaşamının olanaksızlığını da kısa sürede gösterdi. Bu durum bırakınız bir ülkeye yerleşmiş yabancıları, sınırlarını korumakta katı davranan ülkeleri bile derinden etkiledi. Etkiledi, ama tek yönlü değil. Bu durum; uluslararası planda "küreselleşme" ile birlikte güçlenen geç ulusalcı eğilimlerin, kanlı savaşlar ve çatışmalarla yükselişi ile, ko-numuz olan göç olayında ise, kimliğini semboller

İşçiler, küçük esnaflar, küçük ve orta ölçekli işyeri sahipleri, büyük çaplı işadamları, bu farklı toplumun kültürel üst yapısını oluşturan bilim ve kültür insanları, akademisyenler ortaya çıktı. Türk vatandaşları, Alman ekonomisinin ve toplumunun içinde ve çoğunlukla periferisinde, kendi kurumları, kendi dilleri ve tarzları ile farklı bir sosyo-kültürel yapı oluşturdular.

ve ritüellerle koruma içgüdüünün güçlenmesiyle kendini gösterdi. Eğer gelişimin hızı bu kadar yüksek olmasaydı, gündeme gelebilecek asimilasyon politikaları belli ölçülerde bir şansa sahip olurdu. Ya da en azından göçmenlerle yerlilerin sosyal ve kültürel kapişması egemen kültürle, pek cılız olan göçmenlerin kültürü arasında eşitsiz bir kapişma olurdu. Gelişmenin yeni koşulları ise göçmenlerin geldikleri kültürle bağlarını korumaları için de olanaklar yarattı. Göçmenler dillerini korumak, kendi kültürel alışkanlıklarını ve sistemlerini daha uzun süre yaşatmak, Türkçe okumak, Türkçe yazmak, böylelikle gecikmiş asimilasyon denemelerine karşı kendilerini korumak olanağı buldular. Bu durumun olumsuz sonucu ise dini ve katı ulusalcı yaklaşımların kökleşmesi, güç kazanması; kimlik arayışlarının, içinde bulunulan koşullarda doğal, ama modern topluma uyum sağlamak söz konusu ise, saptırıcı formları haline gelmesi oldu. Bu olguyu yine de fazla abartmamak gerekiyor. Sonuçta göçmenler, geldikleri ülkenin "zweite klasse mitbürger"leri haline gelirlerken, modern topluma uyum doğrultusunda gelişen sürecin dışına çıkmadılar; kültürel açıdan ise ne o, ne de öteki olmak sonucundan kaçınmadılar.

Bu kültürel başkalaşım sürecine Almanya örneğinde bir de sosyaleğişim olgusu eklendi. İşçi olarak gelenler, gelenlerin çocukları, Almanya'da giderek farklı katmanlardan oluşan bir toplum tablosu çizmeye başladılar. İşçiler, küçük esnaflar, küçük ve orta ölçekli işyeri sahipleri, büyük çaplı işadam-

ları, bu farklı toplumun kültürel üst yapısını oluşturan bilim ve kültür insanları, akademisyenler ortaya çıktı. Türk vatandaşları, Alman ekonomisinin ve toplumunun içinde ve çoğunlukla periferisinde, kendi kurumları, kendi dilleri ve tarzları ile farklı bir sosyo-kültürel yapı oluşturdular.

Federal Almanya'da 1995 yılı rakamlarıyla 2 milyon 14 bin Türk vatandaşı yaşıyor. Bu nüfusun 1 milyon 102 bin'i erkek, 912 bin 300'ü kadındır. İşçi olarak çalışanların sayısı yaklaşık 650 bin dolayındadır. Serbest olarak çalışan Türk vatandaşlarının sayısı 1995 yılında 40 bin 500'e ulaşmıştır. Söz konusu 40 bin 500 serbest girişimci toplam yıllık ciroları, yatırımları ve yarattıkları istihdam açısından ciddiye alınması gereken büyüklüklere ulaşmışlardır.

35 yıldan bu yana almanya'da yaşayan Türkler bugün Almanların deyimiyile entegrasyon konusunda en fazla sorun çıkaran toplum olarak nitelendirilmektedirler. Halk arasında entegrasyon genelde asimilasyon olarak algılanmakta ve yalnızca Türklerin üstlenmesi gereken bir görev olarak düşünülmektedir. Oysa latince kökenli bir kavram olan entegrasyon, değişik parçalardan oluşan bir bütünü yeniden oluşturulması anlamına gelmektedir. Bütünü yani toplumu yeniden oluşturmada ise toplumun her kesimine görev düşmektedir.

Gerçekte ise Türklerin Alman toplumuna uyum göstergesi olarak, dil, kıyafet ve din kültürel öğeler olarak uyuma engel birer gösterge sayılmakta ve Alman toplumunun entegrasyon açısından üstlenmesi gereken vazifeler gözardı edilmektedir.

Alman Toplumunun Türk Kültürüne Bakışı ve Belirleyici Etkenler: Tarihi Etkenler:

Tarihsel açıdan bakıldığında Avrupa'nın Türkiye'yi sınırlı ölçüde kabul ettiğini görürüz. Avrupa Türkiye'yi kendi askeri ve ekonomik stratejileri bağlamında Türkiye'ye düşen rol ölçüsünde kabul etmeye ve sınırlarını daha fazla genişletmemeye özen göstermiştir. Bu düşüncenin kökeninde tarihte Türklerle olan uzun savaşların ve din farklılığının bulunduğunu söylemek pek yanıltıcı olmaz. Bu bakış açısı ile Avrupa kendi diniyle ve bu dinin belirlediği kültürel yaşamla yabancıları hep kapalı kalmıştır ve hep bunu tercih etmiştir. Buna gelişmişliğin korunması güdüsü eklenmiş ve günümüzde Avrupa kültürü gelişmiş sanayi ülkelerine has bir kültür olarak ortaya çıkmıştır.

Almanların Anadolu kültürüne bakışını etkileyen diğer tarihi bir etken ise Avrupa dışı olarak nitele-

nen yabancı kültürlerle birarada yaşama deneyimini tarihte ilk kez işgöçü deneyimi ile yapıyor olmasıdır. Avrupalılar yabancı unsurlarla çoğunlukla Avrupa kıtasının dışında karşı karşıya gelmiştir. İngiliz Doğu kültürüyle Arabistan'da, Hindistan'da karşı karşıya gelmiştir. Fransızlar için de benzeri şartlar geçerli olmuştur. Sömürgecilik çağında "geciken ulus" olarak tanımlanan Almanlar ise gerek sömürge sayısının azlığından gerekse kısa dönemli koloni deneyiminden dolayı dış kültürlerle pek fazla bir araya gelmemiştir. Kısacası Avrupalılar yabancı kültürlerle ya kendi coğrafyalarının

ve fikri kültürel alanlarının dışında diyalog kurmuş ve bu diyalogda da başat rol oynamaya alışmışlar veya yabancı kültürlerle fazla bir araya gelmemişlerdir; şimdi ise durum tamamen farklıdır. Dışarda karşılaşmaya alıştıkları kültürler bu kez kendi coğrafyalarının içine girmiştir. Kimi kesimlerde bu durum espiyle dile getirilmekte ve Türk vatandaşlarının sayısal artışı Almanya'yı içten istila etmeleriyle bağdaştırılıp, Osmanlı döneminde başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatmasının değişik bir yöntemle günümüzde başarılı sonuçlandığı sonucuna hafif bir korkuyla bağlanmaktadır.

Deneyimlerden Kaynaklanan Etkenler:

Alman toplumu Anadolu kültürüne yönelik yorumunu Türkiyeli göçmen toplumunun kısmi kültüründen edindiği örneklerle oluşturmaktadır. Bu kültür her şeyden önce kır kökenli, müslüman geleneklerinin hakim olduğu "Doğu kültürü" olarak nitelendirilmekte ve "Avrupa kültürünün" zıttı olarak algılanarak dışlanmaktadır. Bu kısmi kültürün veya yaşam tarzının Batı Avrupa'daki Türk göçmenleri arasında aşırı şekilde temsil edildiği ve bunun (belki de) bir diaspora etkisiyle güçlendirilmiş ve yerleştirilmiş olduğu dikkate alınmamaktadır.

Almanya'da Türklerin uyumuna ilişkin sürdürülen güncel tartışmalarda "Avrupa kültürü" ile Türkiye tarafından temsil edildiği iddia edilen "Doğu kültürü" arasında varolduğu ve olumsuz etki yarattığı savunulan kültürel farklılıklar sürekli gündeme gelmektedir. Burada başlıca ayırıcı kültürel unsur olarak farklı dinlerin varlığı öne sürülmektedir. Bu görüşün kaynağında ise aslında "Avrupalılık" ve "Müs-

lümanlık" kavramlarının birbirleriyle bağdaşamaya-çağı görüşü yatmaktadır.

Türkleri öncelikle göçmen olarak tanıyan Almanların, Almanya'da yaşayan Türklerden sözü edilen bir farkının nedeni, aslında sanıldığı gibi ayrı inançlar değil, kentsel ve kırsal yöre arasındaki yaşam tarzı farklılıklarıdır. Türkiye'den gelen göçmenlerin bir çoğu, Türkiye'nin kırsal yörelerinden gelmiş veya Türkiye içinde kırsal yöreden kente göç edip gelenek ve göreneklerinin oluşmuş olduğu kırsal kültürünü Almanya'nın büyük kentlerine taşımıştır. Kırsal yaşam tarzı Anadolu kültürünün yabana atılmaz bir alt

öğesidir, ancak aynı zamanda hızla değişime uğrayan bir özelliğe sahiptir. Almanya'da bu öğe bir yerde tam anlamıyla konserve edilmiş olarak yaşatılmaktadır. Bu durum yalnızca Türklerle Almanlar arasında değil, aynı zamanda Türklerin kendi nesilleri arasında da bir çatışma ve uyumsuzluk oluşturmaktadır.

Türklerin eğitim düzeyi ve toplumdaki sosyal statüleri yükseldikçe Almanlarla yaşam tarzları arasındaki farklılıklar da azalmaktadır. Bu da varolan uyumsuzlukların homojen bir Batı Avrupa kültürünün homojen Türk kültürüyle çelişmesinden değil, her iki kültürün kendi başına değişik biçimde ortaya çıkan yaşam tarzlarının gelişmesinden kaynaklandığını göstermektedir.

Almanya'daki Anadolu kültürü anlayışına bakıldığında, genel olarak olayın dışında kalanlar için, bu kültürün belirleyici unsurları olarak kıyafet ve yemekte kendini gösteren - kısaca başörtüsü, renkli giysileri sevme ve döner kebab gibi - folklorik görüntülerin yer aldığı görülmektedir. Olaya bu türlü yaklaşma, kültürün diğer unsurlarıyla daha yakından ilgilenmeyi sınırlandırmakta ve önyargıların oluşmasını desteklemektedir.

Burada Anadolu kültürünün tamamı bir yerde yalnızca kültürün "folklor" öğesiyle eşanlamı olarak algılanmaktadır. Başka kültürlerle sürekli bir karşılıklı etkileşim içinde bulunan ve dinamik bir süreç olan kültüre karşın, folklor; "milletin geçmişteki kültürü, bir bölgedeki geleneklerin, efsanelerin, türkülerin, dansların vb. bütünü" demektir ve kültürün sadece bir boyutunu oluşturur.

Almanya ve Avrupa'da Yabancılar Karşı Hoşgörü

Son yıllarda tüm Avrupa genelinde ırkçılık akımının yeniden başgösterdiği ve yabancılar yönelen ırkçı saldırıların gittikçe arttığı gözlemlenen olgulardan olmuştur. Türkler, başta Doğu Almanya olmak üzere tüm Almanya'da en az sempati duyulan yabancı grubu oluşturmaktadır. Doğu Almanya'da yapılan bir araştırmada gençlere yabancıları sempati sırasına göre bir skalada belirlemeleri istenmiştir. Bu 20 ülke insanından oluşan sıralamada en başta Amerikalılar, Fransızlar ve diğer Avrupa ülkeleri belirtilirken, Türkler 19. sırada yer almıştır. Yabancı düşmanlığının ve yabancılar karşı hoşgörü eksikliğinin sebepleri çok çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Çok çeşitli etkenin bir araya gelmesi yabancılar karşı tepkilerin "wohnmerrassismus" diye tabir ettikleri yani dışa gösterilmeyen, sadece evde misafir odasında gizli konuşulan bir red ve ırkçı yaklaşımdan, ki bu tür ırkçılığın boyutlarının tepkiyle ortaya çıkan ırkçılıktan çok daha yoğun olduğu ve tehlike potansiyeli olarak daha ciddiye alınması gerektiği uzmanların görüş birliğine vardığı bir konudur, şiddete kadar varan boyutlarda kendini göstermektedir.

İrkçilik ve yabancı düşmanlığının sebepleri arasında toplumsal ve siyasi sebepler başta gelmektedir. Özellikle sanayileşmiş toplumlardaki bireyciliğe yöneliş, toplumsal dayanışmayı en aza indirmek ve toplumu benmerkezci şahıslardan oluşan bireysel çıkar toplumu haline getirmektedir. Buna "refah şovenizmi" diye tabir edilen tutum da eklenebilir. Refah şovenizmi, sanayi toplumlarına has ve refahta payı olmayanlarla paylaşımı reddeden bir tutum olarak ortaya çıkmakta ve yabancıları refahta payı olmayan grup olarak görmektedir. Bu bağlamda öne sürülen argümanlar ise yabancıların iş, konut alanlarında ve diğer alanlarda rakip olarak görüldüğü, Almanların zaten kıt olan işyerlerini ellerinden aldığı yönündedir. İrkçilik özellikle politikacılar ve hükümetler tarafından ihmal edilen grupların bir protestosu şeklinde ortaya çıkmakta ve hazır sloganlarla beslenmektedir.

Almanya Örneğinde Birlikte Yaşamın Siyasal Modelleri

Birlikte Yaşama Kavramı Üzerine

Birlikte yaşama, birlikte yaşamının aile, topluluk, ulus gibi örneklerinde olduğu gibi, ya da cemi-

yet kurmak, siyasal parti oluşturmak, bir girişimde kimlik arayışına girmek gibi farklı formlarda kendini gösterebilir. Birlikte yaşama bir irade ortaklığını gerektirilmekte ve bu irade birliğinin kendini ifade edebileceği formlara ve bu formların işlerliğinin bir konusu olarak da politikalara, kurallar bütününe gerek duymaktadır. Toplumun en alt birimi ailede birlikte yaşama nasıl esnek, toplumdan topluma, aileden aileye farklılıklar taşısa bile bir kurallar dizgesine, politikalara ihtiyaç gösteriyorsa, daha üst birlikte yaşama modellerinde de bu kurallar ve bu kuralların gerçekleşme biçimi, politikalar olmaksızın birlikte yaşamadan söz edilemez.

Birlikte yaşamayı kolaylaştıran, mümkün kılan öğelerin başında ortak fikirler, ortak hedefler, idealler, kültürel uyum geliyor. Bu öğelerdeki farklılıklar çoğaldıkça birlikte yaşama politikalarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle farklılıkların yarattığı çatışmalar politik modellerle asgariye indirilebilmekte, farklılıklar içinde ortak öğeler ve benzeşmeler yakalanabilmekte, üretilebilmekte ve birlikte yaşamının üretken ve uyum içinde olması sağlanabilmektedir. Burada politikalar farklı yaklaşım tarzlarının, kültürlerin birbirini etkileyebildiği ölçüde başarı şansını yakalayabilmektedir.

Birlikte yaşama bir yandan bir ihtiyaç olmakla birlikte aynı zamanda ve genellikle verili bir durum ve maddi koşulların bir zorlamasıdır. Birlikte yaşama politikaları da daha çok bu maddi koşullar tarafından belirlenmekte ve birlikte yaşamının politikalarının gelecekle ilgili öngörü ve pratik hazırlıkları bugünün izlerini ağırlıkla taşımaktadır.

Türkler ve Almanlar Arasında Birlikte Yaşama Modelleri

Birlikte yaşama politikaları içinde önde gelen ve etkin olan kavram entegrasyon kavramıdır. Entegrasyon kavramı ve politikası, kuşkusuz farklı bakış açılarından ele alınmakta, ortak bir tanımda buluşmak çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Asıl olarak Türklerin Alman yaşam tarzına uyumları şeklinde tanımlanan entegrasyon, bu sınırlayıcı tanımla etkin bir politika olmaktan uzak kaldı. Entegrasyonun farklı inanç, yaşam tarzı ve farklı kültürlerin modern bir toplumda birlikte yaşaması olarak tarif edilmesi yanlış olanların bu tanıma uygun birlikte yaşama modelleri üzerinde çalışması ile konu teorik olarak daha fazla açılmış durumdadır.

Entegrasyon Politikasına Farklı Yaklaşımlar ve Farklı Modeller

Entegrasyon geniş kabul gören bir yaklaşım ol-

makla birlikte entegrasyondan anlaşılanların farklı olması nedeniyle sorunu yalnızca bu kavramla çözmeye çalışmak ya da bu kavramı yeterli görmek mümkün olmamaktadır. entegrasyonun modelleri konusunda söylenenler birtakım alt modelleri gündeme getirmektedir. Bu alt modellerden ya da entegrasyonu tanımlayan önemli kavramlardan birisi çok kültürlü toplum kavramıdır. Kimilerine göre çok kültürlü toplum bir tehdit niteliği taşımakta, kimilerine göre ise ümit verici bir gelişmeyi içermektedir. Farklı kültürlerin bir arada yaşaması olarak tanımlanabilecek olan çok kültürlü toplumun çerçevesini çizmesi gereken politikalara da yine farklı bakış açıları ile yaklaşmaktadır. Çok kültürlülüğü bir zorunluluk olarak anlayan ve demografik gerçeklerden yola çıkarak politika geliştirilmesini savunanların yanı sıra, programlı-pedagojik yaklaşım olarak da adlandırılan bir başka politika önerisi de vardır. Bu tanım kültürler arası eğitimin, en alt eğitim basamaklarından başlayarak, ama gençliği ve yetişkinleri de kapsayarak verilmesi gerektiğini savunmakta, diğer kültürler ve yaşam biçimleri hakkında Almanların bilgilendirilmesinin, yabancıların Alman yaşam tarzına uyumlarını da kolaylaştıracağını öne sürmektedir. Diğer birçok kültürlülük yaklaşımı Almanya'nın zaten çok kültürlü olduğunu, değişik kültürlerin, mutfakların artık Almanya'nın günlük yaşamına çoktan girdiğini savunmaktadır. Ancak bu görüş farklı kültürleri salt folklorik öğelere indirgeyerek, başat Alman kültürü ve yaşam tarzının yanı sıra bu folklorik öğelerin Alman kültürüne renk katacağı görüşünden hareket etmektedir. Bu tanımlama çok kültürlülük tanımının sığ bir yaklaşımla ele alınmasından dolayı eleştirilmekte, ama öte yandan da Alman toplumundaki yaygın çok kültürlülük anlayışını da yansıtmaktadır.

Çok kültürlülüğün etkin bir birlikte yaşam politikası olabilmesi için, kültür açısından konuya yaklaşım modellerinin siyasal ve hukuksal alt yapının iyileştirilmesi ile bir anlam kazanabileceğini öne süren görüşler Almanya'da giderek ağırlık kazanmaktadır. Farklı kültürlerin birarada yaşaması ve birbirinden etkilenmesinin, birbirine katkıda bulunmasının ve entegrasyonun gerçekleşmesinin, ancak yabancıların hukuksal ve siyasal haklarının tanınması ile, yabancılara her alanda eşit şans tanınması ile pratik bir anlam kazanabileceği yönündeki bu görüş, gelecekte etkin olarak birlikte yaşam modellerinin de teorik temelini oluşturmaktadır.

Ortak Yaşam Politikalarının Araçları

• Yasalar

Sonuçta Almanya'da birlikte yaşam politikaları denilince her şeyden önce bu hukuki, politik altyapıyı anlamak ve tahlil etmek gerekmektedir. Federal Almanya'da bu politik altyapı, şimdilik, uygun ve geleceği kurabilecek bir birlikte yaşam politikası oluşturmaya elverişli durumda değildir. Neredeyse günlük gereksinimlere göre değiştirilen Yabancılar Yasası, henüz Almanlar ve yabancılar açısından toplumsal kaynaşmayı teşvik edici bir çerçeve çizmemektedir. Hükümetin şimdiye kadarki yabancılar politikası güncel gelişmelere veya muhalefete veya seçimlere bir reaksiyon olarak yönlendirilmiştir. Gelecekte beklenen gelişmeler veya öngörüler fazla hesaba katılmamıştır. En önemlisi yabancılar politikası göç alan toplumdaki yabancılara karşı varolan önyargıları yıkma konusunda hiçbir aktif girişimde bulunmamıştır. Aksine bilinçli veya bilinçsiz bunların güçlenmesine sebep olmuştur. Bu yasa gelinen noktada birlikte yaşam politikalarının günün koşullarına uygun bir şekilde geliştirilmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Yasal çerçevede en fazla önem taşıyan zorunlu değişiklikler, Alman vatandaşlığına geçişin kolaylaştırılması, ayrımcıların önlenmesi ve Alman vatandaşı olsun olmasın belli koşulları yerine getiren yabancılara seçme ve seçilme hakkının tanınmasıdır.

Burada çizmeye çalışılan tablo birlikte yaşam politikalarının ideal formlarının bulunması ve pratiğe geçirilmesi amacını taşıyor. Ama bu kuşkusuz şu anda Almanya'da Türkler ve Almanlar arasında geçerli ve işlevli bir birlikte yaşamın olmadığı anlamına gelmiyor. Burada sözü edilen bu politikaların iyileştirilmesi ve gelecek açısından daha işlevsel ve iki toplum açısından kabul edilebilir formların bulunması sorunudur. Zaten birlikte yaşam politikaları hemen her alanda ve tarihsel bir süreç içinde sürekli olarak geliştirilmezse, zamanın ve sosyal gelişmenin gereklerine uydurulmazsa, birlikte yaşamın yerini çatışma, kaos ve belirsizlik alabilir.

• Örgütlenme

Birlikte yaşam politikaları tek taraflı geliştirilebilir ve dikte ettirilebilir politikalar değildir. Bu politikaların netleştirilmesi, geçerli kılınması ve bir süreç olarak kavranması her iki taraf için de yapılması, yerine getirilmesi gereken işleri öngörmektedir. Federal Almanya'da yaşayan Türk vatandaşları açısından bunlar, ortaya çıkan sorunları bertaraf edebilmek

için örgütlenmek, Alman toplumu ile kaynaşmanın örgütsel modellerini bulmak, sosyal yaşamdan dışlanmayı önleyecek sosyal ve kültürel örgütlenme biçimlerine yönelmek ve modern yaşamın gereklilerini yerine getirebilmenin koşullarını (örneğin Alman dilini öğrenme sorununu çözmek) oluşturmaktır. Öte yandan bu politikaların gerçekten işlevsel birlikte yaşam politikaları olabilmesi için kendi kültürel kimliğini olabildiğince netleştirmek ve yaşatabilmek de gerekli ve zorunlu bir ön koşul olarak ortada durmaktadır.

Birlikte Yaşam Alanlarının Çoğaltılması:

Birlikte yaşam politikalarının en iyi geliştirilebileceği ve sınanabileceği alanlar her şeyden önce birlikte yaşam alanlarının çoğaltılması ile mümkündür. Bu alanlar bugüne kadar sınırlı kaldı. Sınırlı kaldığı için de yeterince işlevli olamadı. Bu alanlar en başta siyasal partiler, sendikalar, işveren örgütleri, kültür dernekleri ve ortak kültürel faaliyetler ve bunların her türlü uzantıları olmalıdır. Eğitim kurumlarından bugüne kadar yaşanan deneyler, anaokullarından başlayarak Türklerin ve Almanların karşılıklı önyargılarını törpüleyebildikleri yerler oldular. Türklerin giderek gettolardan henüz tam gerçekleşmemiş olsa bile, çıkma eğilimi içinde olmaları, mahallelerde Almanlarla içiçe yaşamaya başlamaları da benzer sonuçlar doğurdu. Kuşkusuz ortak yaşam alanları aynı zamanda ve belki de ilk önce belirli çatışmaları birlikte getirir. Ama aynı zamanda bu çatışmaların çözümlerini de üretir. Kimi zaman teorik olarak benimsenmesi kolay olan yaklaşımların pratikte sınanmadan gerçekten benimsenip benimsenmediğini anlamak mümkün olmamaktadır. Birlikte yaşam alanlarının çoğaltılması bu sınamayı kolaylaştıracak, aynı zamanda teorik olarak kolayca benimsenmiş olan yaklaşımların derinleştirilmesine ve çoğaltılmasına yol açacaktır.

Sonuç

Almanya'daki Türklerin yaşadıkları ülkeye entegrasyonları, şematik olmanın sakıncaları bir yana bırakılırsa, üç açıdan değerlendirilebilir. Entegrasyon konusunda görece hızlı adımlar atabilmek için politik alanda Türklerin içinde yaşadıkları toplumdaki politik karar alma süreçlerine ülkenin yerlileri gibi katılabilmeleri gerekiyor. Politik alanda kendilerini ifade edemedikleri sürece birlikte yaşam politikalarının sağlıklı bir şekilde oluşturulabilmesi mümkün görülüyor. Sosyal alanda ise mobilizasyonun önündeki engellerin kaldırılması sağlıklı birlikte ya-

şam politikaları oluşturabilmenin önemli bir koşulu olarak duruyor. Kültürel alanda ise Türklerin kendi dilleri, dinleri kendi kültürleri ile bu toplum içinde varolmalarının önündeki çok yönlü engellerin bertaraf edilmesi, her alanda diskriminasyona (ayrımcılığa) son verilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyor. Bu üç alanı birbirinden ayırmak her ne kadar mümkün değilse de, birlikte yaşama politikaları oluşturabilmek için bu alanlarda somutlanabilecek, teorik ve pratik değer taşıyan yaklaşımlar zorunludur.

Yeni birlikte yaşam politikaları çağdaş koşullardaki değişiklikleri de dikkate almak zorundadır. Telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişme, ülkeler arasındaki sınırları yalnız ekonomik açıdan değil, kültürel ve sosyal gelişmeler açısından da etkisizleştirdi. Bu nedenle göç edenler, göç ettikleri toplumlarda, eskiden olduğu gibi kendi kültürel değerlerinden yalıtılmıyorlar. Bu olgu asimilasyonu, akültürasyonu (kültür değişimini) hemen hemen olanaksızlaştırıyor. Bu nedenle de birlikte yaşam politikalarının da bu somut durumu dikkate alarak oluşturulması gerekiyor.

Ortak yaşam politikalarının işlevli kılınabilmesinin olmazsa olmaz koşulu ise karşılıklı tolerans, hoşgördür. Burada tolerans gerekli olanın yerine getirilmemesini hoşgörmek anlamı taşıyor; farklı yaklaşımların nedenlerine objektif eğilebilme yeteneği anlamı taşıyor. Biz Alman karakterinin bize yabancı gelen özelliklerini anlayabiliriz, hatta bu karakterin bazı özelliklerini benimseyebiliriz ve benimsiyoruz da. Ama aynı şekilde Almanların da bizim Akdenizli karakterimizi anlamaları, geleceğe yalnızca bugünün pragmatik tavır almayı zorunlu kılan zorunlulukları açısından değil, geleceğin koşulları açısından da bakmaları gerekiyor. Böyle bir sonuç birlikte yaşam politikalarını işlevli hale getirecek ve verimli bir sosyal yaşamın anahtarı olabilecektir.

Çiğdem Akkaya; Türkiye Araştırmaları Merkezi Başkan Yardımcısı

Güray Öz; Türkiye Araştırmalar Merkezi. Araştırmacı. Essen, Almanya

“Milli Görüş”ün Temelleri

PROF. DR. ALPASLAN IŞIKLI

Refah Partisi, ülkemizde tekelleşen burjuvazi karşısında, tekelci konumda olmayan ve fakat tekelci kârlardan pay alabilmek için yanıp tutuşan sermaye kesimlerinin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu misyon yeni değildir. Ortaya çıkışında, Erbakan'ın yıllar önce Odalar Birliği'nde İstanbul burjuvazisine karşı Anadolu sermayesinin çıkarları adına başlattığı mücadele önemli bir yer tutmuştur.

Görüntü ve öz

Benzer tarihsel koşulların benzer sonuçlar doğurması, çok görülen bir durumdur. Öte yandan, *“tarihte her şey iki defa cereyan eder, birincisi trajedi, ikincisi komedi olarak”* sözüyle altı çizilmiş olan bir başka gerçek var. Ancak, tekerrür ikiden çok olduğunda sonuncusunu bir şeye benzetmek bir hayli güçleşebilir.

“Refah Partisi'nin “milli görüş” tezi de görünüşündeki yeşilin ve yeşile çalan renklerin uyandırdığı çağrışımlara karşın, özünde, daha önce benzer evrelerden geçmiş olan Batı toplumlarının sahne olduğu bazı akımlarla yakın benzerlikler taşıyor. “Milli görüş”, tüm özgünlük savlarına karşın, aynı koşulların doğurduğu benzer oluşumların kim bilir kaçıncısıdır.

Dolayısıyla, “milli görüş”ün temellerini, temsilcilerinin propaganda amaçlı açıklamalarına dayanarak, geçmişte kalmış bambaşka ekonomik ve toplumsal koşulların hüküm sürdüğü bir dönemde – örneğin, Hazreti Ömer döneminde – veya “millî” nitelik taşıyan herhangi bir kaynakta aramak son derece yanlış olur. Her görüş, her ideoloji, esas olarak, belli bir sınıfın belli bir tarihsel dönemdeki somut çıkarlarının ifadesidir.

Sınıf mücadelesi gerçeği

Kendi çıkarlarını koruma ve kendi ideolojilerinin egemenliğini sağlama mücadelesi veren bir toplumsal sınıfın, başka bazı toplumsal sınıflarla ortak hedefler oluşturmaya, onlarla ittifak kurmasını kolaylaştıracak ortak temalar bulmaya çaba göstermesi kaçınılmazdır. Böyle bir ittifaka, egemen konumdaki sınıfa karşı mücadelesini başarıya ulaştırabilmek için muhtaçtır.

Bu durumun çok daha açık örnekleri, Batı'da aristokrasiye karşı mücadele veren burjuvazinin işçi sınıfını yedeğine alarak sınıf mücadelesi arenası-

na çekmek için izlediği stratejide görülmüştür.

Ülkemizin yakın tarihinde, yeni oluşmakta olan burjuvazinin temsilcisi olarak ortaya çıkmış bulunan Demokrat Parti de, bağımsız bir sınıfmışçasına iktidara el koymuş bulunan asker-sivil aydın kesimlerin iktidarını kendisine bağımlılaştırma yolunda verdiği mücadeleyi, yoksul köylülerin ve yeni oluşmakta olan sendikali işçilerin desteğini kazanarak başarıya ulaştırabilmiştir.

Refah Partisi'nin “milli görüş” teması üzerine kurulu dinsel motiflere ağırlık veren propagandasının asıl amacı temsil ettiği sınıfsal çıkarlar doğrultusunda mümkün olan en geniş halk kitlelerini harekete geçirmeye yöneliktir. Bu tür propaganda içerikli açıklamalar, Refah'ın gözettiği temel ekonomik çıkarları aydınlatmaz; zira, bu açıklamaların asıl işlevi, Refah'ın temsil ettiği ve peşinde koştuğu ekonomik çıkarların geniş kitlelerin desteğini kazanabilecek bir görüntüyle örtülenmesini sağlamaktır.

Ölmek istemeyen orta sınıflar

Refah Partisi, ülkemizde tekelleşen burjuvazi karşısında, tekelci konumda olmayan ve fakat tekelci kârlardan pay alabilmek için yanıp tutuşan sermaye kesimlerinin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu misyon yeni değildir. Ortaya çıkışında, Erbakan'ın yıllar önce Odalar Birliği'nde İstanbul burjuvazisine karşı Anadolu sermayesinin çıkarları adına başlattığı mücadele önemli bir yer tutmuştur. Günümüzde bu mücadele, TUSİAD karşısında MÜSİAD'ın kurulmasıyla ve Refahlıların dillerinden düşürmedikleri *Anadolu aslanları* edebiyatı ile yeni vurgular kazanmaktadır.

Kuşkusuz, sermayenin zirve noktaları her zirve gibi, herkesin sığabileceği genişlikte bir alana sahip değildir. Dolayısıyla, Refah'ın mücadelesi ister istemez herkesi zirveye ulaştırma amacına yönelik olmaz. Başarı şansı ne olursa olsun, mücadele, zir-

vedekileri yerinden indirerek onların yerine bir başka azınlığı çıkarmaktan ibaret kalmak zorundadır. Esasen, Refah Partisi hiçbir zaman kapitalizme karşı uygulama şansı olan tutarlı ve köklü bir alternatifle ortaya çıkmış da değildir. Bu nedenle, yapılmak isteneni, krallık rejimini değiştirmek yerine haneleri değiştirmek kavgasına benzetmek yanlış olmayacaktır.

"Milli görüş"ün geniş kitlelere vaad ettikleri, kuşkusuz yalnızca "öbür dünya" ile ilgili değildir. Öbür dünya ile ilgili görünenler de, çoğu kez, bu dünya ile ilgili bir özlemin veya feryadın istismarı niteliğindedir. Bu açıdan hemen akla gelmesi gereken örnek, "milli görüş" modelinde çok önemli bir yeri olan faiz konusunda karşımıza çıkmaktadır.

Faiz, tekelleşmenin ağır baskısı altında ezilen ve sermaye sıkıntısı çeken orta ve küçük sermayenin en temel sorunudur. Orta ve küçük sermaye sahipleri, tekerci sermaye tarafından yutulmamak ve kapılarını çalan mülksüzleşme tehlikesinden kurtulmak için acil sermaye gereksinimi içinde kıvranırlarken hızla yükselen faizleri, canlarına kasteden bir canavar gibi görmeye başlarlar.

Yüzyılın ortalarında tekelleşmenin yoğunluğu bakımından benzer bir evreden geçen Fransa'da ortaya çıkan ve iktisadi doktrinler tarihinde *ölmek istemeyen orta sınıfların sözcüsü* olarak tanımlanan Pierre Joseph Proudhon, bugün "milli görüş" adı altında dile getirilen modelin şaşılacak ölçüde bir benzerinin esaslarını ayrıntılı bir biçimde belirlemiş bulunmaktadır.

Proudhon'un düşüncesinin ekonomik özü, faizsiz sermaye sağlayacağını hayallediği, *mutualite* denilen örgütlenmeye dayanmaktaydı. *Mülkiyet hırsızlıktır* demişti; ancak, onun karşı olduğu tekerci sermayenin mülkiyetiydi. Proudhon rekabet düzenine karşı değildi. Rekabetin tekelleşmeyi önleyeceğine inanıyordu; yeter ki orta ve küçük sermayeye rekabet gücü kazandıracak faizsiz sermaye olanakları sağlansın. Rekabeti tekelleşmenin çaresi olarak değil, nedeni olarak gören Marx'a göre, Proudhon arayışı atın önüne koşmaktaydı.

Milli görüş ve işçi sınıfı

Proudhoncu düşünce ile "milli görüş" arasındaki benzerlik işçi sınıfına bakışta da yansır. Bu, büyük balıkların küçük balıkları yuttuğu bir ortamda, ortanca balıkların, aralarında birleşerek kolay yutulur lok-

ma olmaktan çıkan küçük balıklara diş bilemesine benzer. Ortanca balıklara sorarsanız, küçük balıkları artık eskisi kadar rahatça yutarak semizleşemedikleri için büyük balıklara yem olmaktadırlar. Kabahatin büyüğü büyük balıklarda değildir. Onlar, düzenin kurallarının gereğini yapmaktadırlar. Asıl oyunu bozan küçük balıklardır.

Bu yüzdendir ki Proudhon, bir yandan işçi dostu görüntüsünü korumayı önemli ölçüde başarırken, bir yandan da grevci işçilerin kurşunlanmasını onaylayacak kadar sendika karşıtı bir tavır ortaya koymuştur. Refah ideologları da ayetlerle ve hadislerle bezedikleri emek dostu görüntüye rağmen, savundukları modelde demokratik sendikanın varlığına açık ve kesin bir yer tanıtmaktan ısrarla kaçınmaktadırlar. Çoğu yerde sendika adı altında sözünü ettikleri oluşumlar, ortaçağa özgü lonca türü örgütlenmeleri günümüz koşullarında yeniden diriltmeye yönelik hayallerden ibarettir.

Kuşkusuz, Refah Partisi'nin sendikacılıkla ilgisinde 12 Eylül öncesinde Milliyetçi Cephe hükümetinde yer almanın avantajını kullanarak kurdurduğu Hak-İş'in önemli bir yeri vardır. Ancak, bu ilgi, sendikacılığa destek olma biçiminde değil, bölme ve – bu yolla – sendikacılığın hiç değilse bir kanadını güdümlenme biçiminde yorumlanmaya çok daha müsait görünmektedir.

Küreselleşen dünyada milli görüş

Günümüz koşullarının elbette ki Proudhon'un yaşadığı 19. yüzyıl dünyasından farklı yanları da vardır. Günümüzde sermayenin tekelleşmesi uluslararası boyutlara varmıştır. Yerli sermaye uluslararası sermaye ile yoğun bir biçimde eklemlenmiş (komprador burjuvazi niteliğine bürünmüş) olmakla birlikte, sermayenin bu iki değişik düzeyde oluşan odakları arasında belli bazı çelişkiler de eksik olmamaktadır. Refah iktidarı, bu çelişki yumağında uluslararası sermayenin yördüncesine doğru yuvarlanmayı, içeride sermayenin zirve noktalarını ele geçirmeye yönelik emelleri açısından da yararlı görüyor olabilir. Refah iktidarının, bedelsiz oto ithalatı konusunda yerli otomotiv tekellerini açıktan karşısına alma pahasına sergilediği tavır, bu genel eğiliminin somutlaşan örneklerinden biri olmuştur.

Refah Partisi, iktidarı ele geçirmiş olmasıyla bağlantılı bir sonuç olarak, bir yandan küçük ve orta sermayenin mülksüzleşmenin baskısını en çok duyan alt kesimlerinin çıkarlarını temsil etme konu-

mundan uzaklaşırken, diğer yandan da uluslararası sermayenin evrensel boyutlu niyetleriyle şaşılacak bir uyum içerisine hızla girmektedir.

Refah'ın mülksüzleşen yığınları temsil konumundan uzaklaşması, emekçi çoğunluğun çizgisine yanıt oluşturabilecek bir programdan yoksun oluşunun kaçınılmaz sonucudur. İktidarda olmak, bu konudaki yetersizliğin gözler önüne serilmesi sürecini hızlandırmaktadır. Bu yüzden beliren doyumsuzluğun, "türban" konusu başta olmak üzere, kolay kahramanlığa elverişli bazı temalar etrafında ortaya konulan militan tavırlarla nereye kadar ve ne ölçüde tatmin edebileceğini hep birlikte göreceğiz.

Liberal anarşizm

Refah Partisi, iktidarı ele geçirdikten sonra uluslararası sermayenin dayatmalarına karşı daha uyumlu bir tavır takınma gereğini daha çok hissetmiş olmuştur. Bunun bilinen nedenleri vardır. Uluslararası sermayenin genelde var olan kısıncı, Refah'ın dahil olduğu iktidar açısından da çok dar bir hareket sahası bırakmaktadır. Ayrıca, Refah Partisi'nin, dış kuşatmaya karşı içeride güçlü bir ittifak kurması açısından bazı özel engelleri de vardır. Refah Partisi içinde, Erbakan'ın tüm kıvraklığına karşı, oy desteklerini sürdürebilmek için katı bir anti-Kemalist tavır sergilemekte ısrarlı olanların sayısı az değildir. Kaldı ki mızrağa dönüşmüş bir anti-Kemalist çizgiyi bir kaç cümlelik bir Kemalizm muhabbeti ile çuvala sığdırmak da mümkün değildir. Refah'ın önemli bir çelişkisi bu noktada düğümlenmekte, yumurtasız omlet yapmaya benzer bir durum sergilenmektedir. Yalnız ülkemiz açısından değil, tüm mazlum milletlerin kurtuluşu açısından temel nitelikte bir tarihsel kazanım teşkil eden Kemalizm'i reddederek anti-empyrializm yaptığını iddia etmenin başka bir anlamı olamaz.

Sonuçta, Refah Partisi'nin milli görüşü, uluslararası sermayenin dünyayı değneksiz dolaşabileceği bir köye dönüştürmeye yönelik küreselleşme ideolojisiyle mükemmelen örtüşen, yerel motiflerle bezemiş bir kılıf işlevi kazanmaktadır. Ulusal devleti bütün kötülüklerin anası olarak gösterme çabası, bu işlevin önemli bir unsurunu oluşturuyor. *Medine mukavelesi* gibi bambaşka koşullara özgü örneklerden yola çıkarak, başta eğitim olmak üzere tüm alanlarda *bırakınız yapınlar* devlet anlayışının egemenliği doğrultusunda ek gerekçeler icat edilmektedir. Böylece, bir ucunda Proudhon'un diğer ucunda Friedman'ın yer aldığı *liberal-anarşist* çizgiye yeşil renkli bir paralel daha eklenmiş olmaktadır.

DEBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

SLING/SLING BAG

(Yükleme sapanı-Torbalı yükleme sapanı)

- Torbalanmış ürünler için
- Yükleme, boşaltma, kaldırmada tek seferlik kullanım
- Güvenli taşıma yükü:
1.000 kg'dan 2.500 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü 5.1'den 7.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

DEBANT
G R U P

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Poliäten astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

a member of

a member of

THE BEST
CHOICE
FOR YOUR BUSINESS

MEETINGS

The key point for the success of the business meetings is a detailed organization. You will have it at Holiday Inn Crowne Plaza Istanbul, with a wide range of technical and recreational facilities, from audio-visual equipment to dining and entertainment. Please contact us for our package programs and/or special programs for your private demands.

 Holiday Inn
CROWNE PLAZA®
ISTANBUL

STAY WITH SOMEONE YOU KNOW.